

106

Szakellátás 340/11

EGYETEM * SZEGED *
Magyar
művelő-
történeti
intézet

KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK
AMAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL

XIII. SZ.

TÁRSADALOM,
MŰVELŐDÉS
ZSIGMOND TÖRVÉNYEIBEN

IRTA :
SZABÓ FERENC

NYOMATOTT
A „KÖRÖSVIDÉK” KÖNYVNYOMDÁJÁBAN BÉKÉSCSABÁN 1927.

L. 2

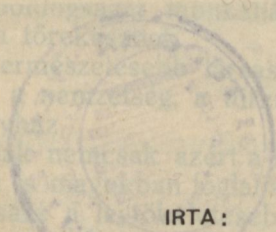

KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK
A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL

VB 24647

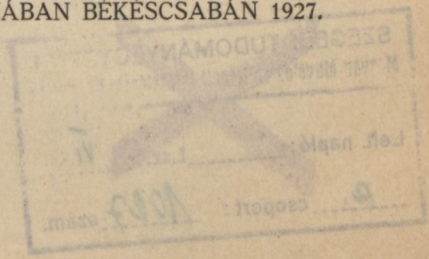
XIII. SZ.

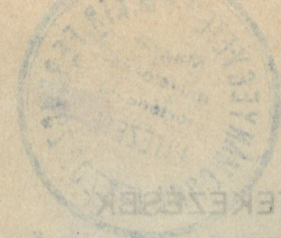
TÁRSADALOM, MŰVELŐDÉS ZSIGMOND TÖRVÉNYEIBEN

IRTA :
SZABÓ FERENC

NYOMATOTT
A „KÖRÖSVIDEK” KÖNYVNYOMDÁJÁBAN BÉKÉSCSABÁN 1927.

A MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELEM KÖRÉBŐL
KOLOZSVÁRI-SZEGEDI ÉRTEKEZÉSEK

XIII. SZ.

TÁRSADALOM

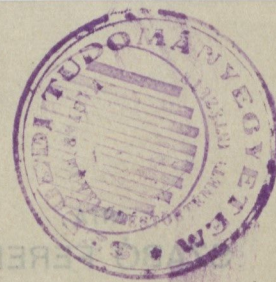
SZTE Egyetemi Könyvtár

J910019501

YEIBEN

SSIGN

Sz 1/01: ☐ ☐ 8 ☐ 24647

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Művelődéstörténeti Intézetének Könyvtára

Left. napló: ☐ Lsz. ☐ VI.

a. csoport: 1027. szám.

Társadalom, művelődés Zsigmond törvényeiben.

Bevezetés.

Mi a társadalom? A társadalom célja. Társadalomtörténet- művelődéstörténet. A művelődéstörténet írásos forrásainak forrásértéke. A törvények, mint elsőrendű források. Zsigmond törvényei általában. Zsigmond törvényeinek alkotmánytörténelmi értékelése, a törvények szerkezete és tartalma.

„A társadalom az emberi társaságok szövevénye.” ¹⁾

A társaságokat az emberek különféle anyagi, erkölcsi, szellemi szükségleteik: boldogságuk megszerzése és biztosítása céljából létesítik. Minthogy sokfélék a törekvések a boldogulás és boldogság megszerzésére és biztosítására, a társaságok is sokfélék lehetnek; mivel pedig minden embernek a lehető és elérhető boldogságra kell törekednie, azért az egyes több társaságnak lehet tagja, sőt kell tagjának lennie, melyek mind az egyén boldogságát munkálják, annak megvalósítására és biztosítására törekeshetnek.

A legtermészetesebb társaság a család, ennek prolongálódása képen a nemzetség, a törzs. Legmagasabb társaságok az állam és egyház.

Utóbbiak nemcsak azért a legmagasabbak, mert a kisebb társaságokat is magukban foglalják, hanem azért is, mert céljaik megvalósítására a legkérdősebb eszközökkel rendelkeznek.

Minthogy pedig az ember egymástól elválaszthatatlan testből és lélekből áll, az állam és egyház, mint az anyagi, gazdasági, politikai, szellemi, illetve erkölcsi, lelki érdekek és célok megvalósításának munkálói, nem egymás mellett — sőt sajnos, néha egymás ellen kell munkálkodjanak — hanem egymással a legszorosabb összhangban összefonódó társaságok kell legyenek, mint olyanok, melyek több kisebb társaságot egyesítvén magukban, egyszersmind társadalmak.

Az állam célja: polgárainak lehető földi boldogságát biztosítani minden vonatkozásban. Feladata munkálásában külső eszközökben hatalmasabb. Az egyház viszont, melynek feladata a földi élet megszentelése és az örök boldogság, üdvös-

¹⁾ V. ö. Dr. Erdélyi László: Magyarország. Műv. története I. r. 15—22. l. és Árpádkor 7—8. l.

ség munkálása, elősegítése és biztosítása, tehát a legmagasabb cél, lelki eszközökben gazdagabb, mint vallási társaság.

A társadalom munkájának célja : a művelődés.

Ezt kell szolgálja, ha más-más vonatkozásban is, de közös célra törekedve minden társaság és a belőlük alakult minden társadalom, legmagasabb fokon az állam, mint az összes társaságokat magához ölelő legmagasabb társaság, illetve társadalom és ezt kell munkálja a közös érdekek munkálásában, ápolásában az egyház, az államtól, mint külső eszközökkel inkább rendelkező, uralkodó társadalomtól minden lehető eszközzel támogatva abban a szent munkában, melyet lelki eszközei birtokában folytat a földi élet megszentelésére, Isten országa terjesztésére. Hogy így sikeres, egymásba kapcsolódó, együttes munkálkodással valósuljon meg, terjedjen és legyen mind általánosabbá a kultúra, ami a legnagyobb emberi jó, mert ez „a lélek uralma az anyagi természetén.” ¹⁾

A társadalom aszerint, hogy a boldogságra való törekvésben megmarad-e egy bizonyos földrajzi határ között, vagy szélesebb földrajzi határokat sző át munkájával és hogy a boldogság felé való törekvésben — mint közös célért való munkában — milyen specialis irányt követ, lehet nemzeti, városi, vidéki, falusi, egyházi, világi, polgári, rendi, lovagi, uri, paraszti, tudós, művelt, lehet egy világrészre szóló, vagy lehet az egész világot átfogó, átszövő.

Társadalomtörténet-művelődéstörténet :

Munkáját, melyet célja : a művelődés érdekében folytat, a társadalomtörténet, melyet magasabb fokon művelődéstörténetnek modhatunk, ismerteteti, mely nem egyéb, mint „a mult társadalmi állapotok tudománya.” ²⁾

A művelődéstörténet írásos forrásainak forrásértéke :

Ennek legsajátosabb forrásai az írott emlékek. Köztük forrásérték szempontjából legelső helyen a törvények állanak. Más írott emlékek forrásérték szempontjából nem érnek fel velük. Még az oklevelek is, melyek forrásérték szempontjából mindjárt a törvények után következnek, a bennük különböző okokból előforduló sok hamisítás miatt, nagy körültekintést és szakavatottságot követelnek, nevezett forrásokat a maguk ér-

¹⁾ Dr. Erdélyi László: Árpádkor 8. lap.

²⁾ Dr. Erdélyi L.: Magyar Műv. tört. I. r. 20. l.

téke szerint használni és értékelni hivatott buvártól, kritikus-tól: historikustól, bár bizonyos, hogy mint annak a ténynek, melyről szólnak a legtöbbször saját, vagy közeli korban való feljegyzései, írásbafoglalásai, megbízhatóság szempoltjából mindjárt a törvények után használható és értékelhető források.

Mig a krónikák, emlékiratok, mint nagyon sokszor jóval távolabbi idők productumai, a legtöbbször nem mentesek az író egyéni reflexióitól, saját kora állapotainak a régmúlt idők viszonyaiul való feltüntetésétől, politikai pártállásától, a rokon, vagy ellenszenv legtöbbször fel nem ismerhetetlen megnyilatkozásaitól, a jelen viszonyainak megfelelő toldozgatásoktól, anachronismusoktól. A legendák forrásértékét pedig a tévedések, csodás elemek, kegyes hiszékenység leszámításával kell mérlegelnünk, mint az eseménynél jóval későbbi idők productumait, a képzelet szüleményeit, melyek a történelmi magvat színesen szép, vonzó, de mindig a kritika bonckése alá veendő köntösbe öltöztetik.

Nem így a törvények, melyek, mint egykoru feljegyzések, mindig a létező állapotokat és azok orvosszereit nyújtják, bár szükségzavauak, mozaikszerűek, szárazak, sok szerkesztésükben a rendszertelenség, de mindig hűek és így elsőrendű forrás-értékkel bíró források.

Zsigmond törvényei általában:

Feladatomb Magyarországn Zsigmond korabeli 1387—1437 társadalmát és művelődését vizsgálni Zsigmond törvényei alapján.

Zsigmond korában már egy minden vonatkozásban fejlődő állami és társadalmi élet áll előttünk. Ha a meglévő viszonyoknak írásbafoglalása, codificálása lenne Zsigmond törvényeinek célja, bizonyára több részletességgel szólnának törvényei a létező helyzetről és így belőlük teljes tájékozódást szerezhetnénk a magyar társadalom életéről az 1387—1437-ig terjedő időben. Minthogy azonban Zsigmond törvényhozásának célja nem a meglévő helyzet leírása, vagy codificálása, hanem csak a meglévő, létező bajok meglátása és azok orvoslása, így törvényei a hadügy és igazságszolgáltatás, mint legelsőrendű állami érdekek szabályozásán kívül, melyekkel részletesen, a hadüggyel pláne egészen rendszeresen és logikusan megszerkesztett törvényben foglalkozik, törvényei nagyon szükségzavauak, mozaikszerűek, melyekből csak történelmi ismereteink

segítségül hívásával vagyunk képesek egy teljes korszakot, egy társadalmi rajzot magunk elé állítani.

Nem akarom e dolgozatban e kor másirányú áttanulmányozásában szerzett történelmi ismereteim felmutatásával azokat a kereteket tullepni, melyek a tétel címkérdésében foglaltaknak és így célom csupán az, hogy Zsigmond korának társadalmi és művelődési viszonyait úgy rajzoljam meg, amint azok kizárólag törvényeiben előttünk állanak, úgy, amint ezt feladatom is előírja.

A lehető teljességre való törekvés szempontjából azonban, mintegy kiegészítés képen, esetről-esetre segítségül akarom venni az egyes tételeknél a kor ismeretét, a terjengősség elkerülése, a tárgyszerűség megőrzése, a tárgy mellett való maradás szempontjából ha éppen csak az eredmények érintésével is. Mert célom, hogy azt a sok űrt, amit a törvények nyitva hagynak, pár vonással legalább kitöltssem és így igyekezem — úgy gondolom, hogy ezáltal nem véték a szigorú tárgyszerűség ellen — szerény tehetségem szerint Zsigmond korának társadalmi és művelődési viszonyait, törvényei alapján megrajzolni.

Zsigmondnak a Corpus Juris Hungaricibe hat decretuma van felvéve, összesen hetvenhét cikkelyben.

Ezek közül az első, 1404-ből való, Budán az Invocabit vasárnapot követő kedden kelt decretuma nem törvény, csak egy kegyelemlevél, melyben az ott olvasható feltételek mellett, kegyelmet biztosít azon főpapoknak, báróknak, előkelőknek, nemeseknek, kik Nápolyi László pártjára állva, Zsigmondot megakarták a tróntól fosztani.

Hűtlenségüket bűnténynek mondja, de a király iránti hűségre való visszatérésük következtében, illetve, akik ezt még nem tették meg, esetén, kérésük tekintetbe vételével, részükre kegyelmet biztosít. ¹⁾

Igy nevezett dekretum nem képezi e dolgozat tárgyát, valamint nem akar tekintettel lennie Zsigmond azon néhány, kisebb decretumára sem, melyek Kovachichnál közölve vannak, ²⁾ mint olyanokra, melyek törvényeknek nem mondhatók, az egy 1404. évi, bullás papokra és a placetum regiumra vonatkozó pozsonyi decretumon kívül, amelyik valóságos törvénynek tekintendő és mint ilyen ezen dolgozat anyagát fogja képezni.

A feldolgozandó anyagot tehát, az említetteknek hivatkozott okokból történő mellőzésével, Zsigmond összes, ismer-

¹⁾ Corp. Jur. Hung. 203—209. l.

²⁾ Kovachich: Vest. Com. et Suppl. ad Vest. Com.

retes, fennmaradt, az alábbiakban láthatóan értékelt törvényei képezik.

Időrendben: a) Az 1397. évi temesvári országgyűlés határozatai. Ezen forradalmi országgyűlés határozatait nem vette be a Corpus Juris Hungarici. Közli ezeket: Knauz Nándor ¹⁾. b) Zsigmond 1404. évi pozsonyi törvénye. Közli: Kovachich ²⁾, Pray ³⁾, Fraknoi ⁴⁾. c) Zsigmond öt decretuma ⁵⁾ (1405. I., II. decr., 1411. decr., 1435. I., II. decr.)

A hadifejlődés története tekintetében fontos Zsigmond 1433. évi „Banderia Regestruma”. Közli: Kovachich ⁶⁾ magyar fordításban kiadta: Kőszeghy Sándor ⁷⁾. Bár ez nem törvény és nem is lett azzá, csak királyi rendelet, javaslat, melyet a király véleményezés végett megküldött a megyéknek, a hadifejlődés története ismertetéséhez mint fontos okmányt szintén felakarja használni és ismertetni fogja e dolgozat.

Zsigmond törvényeinek alkotmánytörténeti értékelése.

Azon elvből kiindulva, hogy „a szorosabb alkotmány ott kezdődik, mikor a szabadabb birtokosok is résztvesznek a törvényhozásban” ⁸⁾ és arra való tekintettel, hogy Zsigmond korában a törvényhozó gyűlések rendes elemeivé lettek alkotmányunknak, bár még az ő korában is találkozunk olyan általános érvényű generale decretumokkal, melyeket csak a főpapokkal és bárókkal adott ki és hozott a király, tekintettel továbbá arra, hogy Zsigmond korában már teljes erejével érvényben volt a szent korona tanán nyugvó az a rendi alkotmány, melynek értelmében törvényt csak a király és a rendek, a szent korona tagjai alkothatnak, vagyis a fő és a tagok együtt, mert csak az ő gyűlésükön van jelen a szent korona egész teste (totum corpus Sacrae Coronae) és így törvény csak az, mit a király a forma szerint összehívott országgyűlésen a rendekkel hoz, tekintettel tehát mindezekre, Zsigmond összes, fentebb említett, e dolgozat tárgyát képező törvényeit nem egyformán tekinthetjük valóságos törvényeknek ⁹⁾, még akkor sem, ha azokban mindenkit kötelező, általános érvényű határozatok foglaltatnak.

Sorba véve: Az 1397. évi temesvári országgyűlés hatá-

¹⁾ Magyar Tört. Tár III. kötet 191—242. l.

²⁾ Kovachich: Vest. Com. 199—203. l.

³⁾ Pray: Specimen Hierarchiae I. 92. l.

⁴⁾ Fraknoi: Oklevéltár a magy. kir. kegyúri jog történetéhez 8—10. l.

⁵⁾ Corp. Jur. Hung.

⁶⁾ Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. I. 344. l.

⁷⁾ Hadtörténeti emlékek V. kötet 592—608. l.

⁸⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 262. l.

⁹⁾ V. ö. Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténet 597—598. l.

rozatai fenti alapon valóságos törvénynek tekintendők, mert a forma szerint összehívott orsz. gyűlésen megjelentek az összes főpapok (praelati), bárók (barones), valamint a vármegyék követei (electi nobiles), négy derék embert (quatuor probos) küldve mindenik. A városok követei nem szerepelnek. Egyedül Trau város meghívásáról tudunk, de ez a meghívót későn kapta meg, csak egy héttel a megnyitás előtt, így követei későn érkeztek meg. Ismeretes azonban Trau városának a kiküldött követek számára adott utasítása, még a kiküldött követek neve is, akik azonban az orsz. gyűlésen nem vettek részt, mert későn érkeztek. Ismeretes Zsigmondnak ezen alkalomból a trauiakhoz írott levele ¹⁾. Az összehívott rendek Szent Mihály napján gyűltek össze; az országgyűlés (consilium generale) nem egészen egy hónapig tartott ²⁾. Hosszu idő óta most volt először alkalmuk a rendeknek (az Anjouk mindössze 3 országgyűlést tartottak) törvényhozó jogaik gyakorlására.

Valóságos törvénynek kell tekintenünk az 1404. évi, placetum regiumra vonatkozó decretumot is, mely a pozsonyi orsz. gyűlés hozzájárulása alapján adatott ki: „Omnium praelatorum, baronum, militum, nobilium et universitatum dicionis Sacrae Coronae Regiae Hungariae atque nostro consilio et matura deliberatione, diutius praehabitis, eorumque utilitate, intentione, imo petitione, ad hoc nobis porrecta.” ³⁾

Az 1405. év I. decretum (decretum minus) bevezetésében mondja: „Neque enim princeps esse inglorius, qui de subditorum pace et securitate semper cogitat, neque non ignavus, qui futuris malis et periculis non praevidet, quando potest.” ⁴⁾

Fenti elvből kifolyólag, miután az ország minden megyéjéből, kerületéből a követeket, a kir. városok, mezővárosok, szabad községek kiküldöttéit összehívta, előterjesztéseiket, kéréseiket, panaszait meghallgatta, az ország főpapjainak, báróinak, tekintélyesebb nemeseinek, valamint nevezett követeknek tanácsára elhatározta az alábbiakban (a törvényekben) következőket.

Itt tehát a király és a nemzet képviselte alkotott törvényt.

Az 1405. évi II. decretum azonban már nem ilyen uton hozatott. A bevezetés 3. és 5. §-a mondja, hogy ország főpapjaival, báróival, előkelőivel tartott gyülekezetben, azok tanácsára, javaslatára, hozzájárulása mellett, az egész ország javára, előhaladására, gyarapodására hozatott, parancs és állandó szabály gyanánt elrendeltetett. „quas (t. i. leges) ab omnibus, et

¹⁾ Knauz: i. m. 199—202. l.

²⁾ Knauz: i. m. 200. l.

³⁾ Kovachich: Vest. Com. 200. l.

⁴⁾ Corp. Jur. Hung. 210—211. l.

singulis regnicolis nostris, tam exclesiasticis, quam secularibus, nemine excluso, volumus et praecipimus plene, integre et inviolabiter observari.“¹⁾ Ez tehát nem valóságos törvény, még akkor sem, ha annak kötelező ereje mindenkire kiterjedt.

Az 1411. évi, mindenkit kötelező decretum szintén csak a főpapok és bárók tanácsával hozatott a bevezetés tanúsága szerint²⁾ és így valóságos törvénynek nem tekinthető, még ha a közzokás annak is vette.³⁾

Valóságos törvénynek tekintendő azonban az 1435. évi I. decretum, mert a második cikkely elején világosan azt mondja: „Conclusum est insuper, ac statutum per nostram maiestatem cum praelatis et baronibus, ac regnicolis nostris praenotatis.“⁴⁾

Az 1435. évi II. decretum („decretum maius“) szintén valóságos törvény, melyet a király az ország főpapjaival, báróival, az ország egyes vármegyéinek nemeseivel (electi nobiles) hozott. „Tandem ipsorum congregatione adunata, de eorundem praelatorum, et baronum nostrorum, nec non nobilium regni nostri, totum corpus eiusdem regni, cum plena facultate absentium, repraesentantium, unanimi voto, consilio, deliberatione et consensu disposuimus, decrevimus.“⁵⁾

Zsigmond törvényeinek szerkezete, tartalma :

Az 1397. évi temesvári országgyűlés határozatainak szerkezete több tekintetben elüt Zsigmond többi, fentiek szerint értékelt törvényeitől. Knauz Nándor a törvénynek a Konde család levéltárában általa történt felfedezése alkalmából a Magyar Tud. Akadémiához intézett jelentésében⁶⁾ bőven értekezik a feltalált törvényről, a talált hártján olvasható szöveg eredeti, vagy másolat voltáról, a törvény kelte és hitelessége kérdéséről, foglalkozik az országgyűlés helye és ideje kérdésével, foglalkozik a talált és kiadott szöveggel kritikai szempontból és általában kimerítő tanulmányt nyújt az orsz. gyűlés helye, ideje, a résztvevők, jelenlevők tekintetében az ismert okmányok bizonyossága alapján és végül okát keresi annak, hogy a törvény miért nélkülozi a decretumok szokásos záradékát, a jelenvolt főpapok, bárók neveinek felemlítését? . . .

Fejtegetését Kovachich szavaival végzi: „Cui vacat, ne pigeat aliquando discutere diversitatem rationum, cur quibus-

¹⁾ Corp. Jur. Hung. 230. l.

²⁾ Corp. Jur. Hung. 241. l.

³⁾ V. ö. Timon Ákos: Magy. alkotmány és jogtört. 598. l.

⁴⁾ Corp. Jur. Hung. 247. l.

⁵⁾ Corp. Jur. Hung. 252. l.

⁶⁾ Magyar tört. tár. III. kötet 191—242. l.

dam Sigismundi aliorumque Regum Decretis, Praelatorum et Baronum nomina sibiiciantur, non item liis." ¹⁾

E kérdés valóban több más, e törvény kapcsán felmerülővel együtt vita tárgyát képezheti, tág teret nyújtva az egyéni vélekedéseknek. Knauz onnan származtatja például a decretum záradékának elmaradását, hogy a főpapok nem adták beleegyezésüket a temesvári országgyűlés egyes pontjai határozatához, mert azok százados jogaikat sértették. Így különösen jövedelmeik felének a háboru céljaira való lefoglalása. Ha tehát nem egyeztek bele a határozatokba, nem is lehetett a végzéseket a főpapok neveinek szokásos aláírásával mintegy megerősíteni, miután ők ahhoz, azokhoz nem járultak hozzá és mert a szokás szerint a decretumok záradékába először a főpapok nevét vették be és csak ezután a bárókét, miután az előbbiek fenti ok miatt nem voltak felsorolhatók, elmaradt az utóbbiak felemlítése és így az egész záradék.

Ezzel szemben, hogy tekintélyekre hivatkozzam, Marcali Henrik ²⁾ nagy elismeréssel adózik a magyar főpapság áldozatkészségének a tized felének az ország javára való átengedése tárgyában; a Szilágyi-féle nagy történelem pedig így ír: „Az egyházi férfiak nagy áldozatkészségéről tesz tanuságot, hogy minden nagyobb rázkódás nélkül válhatott törvénné ily gyökeres intézkedés, mely homlokegyenest ellenkezett a papság évszázados kiváltságával." ³⁾

Nekem nagyon feltűnő és Zsigmond más törvényeitől egészen elütő, hogy az összes határozatok hozatalánál az áll, hogy azokat a király a bárókkal és nemesekkel hozta; néhol ez áll: „regnicolis" tehát az országlakókkal, amibe beleértethetnek, bár szokatlan reájuk vonatkoztatva az ilyen kitétel, a főpapok is, de a főpapok tételes megemlítése, kik a határozatban résztvettek, sehol sem szerepel. A tized felének hadi célra való lefoglalása is ily szavakkal kezdődik: „Extitit etiam per Barones et Nobiles regni nostri antedictos ordinatum, ut universi viri eclesiastici mediam partem omnium prouentum ipsorum pro tuicione confiniorum dicti regni nostri dare deberent et administrare teneantur". ⁴⁾

Ugy találom, hogy nem feladatom e törvény kapcsán felmerülhető kérdések boncolgatása, a vélemények és ellenvélemények ismertetése, a feltalált szöveg szövegkritikai elemzése és egyáltalán a szöveggel nyelvészeti szempontból való fog-

¹⁾ Vest. Com. 224. l.

²⁾ A Magy. Nemz. Tört. I. k. 249. l.

³⁾ Szilágyi: A Magy. Nemz. Tört. III. k. 440. l.

⁴⁾ Temesvári gyűlés, Knauz i. m. 233. l.

lalkozás. Csak utalok Knauz Nándor hivatkozott tanulmányára tárgyi és nyelvi szempontból egyaránt.

Tárgyamhoz tartozónak tartom azonban e szakaszban kérdéses törvény szerkezetének és tartalmának összefoglaló, a főbb dolgokra kiterjedő ismertetését.

A szokásos bekezdés után a törvény azokra a pusztításokra utal, melyek az országot az utóbbi időben a törökök és más schismatikus népeknek a határokon való betörései, pusztításai, gyújtogatásai, emberek elhurcolásai és más türhetetlen tettei miatt mind mostanig érték.

A határok biztosítása, az ország java, nyugalma és más nehéz feladatok megoldására Temesvárra összehívott és Szent Mihály napjára összejött országgyűlés határozatai szorgalmas tanácskozás és érett megfontolás alapján hozatnak a jelenlevők által. ¹⁾

Ezután az országgyűlés átírja az aranybullát. Az I. pontot szószerint, megtoldva: „et quoslibet praesentibus partibus indicet” kitételrel. A II.—III. pontot szószerint, kihagyva azonban az aranybulla II. pontja élén álló „volumus etiam” szavakat. Az értelem egy. Az aranybulla IV. pontját egészen kihagyja (birtokügy, leánynegyed). Az V. pontnál a „monetarum” szó után kihagyja a „decimarium” szót. A VI. pontot szószerint átírja. A VII. pont átírásánál kihagyja: „Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur” kitétel és a cikkely végén álló: „pro pecunia nostra” helyett: „vel pecuniam nostram”-ot ír. Megoldja egyszersmind e cikkelyt a helyzet követelte részletes, félre nem érthető hadügyi intézkedéssel, törvénnyel, melynek alap gondolata egy a kihagyott kitételrel, azonban a kivitelt a mostani körülményekhez alkalmazza, (lásd a hadügyi rovatban) midőn a honvédelmet szélesebb alapokra fekteti.

A VIII. pontnál kihagyja az aranybulla következő kitételét: „Sed causam nobilium, quae ad perditionem capitis, vel ad destructionem possessionum pertinent, sine consientia regis terminare ne possit”.

A IX—X. cikkelyeket átveszi. A XI. azonban egészen kimarad, ami itt egészen természetes. E cikkely ugyanis a vendégek, idegenek méltóságra jutásáról szól, az országgyűlés pedig — az alábbiakban láthatóan — épen ellenük küzd.

A XII—XIII. cikkelyt egészen átírja. A XIV-iknél azonban az aranybullától eltérő szöveget ad: „Palatinus autem,

¹⁾ Temesvári gyűlés, Knauz i. m. 213. l.

Judex Curiae, Bani et Comites regio honorem p-iuxta honorem eorum qualitatem non habuerint, vel distinxerint populos castri eorum, Nobiles eriam et-uis cuiusvis status homines, conuicti super hoc, coram omni regni, dignitate sua turpiter spolientur cum restitutione ablatorum".¹⁾

Egészen átírja a XV—XIX. cikkelyt. Kihagyja a XX. cikkelyt. (a tized terményben való fizetési kötelezettségéről) Átírja a XXI—XXIV. cikkelyeket. A XXV. cikkelyt „in Szabolchet Regec” helyeknek „in Zalach et in Zeged” helyekre változtatásával veszi át.

A XXVI. cikkelyt azonos tartalommal, bár más, a végén hiányos szöveggel írja át. Kihagyja a XXVII—XXVIII. cikkelyeket (nyest bőradóról, a törvény által elmarasztaltakról). A XXIX. cikkelyeknek csak első mondata olvasható az átírt szövegben, de egészen átírja a XXX. cikkelyt, teljesen hiányzik a XXXI. (az aranybulla elhelyezéséről, a fegyveres ellenállás jogáról).

Ezek szerint a temesvári (1397.) országgyűlés törvényeinek első része az említett hat (IV., XI, XX., XXVII., XXVIII., XXXI.) cikkely kihagyásával 25 cikkelyből állana.

Az aranybulla átírása után „item” szócskával átmegy az 1351. decretum átírására és ezt követi csaknem szóról-szóra. Nem akarok itt sem foglalkozni az egyes hiányzó kitételekkel és a rekonstruálás szoruló helyekkel, csak konstatálni akarom, hogy a törvény ezen része néhány szó különbséggel, pár betoldással és néhány cikkely teljes kihagyásával, az 1351. törvénnyel azonos tartalmu.

Igy átírja az I—V. cikkelyt változtatás nélkül, a VI-ikat, melyet szintén egészen átvesz, megtoldja: „Item tam nos, vel . . . eciam prelati, Barones et Nobiles et possessionati homines, aquas piscinosas habentes, tertiam partem omnium piscium ipsorum piscandarum in aquis fluentibus; in lacubus autem wolgo mo (talán mocsár) seu mortua vocitatis mediam partem quorumlibet piscium annuis piscionibus recipi faciemus, et iidem-prenotata recipere debeant”.³⁾

Átveszi egészen a VII. cikkelyt, de kihagyja a VIII-ikat (a szárazföldi igaztalan vámok eltiltása). Átírja a IX. cikkelyt, de a cikkely végén az 1351-iki törvény szövegétől eltérő szöveget ad: „Tunc a iudicie, et parte adversa sine recepcione alicuius pecunie, vel grauaminis possessionis sue, erit expeditus.”⁴⁾ Átírja a X. cikkelyt, összevonva veszi át a XI., XII. cikkelyt, átírja a XIII., XIV., kihagyja a XV., XVI cik-

¹⁾ Temesv. gyűlés, Knauz i. m. 218. l.

²⁾ Temesv. országgyűlés, Knauz i. m. 219. l.

³⁾ Temesv. országgyűlés, Knauz i. m. 222. l.

⁴⁾ Knauz i. m. 223. l.

kelyeket (a nemeseket ne kényszerítsék, hogy a vámhelyek felé menjenek, a jobbágyokat erőszakkal ne vegyék el). Átirja végül a XVII—XXV-ig terjedő cikkelyeket.

Az 1397. évi temesvári törvény ezen második szakasza eszerint három cikkelynek (VIII., XV., XVI.) kihagyásával és kettőnek (XI., XII.) eggyé való összevonásával 21 cikkelyből állana, miután I. Lajos 1351. decretuma, melyet a temesvári országgyűlés átir, 25 cikkelyből áll.

Csak most következik a temesvári törvény új része, mely „praeterea” szócskával kapcsolódik az előbbi részhez. ¹⁾

E rész az én számításom és beosztásom szerint 22 cikkelyből áll és így az egész törvény, amit a temesvári országgyűlés hozott, 68 cikkelyből (I. rész 25, II. rész 21, III. rész 22 cikkely).

Ezen részbe felvesz néhány, az első két részben át nem irt cikkelyt. Így az aranybulla XX. ²⁾ és az 1351. évi decretum XV. cikkelyét. ³⁾

A fenti 68 cikkelyből legtöbb foglalkozik az igazságszolgáltatással, (22) a nemesek ügyével, (12) a birtoküggyel (9). A királyi tisztek ügyét tárgyalja 4, a jobbágyok ügyét 4, adók vámok ügyét 4 cikkely. Egyházi ügyekkel foglalkozik 3, hadüggyel 2, pénzüggyel 3 cikkely, az idegenek ügyével 2 cikkely. Egy-egy cikkely szól a belföldi só elhelyezéséről, a leányfiúsításról, a zágrábi és körösi ispán pecséthasználata és bírászkodása szabályozásáról. (Összesen 68 cikkely.)

Időrendben következik az 1404. év husvétjában Pozsonyban kelt decretum. ⁴⁾ Ez az előbbihez hasonlóan és Zsigmond többi törvényeitől eltérően nincs cikkelyekre osztva. Az előbbi törvényhez külsőleg abban is hasonlít, hogy ennek sincs záradéka a főpapok és bárók neveinek megemlítésével. Az egész törvény egyházi ügyekkel foglalkozik.

Az 1405. év április 15-én Eberhard zágrábi püspök, főkancellár kezével kelt I. decretum ⁵⁾ („decretum minus”) 21 cikkelyéből Buda mértékéről szól egy, (1) a kereskedelemről négy, (2, 11, 15, 16) a világi bíraskodásról négy (3, 5, 7, 8) a városi polgárok, jövevények feletti bíraskodásról kettő, (4, 12) a jobbágyok szabad költözködéséről egy, (16) a kilenced, tized, mint bírósági díjak fizetéséről egy, (9) a városi polgárok adózásáról, ajándékairól kettő, (10, 13) az egyházi és világi bírák hatásköri illetékességéről egy, (14) a harmincadról egy, (17) a pénzügyről három, (18, 19, 21) a külföldi sókról egy, (20).

¹⁾ Knauz : i. m. 226. l.

²⁾ Knauz : i. m. 234. l.

³⁾ Knauz : i. m. 231. l.

⁴⁾ Kovachich : Vest. Com. 199—203. Pray : Spec. Hierarchiae I. 92. lap. Fraknoi : Oklevéltár a magy. kir. kegyúri jog tört.-hez 8—10. l.

⁵⁾ Corp. Jur. Hung. : 211—229. l.

Eszerint esik: biráskodásra 8, kereskedelemre 6, adók-vámokra 3, pénzügyre 3, jobbágyokra 1 cikkely. (Összesen 21 cikkely.)

Az 1405. évi Budán, Szent Domokos hitvalló ünnepén kelt II. decretum, melyről a záradék szintén hiányzik, 16 cikkelyből áll. ¹⁾ Ebből az átkelő urak és katonák kártételének eltiltásáról szól egy, (1) a hatalmaskodásról három, (2, 4, 5) a budai sulynak és mértéknek az egész országban való kötelezővételéről egy, (6) a pénzügyről egy, (7) a külföldi sókról egy, (8) a levelesítették befogadásának eltiltásáról egy, (9) a jobbágyok feletti biráskodásról egy, (10) a városi polgárok feletti biráskodásról egy, (11) egyházi és világi bírák hatásköri illetékességéről egy, (12) a bányákról egy, (13) a jobbágyok szabad költözködéséről három, (14, 15, 16). Eszerint esik: biráskodásra 5, adók, vámok, bányákra 3, a jobbágyok szabad költözködésére 3, hatalmaskodásra 4, pénzügyre 1 cikkely. (Összesen 16 cikkely.)

Az 1411. évi, Pozsonyban, Szent Ferenc hitvalló ünnepén kelt, a kamaranyereség és dézsmák behajtása tárgyában kiadott decretum 6 cikkelyből áll. Záradéka ennek sincs. ²⁾

A 6 cikkelyből a dicatorokról és eljárásukról szól egy, (7) a kapuadóról kettő, (2, 3) az adóhátralékok behajtásáról egy, (4) a decimatorokról és a dézsmák behajtásáról egy, (6). Vagyis: adókra 4, dézsmákra 2 cikkely esik.

Az 1435. évi, Budán Szent Gergely pápa ünnepén kelt, „super modo exercituandi” hozott I. decretum, mely az összes között a legrendszeresebb, legösszefüggőbb és leglogikusabb, 9 cikkelyből áll. Ezek közül mind a kilenc a hadüggyel foglalkozik. A záradék ennek a végéről is hiányzik. ³⁾ Ebből tehát a hadügyre esik 9 cikkely.

Az 1435. évi, Pozsonyban, márc. 8-án, Gáthalóczi Mátyás, a pécsi egyház prépostja, főkancellár kezével kelt, záradékkal is ellátott, javarészen az igazságszolgáltatással foglalkozó II. decretum („decretum maius”) 24 cikkelyből áll. ⁴⁾

Ezen 24 cikkelyből az ország rendes bíráiról, azok esküjéről, a biráskodásról általában szól hat, (1, 4, 6, 13, 14, 15) a szolgabírák választásáról egy, (2) a bírói bírságdíjakról, azok megosztásáról, a bírságok behajtásáról három, (3, 7, 16) a hatalmaskodásról és a vele szemben való eljárásról egy, (5) a káptalani és konventi kiküldöttekről és azok eljárásáról kettő, (8, 9) a levelek díjáról és a hiteles bizonyságok fizetéséről

¹⁾ Corp. Jur. Hung.: 230—241. l.

²⁾ Corp. Jur. Hung.: 241—245. l.

³⁾ Corp. Jur. Hung.: 245—251. l.

⁴⁾ Corp. Jur. Hung.: 253—275. l.

egy, (10) a kisebb és nagyobb kancellária levelei díjárót kettő, (11, 12) a magszakadásról egy, (17) az egyházi vagyon védelméről egy, (21) az elhalt nemesek házában visszamaradt özvegyekről, leányokról a leánynegyedről, az olyan nemes leányokról, kik paraszt emberhez mentek férjhez három, (18, 19, 21) adókról, vámokról, a hamis utak eltiltásáról kettő, (22, 23) a királyhoz hűtlenek befogadásának eltiltásáról egy, (24). Eszerint a törvényből a bíraskodásra 16, a birtokügyre 4, adók, vámokra 2, hatalmaskodásra 1, hűtlenek ellen 1 cikkely esik. (Összesen 24.)

Ha már most azokat az eredményeket, miket az egyes törvényekből tartalmukat tekintve nyertünk, a rokon tételek lehető összevonásával összeadjuk, úgy Zsigmond összes e dolgozat tárgyát képező törvényei tartalmát illetőleg az alább látható, következő képet nyerjük:

Zsigmond törvényei:

1397	1404	1405 I.	1405 II.	1411	1435 I.	1435 II.	Összesen 7 törvény
68 cikkely	1 cikkely	21 cikkely	16 cikkely	6 cikkely	9 cikkely	24 cikkely	145 cikkely

Ebből esik:

Igazságszolgált.-ra	22	—	8	5	—	—	16	51
Hadügyre	2	—	—	—	—	9	—	11
Adók-vámokra	4	—	3	3	6	—	2	18
Birtokügyre	10	—	—	—	—	—	4	14
Nemesek ügyeire	12	—	—	—	—	—	—	12
Jobbágysok ügyeire	4	—	1	3	—	—	—	8
Kereskedelemre	1	—	6	—	—	—	—	7
Pénzügyre, bányákra	3	—	3	1	—	—	—	7
Hatalmaskodásra	—	—	—	4	—	—	1	5
Királyi tisztekre	5	—	—	—	—	—	—	5
Egyházi ügyekre	3	1	—	—	—	—	—	4
Idegenekre	2	—	—	—	—	—	—	2
Hűtlenekre	—	—	—	—	—	—	1	1
Összesen:	68	1	21	16	6	9	24	145

Ezen táblázat mutatja Zsigmond törvényhozásának általános jellegét. Mutatja, hogy milyen arányban foglalkoztak törvényei az állami és társadalmi élet egyes kérdéseivel. Láthatólag legtöbb törvénye a bíraskodás, igazságszolgáltatás kérdéseivel foglalkozik. Mindjárt utána a hadügyet tettem, bár a vele foglalkozó tételek, illetve cikkelyek száma csak 11, kevesebb, mint az utána következő három tételé, azonban, ha tekintetbe vesszük a hadügy alapos, részletes, félre nem érthető, logikus rendezését, szabályozását, a reávonatkozó törvényanyag terjedelmét, valamint azt a körülményt, hogy Zsigmond 1433-ban még egy külön javaslatban, a „Banderia Regestrum”-ban I—XXXIV. tételben foglalkozott a hadügy kérdésével, még ha nem is lett a javaslat törvény, de foglalkoztatta a megyéket és alapul szolgált az 1435. évi I. decretumban megállapított törvénynek, mindezekre tekintettel a hadügyi törvényeket mindjárt az igazságszolgáltatás után kell tegyük és azt kell mondanunk, hogy az igazságszolgáltatás és a hadügy rendezése képezte Zsigmond törvényhozása legfőbb gondoskodása tárgyát, utóbbi már csak a hadi-helyzet, Zsigmond sok háborúja miatt is. Máskülönben is való az, hogy a középkori állam e két tényezőt: a hadügyön és igazságszolgáltatáson épült fel és ezek voltak, mint Európában, úgy nálunk is, az állami élet alapjai és törvényhozásának legfőbb gondoskodása tárgyai.

Erőszakoltnak tűnhetik fel a temesvári országgyűlés határozatainak külön tételekbe foglalása, ami magából a törvényből hiányzik. Ezt csak azért tettem, a határozatokat külön tételekbe azért foglaltam, hogy fenti táblázatban egy áttekinthető, a rokon tartalmú tételek lehető összefoglalásával készített képet nyújthassanak Zsigmond törvényei tartalmát illetőleg, ami csak úgy látszott lehetségesnek, ha nevezett törvény és az 1404. évi pozsonyi decretum határozatait is oly formán próbálom tételekbe szedni, amint Zsigmond többi törvényei a Corpus Juris Hungarici-ban cikkelyekre osztva találhatók.

A számokat erőltetni legkevésbé sem szeretem, mert a szám mint egyebüttl, úgy itt sem feltétlenül döntő, de így egy áttekinthető kép állhat előttünk arról a munkáról, melyet Zsigmond törvényhozása kifejtett. Az egyes tételek tartalmának a tételek összevonhatósága tekintetében, az enyémtől eltérő értelmezés mellett, módosítást is szenvedhet fenti táblázat adatokban és így az arányszám megállapításában is. Én a lehető helyességre és teljességre törekedtem.

I.

Föld és néprajzi viszonyok.

Föld és néprajzi adatok Zsigmond törvényeiben.

Zsigmond király teljes címét az 1435. évi II. decretum bevezetése első bekezdésében olvashatjuk: „Sigismundus divina favente Clementia, Romanorum imperator, semper augustus, ac Ungariae Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae Galiciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque rex”.¹⁾

E cím mutatja egyfelől azt, hogy Zsigmond hatalmi igénye Magyarország ugyanazon melléktartományaira terjedt ki, mint már a XIII. század közepén az Árpádoknak, midőn az 1254–58. közti időben az árpádkori Magyarország elérte legnagyobb kiterjedését, a hódítások tetőfokát,²⁾ bár a hosszú cím az Árpádok végén inkább csak hatalmi igényt, mint tényleges birtoklást, uralmat jelentett a melléktartományok felett. Másfelől címe kifejezésre juttatja német-római császárságát, amit 1410-ben és cseh királyságát, amit 1419-ben nyert el.

Többi decretumaiban címe hiányosan, vagy röviden, összevonva van felemlítve.

A temesvári országgyűlésen hozott törvény bevezetésében Magyarország és melléktartományai címén kívül még csak bradenburgi örgrófi címe szerepel,³⁾ az 1404. évi pozsonyi decretum bevezetésében már megjelenik: „S. R. I. Vicarius Generalis et Regni Bohemiae Gubernator” címe.⁴⁾ Az 1405. évi I. decr. bevezetésében⁵⁾ már „Sacri Romani imperii archicamerarius” „Bohemiae et Luxenburgensis haeres”-nek írja magát. Ugyanígy az 1405. évi II. decretum bevezetésében. Az 1411. évi decretum bevezetésében⁶⁾ már „Romanorum rex, semper augustus” az 1435. évi I. decretum bevezetésében⁷⁾ ott van cseh király címe is.

Ezekben kísérelhetők figyelemmel törvényeiben annak az utnak nyomai, melyen át német-római császárságához és cseh királyságához eljutott.

¹⁾ Corp. Jur. Hung.: 252. l.

²⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 254. l. Ugyanő: Magyarorsz. Műv. Története II. r. 83–96. l.

³⁾ Temesv. országgy. Knausz: i. m. 213. l.

⁴⁾ Kovachich: Vest. Com. 199. l.

⁵⁾ Corp. Jur. Hung.: 210. l.

⁶⁾ Corp. Jur. Hung.: 240. l.

⁷⁾ Corp. Jur. Hung.: 244. l.

Törvényeiben nincs szó róla és így csak épen megemlítem, hogy a törökök fokozatos elnyomulása és a Balkánon való uralom alapítása következtében, Magyarország déli melléktartományai egymásután kerültek a törökök hatalma alá.

Elvesztett Dalmácia a Velencével való, hosszú, (1411—1433.) eredménytelen küzdelem után, Ragusa, Knin és Veglia kivételével. Galicia, Lodomeria a lengyelek kezébe került (1412. évi lublói béke!) és a XXIV szepesi városból tizenhármát — Igló, Poprád, Felka, Szepesolaszi, Szepesváralja, Szepessombat, Strázsa, Matheóc, Leibic, Menhard, Durand, Ruskind, Szepesbéla ¹⁾ — Wratizlaw lengyel királynak, Hedvig férjének zálogosított el Zsigmond, miáltal az ország területi integritása is kárt szenvedett.

Igy Zsigmond hosszú címe az ország melléktartományait illetőleg nem tényleges uralmat, hanem csak igényt jelentett, még azok után a harcok és küzdelmek után is, melyeket a melléktartományok ingadozó hűsége, biztosítása és a tartományok megtartása érdekében bőven folytatott.

Ezek részletezése azonban nem tartozik tárgyamhoz. Csak azt akarom tehát végeredményképen kifejezni, hogy Zsigmond tényleges uralma az anyaországon kívül csak Szlavóniára és Horvátországra terjedt ki, habár a Zsigmond iránti hűségben, uralkodása elején ez is nagyon ingadozott, sőt az ellene irányuló oppositio egyik főfészke volt. Csak rövidebb-hosszabb ideig terjedt ki uralma, uralkodása első felében, a déli melléktartományok egyikére-másikára, akkor is nagyon ingatag alapon és gyakran változó eredménnyel.

Maga az anyaország a trianoni béke (1920. jun. 4.) előtti határok között terjedt el, sőt nagyobb volt annál három vármegye területével, amennyiben a Dráván túli részekben Verőce, Szerém, Pozsega megyék Magyarországhoz tartoztak és magyar megyék voltak. Horvátország egész a Kulpa folyóig terjedt.

Igy Zsigmond tényleges uralma északon, keleten, nyugaton Magyarországnak a trianoni béke előtti határáig, délen a Kulpáig, ennek torkolatától a Szávaig, ettől a Dunáig terjedt. ²⁾

Visszatérve Zsigmond törvényeihez, azt mondhatjuk, hogy törvényei kevés földrajzi adatot nyújtanak.

A határok közül csak a Cseh és Morvaország felőli határokat említik külön, általánosságban említik az ország bármely határszélét. A két elsőt, mert arról az ország néhány évtől fogva gyakori, heves támadásoknak van kitéve, utóbbiakat

¹⁾ Dr. Bruckner Győző: A szepesi szász nép 21. l.

²⁾ V. ö. Szalai-Baróti: A Magyar Nemzet története II. kötet 393—94. l.

az előbbiekkal együtt a védelemről való gondoskodás szempontjából. ¹⁾

Az országrészek közül a temesvári törvény említi Szlavoniát birtokosaival, nemeseivel, kiket régi szabadságukban meghagy ²⁾, Erdélyt Macarius püspökkel kapcsolatban, kinek nem kell az országot a többi idegenekkel elhagynia. ³⁾ Említi a Dráván túl fekvő részeket, melyeknek jobbágysai nem kapnak szabad költözködési jogot, mint az ország többi, összes jobbágysai. ⁴⁾

A megyék közül Pozsega és Valkó megyéket említik a törvények, melyeknek nemesei mentesítettnek a nyersbőradó fizetése alól és az ország többi nemeseivel együtt a kamara-nyereséget fizetik. ⁵⁾ Említve vannak továbbá Körös és Zágráb megyék, ispánjaik pecséthasználata és bíraskodása szabályozása alkalmából. ⁶⁾

A városok közül többel találkozunk a törvényben. A szabad kir. város kezdetben olyan szabad falu, melynek vára van. Ezt felépíti és védelmezi, azért több a szabadsága. A civitas Magyarországon az 1180. körüli időig várat jelentett; csak ezután kezdik az írók a vár (castrum) emlegetését. ⁷⁾

E korban már a civitas alatt a fallal körülvett vár alja értendő, míg a régi civitas castrum nevet visel.

Említik Zsigmond törvényei Temesvárt, hol az 1397. évi országgyűlés tartatott. Ugyanebben a törvényben van szó Székesfehérvárról, (Alba), ahol a király, vagy akadályoztatása esetén a nádor a Szent Istvánnapi törvényt napokat megfogja tartani. ⁸⁾ E törvény említi „Zalach” és „Zege” városokat, mint olyan helyeket, hol a söt kizárólag tartani kell az ország belsejében. ⁹⁾ Itt említették Zágráb, melynek püspöke, Eberhardus szintén nem köteles a kitiltott idegenekkel az országot elhagyni. ¹⁰⁾

Említettnek továbbá: Buda, mértékének az egész országban való kötelezővé tétele, régi árumegeállítási és lerakatási jogának a belföldi kereskedőkkel szemben való eltöltése alkalmából. ¹¹⁾ Aztán, mint az 1405. évi II. és az 1435. évi I. decretum keletkezési helye. ¹²⁾ Pozsony, mint az 1404., 1411.

¹⁾ 1435. I. decr. bevezetése.

²⁾ Knanz : i. m. 223. l.

³⁾ Knauz : i. m. 226. l.

⁴⁾ 1405. I. decr. 6. cikk.

⁵⁾ Knauz : i. m. 223. l.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 232. l.

⁷⁾ Dr. Erdélyi L. : Árpádkor 219. l.

⁸⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 215. l.

⁹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 219. l.

¹⁰⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226. l.

¹¹⁾ 1405. I. decr. 1. cikk, 1405. II. decr. 6. cikk és 1405. I. decr. 11. cikk.

¹²⁾ 1405. II. és 1435. I. decr. befejez.

és 1435. évi II. decretum keletkezési helye, ¹⁾ valamint, mint olyan civitas, hol olasz és németországi utjáról visszatérve, első személyes lakását berendezte a király. ²⁾

A városokkal kapcsolatban olvassuk, hogy azért érte az országot a multban a besenyők, tatárok és más pogányok, legutóbb pedig a törökök részéről annyi csapás és siralmas pusztulás, mert nem voltak kőfallal bekerített városok, (civitates muratae) sem más várépítmények (munitiones aliae). Azért most némely városokat kőfallal kell körülvenni, szabad községeket, vagy városokat (villae liberae seu oppida) városok rangjára kell emelni. ³⁾

Több helyen említik a törvények a szabad községeket, (villae liberae) mezővárosokat, (oppida) mik nem egyebek, mint városjogot élvező bekerítetlen falvak, anélkül, hogy közülük csak egyet is megneveznének.

Felemlítve találunk néhány várat (castrum). Így Pozsony városát és várát, Nagy-Szombat és Szokolca városokat (civitates) Trencsén várát tétélesen megnevezve. Általában említi a törvény Morvaország határszélén és a Vág folyó mellett fekvő várakat, erődítményeket, (munitiones) valamint a Csehország felől és általában az ország bármely határszélén levőket. Mindezeket a csehek és bárhonnán jöhető támadás ellenében meg kell erősíteni, katonasággal, élelemmel, fegyverrel a király költségén kellően el kell látni, hogy feladatuknak az ország védelmében megfelelhessenek. ⁴⁾

Néprajzi adatokat egyáltalán nem nyújtanak Zsigmond törvényei. Semmit sem szólnak az ország lakóiról, az ittlakó népekről. A temesvári országgyűlés végzései emlegetik és ki is tiltják az idegeneket, jövevényeket, (alienigenae, advenae) de róluk közvetlenebb dolgokat, hogy kik voltak ezek, magából a törvényből nem tudunk meg. ⁵⁾

Windeck Eberhard, Zsigmond életrajzírója mondja: „Adveras vero Polonos, Bohemos, Teutones, Suevos, Francos, et Rhenanos e suis terris, velut pecora, domino destituta, exegerunt.” ⁶⁾ Innen láthatjuk, hogy kik voltak azok az idegenek, kik olyan sok bajt csináltak az országnak. Egyébként nem találunk néprajzi adatokat a törvényekben. Csak általánosságban emlegetik a cseheket, törököket, mint az ország ellenégeit, de az ország területe néprajzáról hallgatnak.

Tudjuk azonban, hogy az ország népsége, a már itt levő lakosság, Zsigmond alatt is gyarapodott betelepülések

¹⁾ 1404., 1411. és 1435. II. decr. befeje.

²⁾ 1435. II. decr. bevezetése.

³⁾ 1405. I. decr. bevez.

⁴⁾ 1435. I. decr. bevez.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226—228. l.

⁶⁾ Katona : Hist. Crit. Regni Hung. 11. k. 489. l.

utján. Északon a csehek beszivárgása folytán, a huszita háborúk folyamán. Délről jöttek a szerbek, a rigómezei csata (1389) óta szórványosan, tömegesebben Brankovics György szerb despotával, ki midőn Belgrádról Magyarország javára lemondott, (1427) érte cserében az országban sok birtokot — Zalánkeményt, Világosvárt, Tokalyt, Munkácsot — sőt Budán házat is kapott, megszállás végett. A szerbek több helyen telepedtek le. Főtelepük Jenopol (Boros-Jenő) lett Arad megyében. Hogy Zsigmond idejében már többen lehettek, mutatja az, hogy a magyar törvényhozás 1439-ben, tehát két évvel Zsigmond halála után intézkedik, hogy Brankovics váraiban ne külföldieket, hanem belföldieket tegyen tisztekl. ¹⁾

Szaporodott a lakosság a románok betelepedésével is. E népről, mely a Pindus hegység mentén apuliai pásztorokból alakult, kiket az otrantói földszoroson telepítettek át a görög hegyi legelőkre, gyér nyomokat találunk az Árpádkori oklevelekben; sem Rogerius, sem a váradi Regestrum nem szól róluk, amiből látszik, hogy az Árpádkorban nem lehetett sok román Magyarországon. Első telepük Fogaras megyében volt. Az első betelepítettek hadifoglyok voltak III. Béla 1182. évi görög hadjáratából. ²⁾

Az Anjouk és Zsigmond korában egyre nagyobb számban lepték el a gyéren lakott Erdélyt és az Erdéllyel határos megyéket, kenézeik alatt. A XV. századbeli oklevelek magyar és oláh birtokról beszélnek (*possesiones hungaricales, valachiales*). ³⁾

A zsidókat, kiket I. Lajos kiűzött, Zsigmond ismét visszafogadta és 1436-ban megerősítette IV. Béla 1251. szabadságlevelét. ⁴⁾ Zsigmond alatt jöttek be Magyarországba Bulgárián és Havasföld felől az Indiából származó cigányok. ⁵⁾

¹⁾ Hunfalvi Pál: Magyarország ethnographiája 469. l.

²⁾ Dr. Erdélyi L.: Magy. Műv. tört. II. k. 107—111. l.

³⁾ Hunfalvi P.: Magyarország ethnographiája 505. l.

⁴⁾ Ugyanaz : 522. l.

⁵⁾ Ugyanaz : 515. l.

II.

A király és udvara:

A király címe: „*Dei gratia*” uralkodik és királyi tisztét „*ex regiminis nostri regalis officio*” gyakorolja. A király a legfőbb törv. hozó, legfőbb bíró, legfőbb kegyúr, legfőbb hadúr. A király joga a szent-korona földjének adományozása. A király udvaráról nem szólnak a törvények. Zsigmond székhelye: Buda. Ismeretes az a fényes udvartartás, melyet Zsigmond vitt. Az udvarhoz tartoztak az udvartartás vezetői, élükön a főudvarmesterrel, az országos ügyeket intéző fő-tisztek, kir. kamarások, udvari katonák, udvarnokok, királyi apródok, a kir. kancelláriában és kápolnában alkalmazott jegyzők és titkárok, lovagrendek. Zsigmond korában már három lovagrend szerepelt. Ide tartoztak az udvarban élő tudósok. A királynak külön udvartartása volt. Az udvar fényét emelték az ott gyakran megjelent külföldi fejedelmek, követek. Az udvar életére, az udvartartás fényére, költségeire világot vetnek azok az udvari ünnepélyek, lovagjátékok, vadászatok, melyeket az egyes külföldi fejedelmek látogatása alkalmával rendeztek és amelyeknek színes leírása maradt reánk.

Zsigmond szigorú választási feltételekkel nyerte el a trónt.¹⁾

Zsigmond címe, amint ez törvényeiben gyakran előfordul: „*Maiestas*”,²⁾ vagy „*Regia Maiestas*”.³⁾ Előfordul párszor a „*Serenitas*” cím is,⁴⁾ de csak uralkodása elején, a temesvári törvényben.

A király „*Dei gratia*”⁵⁾ uralkodik és királyi tisztét, amint ez a törvényekben más-más vonatkozásban olvasható: „*ex regiminis nostri regalis officio*” gyakorolja.⁶⁾

A király az állam élén:

A király az állam feje, állami élet minden vonatkozásban. Az egyes törvények bevezetéséből látható az a körütekintő gondosság, mellyel az állami és társadalmi élet szükségleteit kielégíteni, bajait orvosolni törekszik, mivel: „A királyi méltóság kormányzó fennsége annál éberebb gonddal munkálkodik alattvalóinak megmaradásán és nyugalmán, minél inkább látja át azt, hogy a közboldogság saját gyarapodására és dicsőségére, a köznyomor pedig saját kárára és megalázására szolgál.”⁷⁾

Erzi tehát azt a feladatot, mit az Isten kegyelméből való uralkodás, királyi méltóság kötelességgként vállalra ró.

¹⁾ Szilágyi: A magy. nemz. tört. III. k. 397. l.

²⁾ 1405. I. decr. 5. cikk.

³⁾ 1405. I. decr. 13. cikk stb., Kovachich: Vest. Com. 201. l.

⁴⁾ Temesv. gy. Knauz: i. m. 228. l.

⁵⁾ Lásd a törvények bevezetését.

⁶⁾ 1405. I. decr. 8. cikk stb.

⁷⁾ 1405. I. decr. bevez.

A király legfőbb törvényhozó :

Részt vesz minden törvény meghozatalában. Személyes jelenléttel tanácskozik azok meghozatalában a rendekkel, vagy, ha törvényeit nem congregatio generalison hozza, a főpapokkal és bárókkal. ¹⁾ Jelenléte nélkül nincs törvényhozás, akarat nélkül nincs törvény. Még a temesvári országgyűlés forradalmi jellegű határozataihoz is, melyek nem egy pontban ténykedései, környezete ellen irányulnak, kikérik a rendek a király hozzájárulását, beleegyezését. ²⁾ (*Praeterea eisdem regnicolis, nec non ad eorundem instanciam annuimus . . . ut*).

Máskor pedig a királytól kéri az országlakók, (*regnicolae*) „*suplicantes nostro culmini humiliter et devote*” járulván, hogy szüntesse meg az ország javára a bajokat, ³⁾ vagy saját indítatásából, királyi kötelességéből kifolyólag ⁴⁾ tesz lépéseket a fennálló bajok orvoslása és alapos kimerítő tanácskozás után, ⁵⁾ (*matura discussione et deliberatione praehabita*) közös meg egyezés útján (*consensu*) hozza a rendekkel, vagy a főpapokkal és bárókkal csupán, törvényeit. A király szentesíti, erősíti meg pecsétjével a hozott törvényeket. ⁶⁾ Ugyancsak a király rendeli el a hozott törvények nyilvánosságra hozatalát, kihirdetését. ⁷⁾

A király a legfőbb bíró :

Minden ügyben ítél, melyet a törvényes fórumok megtartása után hozzá fellebbeznek. ⁸⁾ Dönt a birói illetékesség kérdésében. ⁹⁾ Egyenesen személyes jelenléte elé tartoznak a hatalmaskodási ügyek, ¹⁰⁾ erőszakos birtokfoglalások. ¹¹⁾

Ellenőrzi az egyes birói fórumok kötelességteljesítését és ha panaszt emel valaki az alantas bírák igazságszolgáltatási eljárása, mulasztása miatt, a szolgabírák, káptalan, vagy konvent írásos jelentése alapján a kérdéses ügyben vagy személyesen, vagy királyi megbízott útján igazságot szolgáltat. ¹²⁾ A bűnöst azonban a törvény ellenére ő sem védelmezheti. Mint a törvény legfőbb őre, még a leghatalmasabb urakat sem párt-

¹⁾ Lásd az egyes törvények bevezetését.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz i. m. 226. l.

³⁾ Kovachich : Vest. Com. 199. l., vagy az 1411. évi decr. bevez.

⁴⁾ 1435. II. decr. bev.

⁵⁾ 1405. II. decr. bev., 1405. I. decr. bev. stb.

⁶⁾ 1405. I. decr. és 1435. I. decr. befej.

⁷⁾ 1404. évi decr. befej., Kovachich : Vest. Com. 203. l.

⁸⁾ 1405. I. decr. 8., 12. cikk.

⁹⁾ 1405. I. decr. 14. és 1405. II. decr. 12. cikk.

¹⁰⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226. l.

¹¹⁾ 1435. II. decr. 4. és 5. cikk.

¹²⁾ 1435. II. decr. 5. cikk.

fogolhatja, hogy megérdemelt, kiszabott büntetésüket el ne vegyék. ¹⁾

A király a legfőbb kegyúr:

Ő adományozza az egyházi javadalmakat, a pápa és legátusai ilyeneket nem adhatnak. Kezében az egyházi vagyon; még a patronátusi joggal bíró egyháziak és világiak sem adományozhatnak egyházi javadalmakat az ő beleegyezése nélkül.

Föltétlen hatalma van az egyház kormányzata felett is. Ugy a pápa, mint a pápai legátusok, valamint más tisztviselők által kiadott iratok, bullák érvénytelenek és tilos még kihirdetésük is, ha a király ezek kihirdetésére nem ad előzetesen külön engedélyt. ²⁾

Viszont a király, mint az egyház főkegyura, gonddal örökös az egyházi vagyon felett. A törvény szigorú rendelkezéssel tiltotta, hogy bárki — kir. tisztviselő, ispán, bán, vajda, vagy más valaki — a püspökségeket, apátságokat, prépostságokat, vagy más, királyi kegyúri jog alatt álló egyházakat, azok jövedelmeit, birtokosait, dézsmáit királyi meghagyás nélkül elfoglalja, vagy azokra magát feltolván, azokat részben, vagy egészen magának követelje. ³⁾

A király a legfőbb hadúr:

Az ő hadkötelezettsége a legnagyobb, mert ő köteles elsősorban megvédeni az országot az ellenséggel szemben, a királyi haderővel. Csak akkor szólíthatja hadba a nemességet, a jobbágytelkek szerint kiállított telekkatonaságot, ha a királyi haderő az ország megvédésére nem elégséges. ⁴⁾

A király a hadsereg fővezére. Akadályoztatása esetén a nádor. A nemesség az ország határán túl csak a király költ ségén tartozik a királyt követni. ⁵⁾

A királyt illeti a szent-korona földjének adományozási joga:

A birtokadományozás azonban csak a köz, vagy állam iránti szolgálat — *justum servitium* — jutalma lehet. Éppen azért idegenek birtokot, hivatalt nem kaphatnak. Az ilyenek az idegenektől visszavétnak. ⁶⁾ A törvény másképp is védi a szent-korona területét, kimondván, hogy egyházi férfiak:

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 229. l.

²⁾ 1404. évi pozsonyi decretum.

³⁾ 1435. II. decr. 21. cikk.

⁴⁾ 1435. I. decr. 1. cikkely.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 216—17. l.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 227—228. l.

püspökök, apátok stb. három tanuvallató levéllel nem szerezhetnek birtokot, ha a király a dolgot megbízható férfiak által meg nem vizsgálta és magát nem tájékoztatja. Csak a király, királyné, vagy a királyt helyettesítő bírák kiváltságlevelével, amint ezt már az 1351. évi decretum XX. cikkelye és utána a temesvári törvény elrendeli. ¹⁾

Zsigmond király pecsétje :

A törvényekben Zsigmondnak csak egy pecsétjéről van szó és ez : a király függő, hiteles, uj kettős pecsétje, mellyel (munimine pendentis authentici siggili nostri novi duplicis) az 1405. évi I. és az 1435. évi I. decretumokat megerősíti. ²⁾ Más forrásból tudjuk, hogy mind számbavéve az általa használt pecséteket, Zsigmondnak vagy 12 féle pecsétje volt. ³⁾

A király udvara :

A király udvaráról, udvartartásáról nem szólnak a törvények. A király székhelye — a dolog természete szerint — ott volt, ahol a király udvarával tartózkodott.

A törvények a király lakásáról mindössze egyszer tesznek említést, midőn az 1435. évi II. decretum bevezetésében felemlítve látjuk, hogy Olasz- és Németországban tett utjából visszatérve, Pozsonyban rendezte be Zsigmond első személyes királyi lakását és ide gyűjtötte most össze congregatio generalisra az ország főpapjait, báróit és az egyes vármegyék nemeseit. ⁴⁾

A törvényeken kívül azonban más forrásokból ismeretes, hogy Zsigmond székhelye, amikor csak az országban tartózkodott, Buda volt. Buda volt már IV. Béla óta a királyi székhely. I. Károly Temesvárt, majd Visegrádot választotta székhelyül, I. Lajos azonban Budára tette át székhelyét, bár még ő is többet tartózkodott Visegrádon, mint Budán. Zsigmond óta azonban a királyi székhely állandóan Buda volt egészen 1526-ig. ⁵⁾

A király székhelyén volt a királyi udvartartás. Az udvartartást az Ajouk francia mintára újjászervezték és sokkal nagyobb fényvel rendezték be, mint amilyen az Árpádok alatt volt.

Zsigmond is fényes udvart tartott. Bár mindezekből a

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 225. l.

²⁾ 1405. I. és 1435. I. decr. befejezése.

³⁾ V. ö. Knauz : i. m. 212. l.

⁴⁾ 1435. II. decr. bevezetése.

⁵⁾ V. ö. Timon Ákos : Magyar Alkotm. és Jog tört. 533—540. l.

törvényekben semmi szó sincs és így nem is tartozik e kérdés fejtegetése a tárgyhoz, mégis legalább vázát akarván nyújtani Zsigmond udvartartásának, telemlitem, hogy udvara, a király idegen volta dacára is megőrizte magyar jellegét.

Az udvartartás élén a főudvarmester (*curiae regiae*, vel *camerae regiae* *magister*, vagy *marcshallus curiae*) állott. Alatta állottak mindazok, kik az udvarban akár udvartartási tisztet teljesítettek, — főasztalnok, főpohárnok, főlovászmester, főajtónálló, főkamrás — vagy annak csak fényét emelték, mint a főtisztségek viselői és országos ügyek intézői, a királyi tanács tagjai és a királyi kuria birái. Ilyenek: a nádor, udvarbiró, kancellár, tárnokmester, bánok, vajdák. Mindannyian bárók.

Az udvarhoz tartoztak az ország legelőkelőbb emberei közül való királyi kamarások (*cubicularii*, vel *camerarii regii*). Minta a király legmeghittebb embereinek szabad bejáratuk volt a királyi pa'otába.

A királyi udvarhoz tartoztak az udvari katonák, (*aulae regiae* *milites*). Nem közönséges katonák voltak ezek, hanem nemes vitézek. Béke idején a király testőrségét szolgáltatták, háboruban a király közvetlen védelmét. Ilyen testőr volt Hunyadi János atyja, Vojk (Vuk) is. Ezért kapta Hunyad várát. Sőt maga Hunyadi János is kezdetben mint testőr szolgált és ezért kapta Alberttől a szörényi bánságot.

Az udvarhoz tartoztak a szintén nemes udvarnokok, (*aulici regii*, *aulae regiae familiares*), kik részint az udvarban teljesítettek szolgálatot, részint követségben, vagy más megbízatásban jártak. Nem azonosak az Árpádkori udvarnokokkal, akik szabadosak voltak. Külön főnök (*caput aulae familiarum*, *capitaneus aulicorum*) alatt állottak és külön testületet képeztek.

Az udvarhoz tartoztak a királyi apródok. A feudalismus kifejlődésével meghonosult az apródi nevelés, mely előkészítő iskola volt a lovagi szolgálatokhoz. Ezek az apródok a királyi udvarban a lovagi szolgálatra készültek és csekélyebb szolgálatot végeztek, így például lovagjátékoknál mint csatlósok szerepeltek. Nálunk azonban a lovagság oly általánosan, mint Nyugaton nem terjedt el. A lovagi szolgálatra minden nemes alkalmas volt. A nevelés és felavató is más alapon nyugodott, mint Nyugaton.

A királyi udvarhoz tartoztak azok, kik a kir. kápolnában és kir. kancelláriában voltak alkalmazva. Így az udvari titkárok és jegyzők (*secretarii* et *notarii regii*). Voltak köztük már Zsigmond korában világiak is. A jegyzők közé tartoztak az

udvari káplánok, (capellani) kiknek élén a kápolna főnöke (magister capellae regiae) állott.

A királynénak — amint ez ismeretes — külön udvartartása volt. A királyné maga választotta és nevezte ki udvartartása személyzetét.

A királyi udvarhoz tartoztak a lovagrendek is. Zsigmond alatt már három ilyen lovagrend szerepelt: A Szent György vitézek rendje (Societas militae Sancti Georgi). Jelmondatuk: „In veritate iustus sum huic fraternitat societati”. Az arany-sarkantyus vitézek rendje: (equites aurati). Mindkettőt I. Károly alapította. Feladatuk volt a király személyének védelme minden veszéllyel szemben és az udvar fényének emelése. Mindkettőhöz a legelőkelőbb urak tartoztak. A harmadik lovagrendet Zsigmond alapította annak emlékére, hogy legyőzte Tvarkó Sura boszniai árnyékkirályt. Ez volt a sárkány vitézek rendje (societas draconistarum).

Az alapító levélben a király a rend tagjait különös hűségre kötelezte a király és családja iránt, ezenkívül az eretnokség elleni küzdelmet és az igaz hit terjesztését tette a rend tagjai főkötelességévé, de kötelességévé tette a rend tagjainak azt is, hogy az ország régi szabadságát, jogait megvédjék és azokat ujjakkal gyarapítsák. Ebben kidomborodik a rend sajátos magyar jellege is.

A sárkányrend tagjai két osztályt képeztek. Egy szűkebb, zárt osztályt, ez volt a magasabb osztály. Ebben csak huszonnégyen lehettek. Jelvényük volt a keresztről lecsüngő sárkány, mint az eretnokség legyőzője. A kereszt függőleges szárán: „O quam misericors est Deus”, a vízszintes száron: „Iustus et pius” felirással.

A kisebb sárkányrend tagjainak száma korlátlan volt. Jelvénye csak a sárkány. A rend előkelőségét bizonyítja, hogy tagjai csak bárók lehettek és később külföldi fejedelmek is viselték e rendet.

A királyi udvarhoz tartoztak az ott élő tudósok, művészek. Az udvar fényét nagyban emelték az ott gyakran megfordult külföldi fejedelmek, követek, kik nagyobb számban sohasem keresték fel a magyar király udvarát, mint éppen Zsigmond korában.

Az udvar életére, az udvartartás költségeire világot vetnek azok a fényes udvari ünnepélyek, lovagijátékok, vadászatok, melyeknek színes leírását olvashatjuk az egyes külföldi fejedelmek látogatása alkalmából. (Igy pl. Ulászló lengyel király 1412. évi látogatása alkalmából.)

III.

Egyházi társadalom:

Érsekségek, püspökségek, érsekek, püspökök, apátságok, prépostságok, konventek. Az egyházi rend az állam szolgálatában, az egyház hivatása; Zsigmond viszonya a pápasághoz. Az 1404. évi pozsonyi decretum meghozásának oka, a decretum tartalma és jelentősége. Az egyházi vagyon és védelme. Papi javadalmak, dézsma és más egyházi jövedelmek. A dézsma behajtásának módja, a főpapság jövedelmének lefoglalása hadi célokra a temesvári országgyűlésen. Az egyházi bíráskodás. Az egyház szerepe a világi bíráskodásban.

Érsekségek, püspökségek Zsigmond törvényeiben:

Zsigmond 1405. évi I. és 1435. évi II. decretum záradékában felsorolva látjuk a jelenlevő főpapok neveit. E záradékokból tudomást szerezhetünk egyszersmind az akkori érsekségekről, püspökségekről.

Igy 1405-ben érsekségek: az esztergomi, kalocsai, spalatói, raguzai. Jelen vannak: János esztergomi, András spalatói, András raguzai érsekek, a kalocsai érseki székhely üresedésben. Jelen van Bálint, a római egyház „Sanctae Sabinae” címet viselő presbiter bibornoka és a pécsi egyház kormányzója.

Püspökségek: a nagyváradi, erdélyi, zágrábi, egri, boszniai, veszprémi, győri, váci, nyitrai, csanádi. Közülük az egri, veszprémi betöltetlen lévén, jelen vannak: Lukács nagyváradi, István erdélyi, Eberhard zágrábi, János boszniai, János győri, Miklós váci, Péter nyitrai, Dózsa barát csanádi püspökök. Üresedésben levőnek mondja a törvény záradéka a szerémi, traguri, scardonai, tinnini, novii, sebenicoi, corbaviai és zenggi püspöki székeket. ¹⁾ Az ok ismeretes: e területek már török, illetve idegen uralom alatt állottak.

Az 1397. évi temesvári országgyűlés végzéseiben látjuk, hogy akkor is Eberhardus volt a zágrábi püspök, mint 1405-ben; az erdélyi püspök 1397-ben Macarius. Mindkettő idegen, de nekik a többi idegenekkel, kiket az országból kitiltottak, nem kell az országot elhagyniuk, ami mutatja népszerűségüket, nagy szolgálataikat, melyeket — idegen létükre — az országnak tettek. ²⁾

¹⁾ 1405. I. decr. befejezése.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 226—27. l.

Az 1435. évi II. decretum záradékából pedig megtudjuk, hogy Zsigmond uralkodásának vége felé György volt az esztergomi érsek, hogy a kalocsai és bácsi érsekségek kánonszerűleg egyesültek, érsekük János, a spalatói érsek: Dénes.

Püspökségek pedig 1435-ben, tehát 30 év múlva az előbbi felsorolás után, melynek püspökei is jelen vannak: az egri, püspöke: Rozgonvi Péter, az erdélyi, püspöke: Lépes György, a pécsi, püspöke: Henrik, a veszprémi, püspöke: Rozgonyi Simon, a győri, püspöke: Kelemen, a nyitrai, püspöke: György, a szerémi, püspöke: Jakab, a boszniai, püspöke: József, a tinnini, püspöke: János, a corbaviai, püspöke: Vitus, a zenggi, püspöke: de domini János. Üresedésben vannak: a jadrai, a váradi, a zágrábi, a váci, a csanádi. Betöltetlenek a sebencioi, novii, traguriai, makáriai, pharai, püspöki székek. ¹⁾

Az egyházi rend az állam szolgálatában:

Az egyházra a földön nagy eszmények szolgálata bízott. Ezek szolgálatában az egyház Zsigmond korában is hűségesen sáfárkodott. Sajnos, hogy Zsigmond törvényeiben nem találjuk fel nyomait az egyház nemes munkájának, de látjuk a törvények egyes helyein azt a nagy súlyt és fontosságot, mit a magyar főpapság és papság az állam és társadalom életében elfoglalt. Szolgálatainak jutalma eleitől kezdve az a különleges helyzet, melyet a társadalomban az egyházi rend elfoglalt. A főpapság (praelati) pedig egyenesen a hűbéres rendi társadalom legelső osztálya volt.

„Az mutatja igazán a király bőkezűségét, ha az egyházak úgy vannak ellátva, hogy az Isten tisztelete akadálytalanul működhetik. Nem vész el, mit ilyen kegyes célra fordítunk, mert ilyenkor az ég számára gyűjtünk s gyűjtésünket ott a moly el nem pusztítja, a tolvaj ki nem ássa, el nem rabolja” mondja IV. Béla egyik oklevelében ²⁾ és szavaiból kiérezhető a középkornak az a tisztelete és elismerése, mellyel az egyházi rendet méltán megtisztelte és munkásságát honorálta.

A magyar főpapságot ott találjuk Zsigmond törvényeiben mindenütt, hol az állam és társadalom nagy kérdéseiről van szó. Ott látjuk a törvényhozásban, ott a királyi kuriában, ott a király személyes jelenléte előtt lefolytatott bírói eljárásokban, ott találjuk az egyházat a bíraskodás menetében a perbe-

¹⁾ 1435. II. decr. befejezése.

²⁾ Dr. Márki Sándor: A középkor története 115. l.

hivástól elkezdve egészen a hiteles levelek kiadásáig, mint hiteles helyet, hiteles bizonyyságot.

Ott látjuk a magyar főpapságot a haza védelmében, ott, midőn nagy áldozatot kell hozzon a saját, eddig századok óta sohasem bántott jövedelméből, a haza megmentésére. (Ezekről mind kellőn szól e dolgozat az illetékes helyeken.)

Az érsekségek, püspökségek nevezett helyeken való fel- említésén kívül csak általánosságban említik a törvények az apátságokat, prépostságokat, más kegyúri jog alatt álló egy- házakat, ¹⁾ az igazságszolgáltatással kapcsolatban kifejtett mun- kásságuk során több helyen a káptalanokat, konventeket, vala- mint szintén általánosságban szólva tiltatja el Zsigmond a kisebb konventeket hiteles okmányok, levelek kiadása jogától, ki- mondván, hogy pecsétjüknek ne legyen semmi értéke, amint ezt az 1351. évi decretumban már I. Lajos elrendelte volt. ²⁾

A törvények adataiban az egyház életére vonatkozólag intézkedést találunk még néhány kérdést illetőleg.

Zsigmond viszonya a papsághoz :

Az 1309-ik esztendőben V. Kelemen pápával kezdetét vette az avignoni pápaság, melyet az egész egyház elismert. Az egység megmaradt akkor is, mikor V. Orbán 1367-ben visszament Rómába, majd ismét Avignonba tette át székhelyét. Midőn azonban Rómában VI. Orbánt emelték a bibornokok a pápai trónra, az avignoni párt pedig VII. Kelement, bekövet- kezett 1378-ban a nyugati nagy egyházszakadás, (1378—1414.) a schisma.

Magyarország, mint a francia politikától, befolyástól füg- getlen állam az egyházszakadás idején is megmaradt a római pápai szék iránt való engedelmességben. Zsigmond kortársa, IX. Bonifácus kezdetben támogatta is Zsigmondot a nápolyi párt jelöltje, Nápolyi László trónkövetelő ellenében. Mikor azonban Zsigmond bátyja, Vencel, cseh király és német-római császár lemondásra akarta bírni IX. Bonifáciust, azért, hogy a francia király szintén elejtven XIII. Benedeket, közös egy- házfiót lehessen választani, ez időtől kezdve a római IX. Boni- fácus mindet elkövetett úgy Zsigmond, mint Vencel megbuk- tatására, miután Vencel arra hivatkozott, hogy e kérdésben öccse is egyetért vele.

A pápai befolyás hatása alatt történt, hogy Vencelt a

¹⁾ 1435. II. decr. 21. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 220. l.

német választók 1410-ben csakugyan meg is fosztották a német-római császári méltóságtól, a phalzi Ruprechtet ültetvén helyébe a trónra. Zsigmond ellen pedig Magyarországon lépett fel a pápa, határozottan Nápolyi László pártjára állván. Maga a primás vezette, pápai befolyásra, az ellenzéket.

Mikor Nápolyi László Zágrábban 1403-ban kikötött, a pápa legátust adott melléje. A legátus a Zsigmondhoz hű főpapokat letette és a Nápolyi párthoz tartozókat tette helyükbe. A pap-ság mindenütt Nápolyi László mellett foglalt állást. Zsigmondnak azonban trónját sikerült megvédenie.

Ebből a helyzetből származott Zsigmond törvényhozásának egyik fontos emléke. ¹⁾

Már az 1397. évi temesvári országgyűlés kikelt az u. n. bullás papok ellen, (Bullati) értvén alattuk azokat, kik Rómában nyert felhatalmazás alapján valamely egyházi, javadalomra tartottak igényt, vagy pedig ellenfeleiket, a velük való pereik esetén, a hazai törvények mellőzésével Rómába idézték, az onnan nyert felhatalmazás alapján.

Ezek ellen szól a temesvári országgyűlés, midőn kimondja, hogy a bullás papok egyházi javadalmakat csak úgy kaphatnak, ha azokat maguk az egyházak ruházzák rájuk a patrónusok által. ²⁾

A Nápolyi László trónfoglalási kísérlete idején pedig, már 1403. augusztus 9-én rendeletileg tiltotta el Zsigmond a pápai kamarának járó egyházi adókat úgy Magyar-, mint Csehországban, egyszersmind eltiltotta azt is, hogy alattvalói a pápai széktől, vagy a pápa legátusaitól bármely ügyben rendelkezéseket fogadjanak el. ³⁾

Ilyen előzmények után adta ki 1404. év husvétján, Pozsonyban hozott nevezetes törvényét, ⁴⁾ mely az 1403. évi augusztus 9-iki rendeletének mintegy kiegészítése. Hivatkozik is reá a törvény: „quam admodum iam pridem factum et dispositum fuisse volumus.” ⁵⁾

A pápához való viszonyát a király egészen politikai szempontból ítéli meg; báróival és nemeseivel kárhoztatja „az engedelmesség átkos kötelességét” (nefarium illi obedientiae debitum). ⁶⁾

Felmondja tehát az engedelmisséget IX. Bonifác pápának, kit minden baj okozójának tart; a római szent szék és annak szolgálatában álló papok ellen szigorú rendeletet ad ki, őket téve felelőssé a lezajlott forradalom minden bajáért háboruságáért.

¹⁾ V. ö. Szilágyi: A magyar nemz. tört. III. k. 453—466. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knausz: i. m. 230. l.

³⁾ Szilágyi: A magyar nemz. tört. III. 461. l.

⁴⁾ Kovachich: Vest. Com. 199—203. l.

⁵⁾ Ugyanő 201. l.

⁶⁾ Ugyanő 202. l.

Azért a törvény bevezetésében felemlítvén azokat a bajorokat, visszaéléseket, melyek a letűnt forradalom idején az országlakókat, a bullás papok miatt érték, melyeknek megszüntetését az országlakók a királytól „suplicantes nostro culmini et humiliter devote” kérték, a szent korona egész hatalmát képviselő bárók, előkelők, nemesek tanácsával, érett megfontolás után a pápát és legatusait eltiltja az egyházi javadalmak adományozása jogától; az 1397. évi temesvári gyűlés rendelkezésével szemben megtiltja, hogy a patronátusi joggal bíró egyháziak és világiak a király beleegyezése nélkül egyházi javadalmakat adományozhassanak.

Eltiltja és előre érvényteleneknek nyilvánítja, megtiltva kihirdetésüket a pápa, bibornokok, pápai követek és más egyházi tisztviselők által kiadott, vagy kiadandó bulláknak, iratoknak, akár a javadalmak betöltésére, akár peres ügyekre, akár bármely más ügyre vonatkoznak, ha a király ezek kihirdetésére nem ad előzetesen külön engedélyt.¹⁾ Aki ez ellen vét, mint hűtlen, fő és jószágvesztéssel bünhődik.

Megszorítja tehát a pápaság befolyását a magyar egyház ügyeire és ráteszi kezét az egyházi vagyónra. Teszi pedig ezt tisztán politikai okokból, azért, hogy IX. Bonifácus pápán, kitől azért mégsem szakad el és nem csatlakozik az ellenpápához: a spanyol XIII. Benedekhez, bosszút álljon.

Zsigmond ezen törvénye mélyreható változás csiráit rejtette magában: a pápa hatáskörét a magyar egyház ügyeiben megszorította és a királyi hatalmat állította helyére a legfőbb kegyúri és ellenőrzési jog ilyen kiterjesztése által. A magyar egyház 1404. előtti szabadságát nem is nyerte többé vissza.

Az idők változtával azonban, midőn nem volt szükséges a törvény oly szigorú végrehajtása, a „placetum regium” ilyen alkalmazása elmaradt. Zsigmond után először Mária Therezia, (1768.) utána II. József (1781.) ujították meg a „placetum regiumot”, anélkül, hogy csak hivatkoztak volna is Zsigmond törvényére. Alattuk már csak a királyi legfőbb felügyeleti jognak (ius supremæ inspectionis) volt törvényük a gyakorlása. Ilyen megszorított alakban alkalmazta Zsigmond törvényét Magyarország utóljára 1870-ben, a pápai csalhatatlanságnak (infallibilitas) a vatikáni zsinaton való kimondása után.²⁾

Zsigmondot a politika és nem más szempontok vezették ismertetett törvénye meghozatalában. Világosan mutatja ezt egyebek mellett ez a lankadatlan nagy buzgósga is, melyet

¹⁾ Kovachich : Vest. Com. 201—203. l.

²⁾ V. ö. Marcali : A magyar tört. kútfőjének kézikönyve 235. l.

mint későbbi német-római császár az egyház egységének helyreállítására körül kifejtett, amint ez a középkor történetéből ismeretes.

Az egyházi vagyon védelme:

Zsigmond törvényeiből a törvények szükségszerűsége mellett is látható, hogy a király, mint az egyház főkegyura, milyen gonddal kell őrködjék az egyházi vagyon felett.

A temesvári országgyűlés kimondotta, hogy a király sem egyházi, sem világi méltóságot idegeneknek nem adhat. ¹⁾ Majd szigorú rendelkezéssel tiltja el mindenkinek, — kir. tisztviselő, ispán, bán, vajda, vagy bárki más — hogy a püspökségeket, apátságokat, prépostságokat, vagy más királyi kegyúri jog alatt álló egyházakat, azok területét, dézsmáit, birtokait, külön királyi meghagyás nélkül elfoglalja, vagy magát azokra részben, vagy egészben feltolja. ²⁾

A dézsma és más papi jövedelmek:

Zsigmond törvényhozásában találunk intézkedéseket a papi javadalmakra vonatkozólag is. Így a temesvári országgyűlés az 1351. évi decretuma VI. cikkelyének átírásában kimondja, hogy az összes jobbágyok (a fallal bekerített városokat kivéve) egyfelől kilencedet fizetnek úgy a király, királyné, mint a nemesek birtokán. A főpapok és azon egyházi férfiak másfelől, azok t. i. akiknek jobbágyaik vannak, először a tizedet, aztán a kilencedet szedik be. Ha valaki a rendelet ellenére, a termények beszédése körül másképp jár el, az ilyen nemes vagy pap birtokán a kilencedet minden leszállítás és leengedés nélkül a király a saját javára fogja behajtani. A folyóvízi halászatnak azonban egyharmada, a tavinak fele illesse a földesurat. ³⁾

Viszont, hogy a püspökök a nemesek jószágain való tizedből nem kötelesek a király lovainak adni és az ő népük nem köteles a tizedet a király jószágaira hordani. ⁴⁾

A dézsmaszedésre nézve a törvény kimondja, hogy a dézsmairovók (decimatores decimarum) a kepeket, vagyis a gabonarakásokat ne a saját becslésük és belátásuk szerint róják meg; a dézsmát fizető gazdának eskü alatt kell bevallani, (tacte dominicae crucis signo) hogy mekkora kepei voltak abban az évben és ezzel a kirovóknak meg kell elégedniök. ⁵⁾

A dézsmáló a hátralékos dézsmát a megyei ispán, vagy

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 227. l.

²⁾ 1433. II. decr. 21. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 222. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 219. l.

⁵⁾ 1411. decr. 5. cikk.

alispán segélyével be nem szedheti, hanem csak egyházi fenyték útján, mit kánonszerű megintés előzzön meg. Ha a rendelet ellenére valamely szabálytalanságot, vagy erőszakosságot akarnának a dézsma kivetői, vagy behajtói (exactores) elkövetni, az illető megye ispánja és szolgabirái ezt ne engedjék, hanem úgy a kamaranyereség, mint a dézsma kivetői és behajtói e decretumot és ennek minden határozatát szigorúan tartásák meg és az adózásra kötelezetteket ezen decretumban foglalt mértéken felül meg ne róják.

Hogy milyen gondot fordított a törvényhozás ezeknek betartására, mutatja, hogy még azt is elrendelte, hogy fenti rendeletet körülhordozzák és az illetékesek a bemutatónak szolgáltatassák vissza. ¹⁾

A temesvári országgyűlés kimondotta, hogy az egyházi férfiak jövedelmük felét, míg a jelen háboruk tartanak, az ország védelme céljaira kötelesek adni. Az így kapott, illetve lefoglalt egyházi javadalom más célra, mint a honvédelem nem fordítható.

Az aranybulla XX. cikkelye ellenére, (a temesvári törvény tévesen mondja I. Lajos törvényének) mely kimondja, hogy a tized terményben fizetendő, a temesvári törvény intézkedése szerint a háboru végéig a tized pénzben szedhető. A háboru végével a régi szabadság visszaáll. A tized felét nem az egyházi, hanem azon férfiaknak kell beszolgáltatni, kiket a király az egyházi férfiak mellé, a tized beszedésére a bárókkal és nemesekkel kiküld. Ezek a világi emberek — egy-egy szolgabíró — segédkeznek az egyháziaknak a tized beszedésében; csak az ő közreműködésükkel történhetik a tizedszedés.

Jobbágytalan, birtoktalan nemesek, kiknek nincs gabonájuk, boruk, nem nemes szolgák, nem fizetnek tizedet. ²⁾

Más papi jövedelmekről is olvasunk Zsigmond törvényeiben. Így a hiteles bizonyságokul való kiszállásoknál a káptalani, vagy konventi kiküldött napjára két garast kap, ha a nemesek az illető lován, egy garast, ha a saját lovukon vitték ki. ³⁾ Későbbi rendelkezés szerint azonban a káptalani, vagy konventi kiküldötnök tizenkét dénár jár naponta, a saját, szolgálái, lovai élelmezésén kívül. ⁴⁾ Kilenced, vagy tized illeti meg az egyháziakat, az elhelyezésre okot szolgáltató fél kárára, azokból a pénzekből, melyeket a felek egyenetlenkedése következtében helyeztek el sekrestyéjükben, vagy letéti helyiségükben. ⁵⁾ A megállapított taxa szerint díjaztatnak a hiteles okmányok, levelek kiállítása fejében. ⁶⁾

¹⁾ 1411. decr. 6. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 233—36. l.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 226. l.

⁴⁾ 1435. II. decr. 10. cikk.

⁵⁾ 1435. II. decr. 10. cikk.

⁶⁾ 1435. II. decr. 10. cikk.

Azonban a papok a megállapított taxán kívül kollektákat nem szedhetnek és a főesperesek évente csak egyszer szállhatnak ki az egyes papokhoz és egyházakhoz. ¹⁾

A főesperesek olyan ember eltemetéséért, kit valaki meggyilkolt, külön díjat nem szedhetnek. ²⁾

Más intézkedéseket az egyházi javadalmakra és papi jövedelmekre vonatkozólag nem találunk Zsigmond törvényeiben.

Az egyházi bíráskodás:

A törvényekben nem találjuk meg az egyházi bíráskodás szabályozását, nem annak egyes forumait. Az adatok csak arról beszélnek, hogy egyházi bíró csak egyházi ügyben ítélkezhetik. ³⁾

Ha a főpapok, vagy más egyházi férfiak valamely nemes ellen, valamelyik bíró előtt perrel lépnek fel, a per folyama alatt a király tudta nélkül az illető nemből egyházi tilalommal nem sujthatják, sem pedig — amint ez régebb szokásban volt — egyházi átkot kimondó ítéletet közzé nem tehetnek. Ha a per folyamán nevezett főpapokat elmarasztalják, olyan büntetésben legyen részük, amilyennel ellenfelüket sujtani akarták. ⁴⁾ (1351. decr. 1. cikk.)

Bűnök, visszaélések esetén ép úgy elvették az egyháziak is büntetésüket, mint mások. Ha valaki a főpapok és általában az egyházi férfiak közül hatalmaskodásban, hamis oklevelek előmutatásában, patvarkodásban, hamis tanuskodásban, vagy más igazságtalanságban bűnösnek találtatva, elítéltetik, az ilyet a király nem támogathatja, hanem ellenfelének a nádor által igazságot szolgáltat. ⁵⁾

Az egyháziak senkit se vessenek interdictum, vagy excommunicatio alá, ne panaszoljanak be senkit az apostoli székeknek. Aki ez ellen tesz, a király és bárók mostani levele erejével marasztaltassék el. ⁶⁾ Az egyházi férfiak: püspökök, apátok stb, három tanuluvallató levéllel nem szerezhhetnek birtokot, ha királyi felség (maiestas) a dolgot megbízható férfiak által meg nem vizsgálta. Csak a királynak, királynénak, vagy királyt helyettesítő bíráknak kiváltságlevellel. ⁷⁾ (1351. XX. t. cikk.)

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 236. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 220. l.

³⁾ 1405. I. decr. 14. és 1405. II. decr. 12. cikk.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 220. l.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 229. l.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 236. l.

⁷⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 225. l.

Az egyház szerepe a világi biráskodásban:

A törvényben meghatározott, fontos, nem mellőzhető szerepe volt az egyháznak a világi biráskodásban, ¹⁾ amiről e dolgozat végén a „Biráskodás” címet viselő fejezetben részletesen lesz szó. Azon egyházi férfi, ki tisztében hamisan jár el, javadalma elvesztésével és örökös fogsággal bünhődött.

¹⁾ 1435. II. decr. 5., 8., 9., 10. cikk, Tmsv. gy. Knauz: i. m. 225—226. l.

IV.

Világi társadalom:

A fő- és köznemesi rend kialakulása az Árpádkorban. A világi társadalom rendjei Zsigmond idejében.

I.: Főrendek (barones, proceres). Kiváltságaik, címeik, a legtekintélyesebb főurak Zsigmond törvényeiben, főúri méltóságok, a törvény a bárókat is kötelezi, terheik, kötelességeik.

II.: Köznemesek (nobiles, milites, servientes). Eredetük, címük, nevük. Jogilag egyenlők a bárókkal, de gazdaságilag és ennek következtében társadalmilag és politikailag nagy a különbség köztük. Nemesi kiváltságok. Nobiles az állam életében. Electi nobiles. Nobiles a megyékben. Nobiles a hadseregben. Nemesi osztályok a nobiles rendjén belül: taxás nemesek, praedalisták, ármálisták.

III.: Városi (polgári) rend. A városok nagyobb jelentőségére való emelkedésének kezdete. A városok jelentőségének felismerése, a városok támogatása az Anjouk és Zsigmond által. A városok rendiségének kérdése. A városok a törvényhozásban. A városi polgárok terhei Zsigmond törvényeiben, a városi bíráskodás.

Rendeken kívül állók: A jobbágyok (jobbationes, villani, rustici, coloni). Nevük, eredetük, helyzetük, a jobbágyok terhei, a jobbágyok szabad költözködése, a földesúri bíróság. Miből látható: a legjobban a Zsigmond korabeli jobbágy-ság helyzete? Zsigmond kora társadalmának főváza?

Az Anjouk és Zsigmond korában alakult ki Magyarországon a feudális rendi társadalom, melyen nyugodott a magyar állam 1848-ig.

Az alapokat hozzá már az Árpádkor lerakta. Szent István és utódai alatt egészen II. András koráig azonban még nincsenek szoros értelemben vett rendek. A rendiség kialakulása II. András korában kezdődik. Ezen korig a társadalomnak két nagy osztálya van: szabadok (liberi) és szolgák (servi).

A szolgák azok, akik helyhez vannak kötve; ezek lehetnek vagy rabszolgák, (veri servi, mancipii) vagy lehetnek szabadosak, (libertini, serviciales, condicionarii) kik szintén helyhez vannak kötve ennyiben tehát szintén szolgák, de szabadok annyiban, hogy a uraiktól kapott földet, a használt földért teljesítő polgári, vagy katonai szolgálatért a maguk számára művelik, azon a maguk és családjaik számára dolgoznak.

A föld használatáért az urnak kikötött ajándékokat adnak és aránylag kevés szolgálatot teljesítenek. A követelt szolgá-

lat különböző lehet, lehet a földművelés, ipar körébe vágó, lehet az úr háza körüli szolgálat, lehet fegyveres, midőn az illető libertinus, mint fegyveres vitéz, várőr, (ministri) vagy egyenesen mint tiszt szolgál (ministri maiores). Vagy 50 féle ilyen szabados szolgálattal ismeretes az Árpád-korból.

A másik osztály : a szabadok osztálya Szabad az, aki nincs helyhez kötve, aki szabadon költözködhetik. Ezek ismét lehetnek : vagy közszabadok, (liberi vulgares) vagy földesuri, főtisztí rangú, kiváló nemhez tartozó egyének (nobiles). Nevük : seniores.

A közszabadok vagy saját földjüket művelik, vagy a más földjét művelő haszonbérlok. Utóbbi esetben néhány dénár irtásdíjat fizetnek a föld használatáért, vagy katonai szolgálatot teljesítenek érte, mely esetben a földet feudumképen kapják. Így lehetnek tehát a földesúr vitézei, (miles) tisztjei, jobbágysai, vagy bérlői (colonus liber, hospes). Amíg szolgálataikat teljesítik, vagy a követelt irtásdíjat fizetik, haszonélvezetre kapott földjeikről el nem üzhetők.

Azok, akiknek örökölt, vagy szerzett tulajdonu birtokaik vannak, akik ezeken szabadosokat, szolgálakat, sőt közszabadokat képesek tartani, azok a nagybirtokos szabadok (seniores). Közülük kerülnek ki a palota-ispánok, várispánok, királyi főtisztek (principes).

Az első királyi főtisztek azonban nálunk hadifogoly eredetű, szolgál állapotú idegenek (bajor, sváb, olasz) voltak. A később helyükbe lépő magyar főtisztek nagy kiterjedésű adománybirtokokra tettek szert szolgálataik és érdemeik jutalmául, régi szállásbirtokaik mellett.

Kálmán király már szükségét érezte, hogy a nyugat-európai hűbéreszmét, a magyar királyok közül elsőképen, Magyarországba befogadja, midőn I. decretuma 20. cikkelyében kimondja, hogy a Szent István által adományozott birtokon minden utód szabadon örökölhét, de az utódai által adományozott birtokok hűbérjelegűek, csak a fiura, vagy férfi testvérré szállhatnak, vagy visszaszállnak a királyra.

A Szent István-féle királyság első restaurációját tehát Kálmán kísérelte meg feudális továbbképzéssel, de utódai az eszmét félretették. A II. restauráció II. András alatt épen a feudalizmus ellen történt, de a tatárveszedelem és a nyomában beállott változás, a védelem szükségessége épen a feudalizmust szilárdította meg. Ebből a helyzetből született meg a főúri (barones) és nemesi (nobiles) rend kialakulása.

II. András korában kezdődött a királyi főtisztek öröklődő nagy birtoka. II. András király a már III. Béla óta versengő főtiszteket nagy birtokok adományozásával igyekezett magának lekötni. A főtisztek közül így igen sokan elgazdagodtak, mások a királyi kincstárral együtt, nagyon elszegényedtek. Másrészt az elgazdagodott, elhatalmasodott főtisztek elnyomták a királyi várföldeken élő szabados és szabadtelepes vitézeket: a servienseket, kik valóságos sociális forradalmat kezdettek elnyomóik ellen.

Küzdelmük eredménye az aranybulla kiadása lett (1222), melyben a király visszaállítja a serviensek Szent Istvántól kapott szabadságát, midőn a servienseket szabad, hűbéres elemeknek ismeri el. Felszabadítja őket a nobilis főtisztek hatósága alól, megígéri, hogy megakadályozza azok elhatalmasodását, az izmaelita, zsidó bérlők visszaéléseit, a serviensek gyűlésének ellenőrzése mellett. Ez a központja az aranybullának. Ezek mellett más dolgokat is rendel a királyság, nobilisok, jobbágyság javára, vagy ellenük, az ország jólfelfogott érdeke szerint.

Az aranybullát nem a magyar nemesség vitta ki az alkotmánytörvény király ellen, amint ez a köztudatban általában — bár tévesen — él, hanem a szerviensek a nobilisok ellen és így az aranybulla nem egy alkotmánybiztosító levél, hanem egy magánjogi szabadtörvény levél.

Az aranybullát II. András király csakhamar visszavonta, de 1231-ben újra kiadta, végre azonban nem hajtotta.

A serviensek szabadságmozgalma másokat is vont maga után. (árpási besenyők, deáki rend, pannonthalmi apátság udvarnokai, Erdély déli részén letelepedett németek mozgalmi) Ezekkel megkezdődtek az autonomiák, ugyanebben az időben vette kezdetét a szabadosok terhének egységesítése.

IV. Béla küzdött az elhatalmasodott urak ellen, az eladományozott birtokokat visszavette, de másfelől akaratlanul is a feudalismust is erősítette, midőn a tatárok elleni védelem szempontjából megengedte, hogy magánvárok létesüljenek az eddigi hét királyi vár mellé. Az ezek tartásával és velük banderiumtartással, nagyobb földesuri hatalommal felruházott urak, papok, városok igaz, hogy egyfelől védelmet ígértek a tatárok ellen, de másfelől az így egyre jobban erősödő feudalismus a maga magánváraival, hadaival, kiváltságaival, épe n magától a királytól kapott hűbéres birtokaival, elnyomta a kisbirtoko-

sokat, kiket a bárók — a nobilisok 1231-től használják e nevet — a maguk szolgálatába hajtottak.

Másfelől azonban a király támogatta a servienseket, sokat emelt közülük a szabad serviensek hűbéres lovagosztályába. Ilyen szabadításokkal, melyek köznemességet jelentettek számukra — még ha a nobilis cím adományozás el is maradt, bár a szabadítások rendszerint a nobilis címmel jártak — nagyon növekedett a serviensek száma. Épen ebben az időtájban (1256) kezdődött a serviensek nobilis címe, kik elnyerték tehát a régi királyi főtisztek címét, midőn ők már az aranybulla második kiadása korától kezdve a bárói címet vették fel. A serviensek 1267-ben már, mint „Magyarország összes nemesei, kiket servienseknek mondanak” tartottak gyűlést Esztergomban.

Igy történt, hogy bár nagyra nőtt a birtokarisztokrácia, mert II. András ellen Béla, mint ifjabb király, IV. Béla ellen fia, István nagyra növelték hatalmát pártoskodásukkal, adományaikkal, az aranybulla három kiadása (1222., 1231., 1267.) (az aranybulla negyedik kiadása 1290-ben) a serviensek szabadságának biztosításával védelmezte őket és így megszilárdult a főúri és nemesi rend. (1261)

Ugyancsak IV. Béla korában, a főúri és nemesi rend tömörülése idején, a szabad osztályok úrbéri terheit is kezdték egységesíteni, írásba foglalni, enyhíteni, mire az Árpádkor végére az összes szabad telepesek és szabados szolgák jobbágy néven egybeolvadtak.

Ezen időre, az Árpádkor végére azonban már a bárók, vagy nagybirtokos birtokarisztokrácia nyomta reá egészen a bélyegét. Az a birtokarisztokrácia, melyet maguk a királyok teremtettek, mellyel III. Andrásnak az utolsó Árpádnak már nagy küzdelmet kellett megvívnia, de sikertelenül, mert a királyi hatalom elgyengült, mivel hatalmassá tette báróit, főtiszteit a nagybirtokokkal. ¹⁾ (Ez az egész fejlődéstörténet Dr. Erdélyi László: Árpádkor című munkája alapján).

Az Anjouk letörték a régi nagybirtokos arisztokráciát, de újat emeltek helyébe, mert másképp nem bírtak a régivel.

Ha I. Károly volt az, aki megsemmisítette a régi birtokarisztokráciát és fiával, I. Lajossal együtt újat állított helyébe, Zsigmond volt az, aki az újat szentesítette.

Az Anjouk alatt kezdődött nálunk igazán a hűbériség, de nem a nyugati mintára készült magánjogi, hanem egészen

¹⁾ Lásd Dr. Erdélyi László: Árpádkor 94—98., 173—176., 185—224., 230—336., 245—250., 258—259. lapjait.

közjogi felfogással. A hűbériség alapja nálunk is a föld volt. Miután ezt nem tudták az Anjouk kivenni azok kezéből, akik ezt hatalmukba kerítették, illetve mert oda kellett adniok azoknak, kiknek segítségével a régi birtokarisztokráciát levertek, leglább biztosítani kellett a földet az állam számára. Ez történt I. Lajos 1351. évi ösiségi törvényében. Kevesebb szóval nagyobb jelentőségű dolgot alig mondtak ki valaha. Ezen alapult a magyar alkotmány félezer éven át, jogi és gazdasági vonatkozásaiban. II. András aranybullája IV. cikkelyével szemben többé nincs szabad rendelkezésű birtok. A leánynegyed megmarad, de a szabad rendelkezésű birtokból kötött birtok lett, kötött a nemzetség és a szent korona irányában.

A tulajdonos nem rendelkezik birtokával szabadon, mert az nem az övé, hanem mindazoké, akik vele közös őstől származtak. Innen van neve is: avicitas. Fiúutódok nemléte esetén a nemesi birtok átszáll az oldalrokonokra, mindaddig, míg a nemzetségnek egyetlen férfi tagja él, ha pedig a nemzetség kihal, a birtok a szent koronára száll, mely esetleg fiúsítja az elhalt nemes leányát, hogy tovább örökölhessen, esetleg tovább adományozza a birtokot. Tehát minden birtok adománybirtok, feudum. Mindenik tulajdonosa a szent korona (radix omnium possessionum). Az ország földje feudumképen haszonélvezetre, zsold helyett adott tulajdona azoknak, akik azt megvédelmezik.

Mindenki tehát csak az állammal, illetve az azt személyesítő királlyal, vagy ami egyértelmű ezzel, a szent koronával van hűbéri kötelezettségben.

Míg Nyugaton a hűbériség magánjogi felfogása a hűbéri kötelékek hosszú sorozatát hozta létre: — hűbérúr, vazallus, vavassor, vavassinus — addig nálunk, a hűbériség közjogi felfogása mellett, alig van közvetett hűbéres, de azért van, a predalis nemesség, egyházi és világi részen egyaránt. ¹⁾

A feudális rendi társadalom kialakulása (1301—1526.) ezen alapon indult meg, illetve nyugodott. A szent koronától származik minden birtok. Akinek közvetlenül a szent koronától származó birtoka van, az tagja az egész állam testét jelképező szent koronának (membrum sacrae regni coronae). A szent korona testének egyes részeit hűbéri kötelezettség mellett csak azok bírhatják teljes haszonélvezeti joggal, kik a birtokot közvetlenül a szent koronától kapták. Ilyen birtok: a főpapság, főnemesség és köznemesség birtoka. Ezen birtokok birtokosai, mint a szent korona tagjai részt vesznek a szent korona jogai-

1) V. ö. Dr. Erdélyi László: Árpádkor 12. l.

ban, a közhatalom gyakorlásában és csak a királlyal szemben vannak hűbéri kötelezettségben.

A szent korona egész teste (totum corpus sacrae regni coronae) csak a három országos rend gyűlésén, a rendi gyűlésen van jelen, épen azért csak a rendi gyűlés hozhat érvényes törvényeket, ahol a fő és a tagok, tehát az egész test jelen van.

Akik nem egyenként, hanem csak testületileg származtatják birtokaikat a szent koronától, (városok) azoknak csekélyebb a rendi állása. Aki pedig egyáltalában nem a szent koronától nyeri birtokát, az nem tartozik annak hatósága alá sem közvetlenül. (jobbágy, zsellér)

A király, mint a szent korona viselője a szent korona jogait gyakorolja és nem magántermészetű jogokat gyakorol. A birtokokat a szent korona jogán adja, az adományozást nem magán, hanem közjogi hatalmából kifolyólag gyakorolja. Épen azért az adománnyal nem magánjogi, hanem csakis közjogi, a szent korona iránt tartozó kötelességek járnak. Ebben áll a nagy különbség a magyar nemesi és a nyugati hűbérbirtok között.

Mindenkinek birtoka és ezzel járó kötelessége határozza meg rendbeli állását. Eszerint a következő rendekkel találkozunk Zsigmond korában és törvényeiben: főpapi, főúri, nemesi, polgári rend.

Ezt az egész fejtegetést a dolgok, a fejlődés menete világos áttekinthetése szempontjából gondoltam idetartozónak.

Most pedig a törvényekhez térve vissza, lássuk, hogy mit találtunk azokban a világi társadalom rendjére vonatkozólag?

I.

Főúri rend (barones, proceres):

Az első rend, a főúri rend a világi társadalomban. A főúri rend neve Zsigmond törvényeiben: barones, proceres, ¹⁾ ők a hűbéres világi társadalom első rendje. Mint legnagyobb kiterjedésű birtokok urai, a legnagyobb jogok hordozói és egyszersmind a legnagyobb kötelességek teljesítői személyükben és jobbágaik után. Kiváltságaik: Ott találjuk őket a törvényhozásban. Nélkülük nem hoz a király törvényt. Még azok decretumok is, melyek a fennálló alkotmány értelmében valóságos törvényeknek nem mondhatók, ²⁾ még azok is a főpapok és bárók hozzájárulásával keletkeztek.

¹⁾ 1405. I., 1405. II., 1411. decr., 1435. II. decr. bevezetése, 1397. tmsv. gy. 1404. pozsonyi decr. bevezetése stb.

²⁾ Lásd e dolgozat bevezetését.

Címük :

Az 1405. I. és az 1435. II. decretum befejezésében láthatóan „magnificus” nagyságos; az 1435. évi II. decretum befejezése egyedül Cillei Hermant a király apósát tekintetes (spectabilis) és nagyságosnak (magnificus) mondja. Ők a főtisztviségek — nádor, udvarbíró, vajda, bán, tárnokmester, ajtónálló, udvarmester, asztalnok, pohárnok, lovászmester, vármegyei ispán, — viselői.

A legtekintélyesebb főurak Zsigmond törvényeiben :

Előkelőségük jele, hogy a decretumok záradékaiban nevük felsoroltatik, a főpapok után. Említett két záradékból látjuk az ország akkori legelőkelőbb főurait. Látjuk, hogy 1405-ben Gara Miklós volt a nádor, az erdélyi vajdák: János és Jakab, az udvarbíró: néhai Kónya bán fia, Frank, Dalmáciának és Horvátországnak, valamint egész Szlavóniának bányai: Bessenyei Pál és Petthy Pál, a macsói bán: Maróthi János, a tárnokmester: Newnai Trewel Miklos, ki egyuttal Pozsega ispánja is, az ajtónálló: Simon, néhai Kónya bán másik fia, az asztalnok: Deis Márton, a pohárnok: Thary Lőrinc, a lovászmester: Cheh Péter, a pozsonyi ispán: Wetow Szaniszló. Látjuk, hogy a szörényi bánság 1405-ben betöltetlen.

Harminc év múlva, 1435-ben Palóci Mátyás a nádor, Szlavonország bánja: Cillei Hermann, Zagoria grófja, az udvarbíró: Báthori István, az erdélyi vajda: Csák László, Zengnek és Modrusnak ispánjai Horvátországban: Wégle János és István, mácsói bánok: Gara Dezső és László, a szörényi bán: Radnics Miklós, a tárnokmester: Rozgonyi János, az ajtónálló: Marcali Miklós és fia: Imre, az asztalnok: Perényi János és István, a pohárnok: Návai, Kompolth Pál és János, a lovászmester: Hedervári Lőrinc, a pozsonyi ispánok: Rozgonyi István és György.

Főúri méltóságok :

A bárók, mint a főtisztviségek viselői, tagjai a királyi kuria bíróságának. Jelenlétükben ítél a király a személyéhez fellebezett, vagy a törvény szerint hivatalból odautalt perekben.

A temesvári országgyűlés kimondja, hogy azok ügyében,

kik a király személyes jelenléte elé idéztettek, más ne, csak a főpapok és bárók ítélkezhesenek.

Az ilyen ítéletekről szóló iratok a király pecsétje alatt adassanak ki. Az idézések, kihirdetések ne más terminusra, hanem mindig oktavokra történjenek. ¹⁾

Ugyancsak a temesvári országgyűlés kimondja, hogy az országlakók ügyeinek megvizsgálása az oktavás törvényszékeken történjék és ezekre a király 3—4 főpapot és bárót küldjön ki. ²⁾

A bárók, épen úgy mint a többi nemesek, bírái jobbágyaiknak és elsőfokulag tárgyalják bárkinek a jobbágysággal szembeni panaszát. (Lásd e dolgozat végén a bíraskodás című részt!)

A törvény a bárókat is kötelezi:

Mindezen kiváltságos helyzetük dacára az ország törvényei alá esnek. Ha valaki közülük hatalmaskodásban, hamis oklevelek felmutatásában, patvarkodásban, hamis tanuskodásban stb. elmarasztaltatik, még a király sem támogathatja az illetőt, hanem ellenfelének a nádor által igazságot szolgáltat. ³⁾

Törvény rendeli el az aranybulla átírásában, hogy a nádor, udvarbíró, bánok, ispánok, kik királyi tisztséget viselnek, valamint bármily rendű emberek, kiknek tisztükhöz illő minőségük nincs, tisztüktől az ország színe előtt fosztassanak meg és az általuk elvett javak az illetők részére adassanak vissza. ⁴⁾

Az ispánok csak ispánságuk jogával élhetnek. ⁵⁾ Csak a nádor, bán, király és királyné udvarbírája viselhetnek két tisztséget. ⁶⁾

A bárók terhei, kötelezései:

Méltóságaik, kiváltságaik mellett terheik is vannak: A *lucrum camerae* fizetése, katonáskodás egyfelől személyesen, másfelől jobbágyaik száma szerint kiállított telekkatonaság kiállítási kötelezettsége útján. (l. a hadügyben!)

II.

Köznemesek (nobiles, milites, servientes) eredetük, címük, nevük:

Ezek a kisebb birtokos nemesek. Azok utódai, kik 1256. körül veszik fel a *nobilis* nevet. Addig *servienseknek* hívták őket, mely név a *nobilis* név mellett továbbra is használatban

¹⁾ Temesv. gy. Knauz: i. m. 233. l.

²⁾ Ugyanő, ugyanott.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 299. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 218. l.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 219. l.

⁶⁾ Ugyanő, ugyanott.

maradt az Árpádkorban, sőt a most tárgyalt korra is — fentebb láthatóan — ájtott. Nagyobb jelentőségre azóta jutottak, hogy IV. Béla tömeges nemesítéssel emelte számukat, szabad hűbéres lovagokká téve az érdemeseket.

Címük Zsigmond törvényeiben általában nobiles. Azokat, kik mások szolgálatában állanak, a törvény servienseknek mondja. ¹⁾ Egy helyen Zsigmond törvényeiben nevük „milites”. ²⁾

Mint kisebb birtokosok, a birtokhoz kapcsolt jogok következtében, kisebb mértékben vesznek részt a szent korona életében, mint a nagybirtokos bárók, bár e kor még születésileg elzárt főúri rendet nem ismer. Az ilyen fő és közrendiség az egész vegyes korban fejlődésben van, míg nem 1608-ban tételesen is kifejezést talál.

A köznemesek rendi állása :

Jogilag a két rend teljesen egyenlő, annál nagyobb különbség van köztük gazdaságilag és ami ebből következett, társadalmilag és politikailag.

Már I. Lajos 1351. évi decretuma 11. és 12. cikkelye és ennek átírásában Zsigmond temesvári törvénye kimondja, hogy az ország összes nemesi (nobiles) ugyanazon szabadságban éljenek ; a *lucrum camerae* mindannyian tartoznak fizetni, a Szlavóniában, valamint Pozsega és Valkó megyékben lakó nemesek „in solutione mardurinarum” (nyestbőr adó) fizetése alól mentesek legyenek. ³⁾

Nemesi kiváltságok :

A törvény tételesen sehol sem említ külön főúri és nemesi szabadságokat, hanem általában nemesi kiváltságokról emlékezik több helyen.

Igy az összes nemesek, (barones et nobiles) mint földesurak kilencedet szednek jobbágyaiktól, rendeli el I. Lajos 1351. évi törvénye VI. cikkelye után a temesvári törvény. ⁴⁾ Ha valaki a termények beszedése körül a törvény rendelkezése ellen jár el, az ilyen földesúrnak (pap, nemes) birtokán a kilencedet, minden leszállítás és leengedés nélkül, a király fogja a saját javára behajtani. A folyóvízi halászatnak azonban egyharmada, a tavinak fele illesse a földesurat.

Más nemesi kiváltságokkal is találkozunk, részint az arany-

¹⁾ 1434. I. decr. 6. cikkely.

²⁾ 1404. évi pozsonyi decr. Kovachich : Vest. Com. 200. l.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 223. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 222. l.

bullá, részint az 1351. évi decretuma átírásában, részint Zsigmond eredeti törvényhozásában:

Igy: a nemeseket (nobiles) nem lehet arra kötelezni, hogy a vámhelyek felé menjenek, hanem amerre akarnak menni, mindenütt szabad átkelésük legyen. ¹⁾ A nemesek házaiba, villáiba a király nem szállhat, ha oda nem hívják; egyházuk népén nem szedhet kollektákat. ²⁾ A király lovassai, pecérei, sólymárai a nemesek falvaira nem szállhatnak. ³⁾ A király disznói nemes ember erdőjén, rétyén nem legelhetnek, a nemesek akarata ellenére. ⁴⁾ A nemesek szabadon állhatnak a királytól a király fiaihoz, azért birtokuk veszendőbe nem mehet. Ha valakit a király fia halálra ítelt, vagy ha valaki perét a király fia előtt kezdte, az ilyen pert a király nem vállalhatja és viszont. ⁵⁾ Mondja mindezeket az aranybulla és ennek átírásában Zsigmond temesvári törvénye.

A nemesek azon birtokait, melyekben arany, ezüst, réz, vas bányák vannak, csak olyan csere mellett veheti el a király, ha nevezett birtokért más, hasonló értékű birtokot ad. Ha az ilyen birtokokat a király nem akarja birtokába venni, akkor a bányajövedelmeket, mik a kincstárt illetik, szedesse be, különben az ilyen birtokokat, minden jövedelmükkel együtt, hagyja a nemesek kezén. ⁶⁾ (1351. decr.)

A nemesek nem kötelezhetők arra, hogy lakodalmuk idején a hidakon és vámhelyeken egy márkát fizessenek. ⁷⁾ (1351. decr.) Pénzváltó kamaraispánok, sókamarások, vámosok csak nemesek lehetnek ⁸⁾ (aranybulla) zsidók nem.

Nobiles az állam életében:

A nobiles, mint a szent korona tagjai ott vannak a bárókkal együtt az országgyűlésen. Részt vesznek a törvényhozásban, bár hoz Zsigmond részvételük nélkül is törvényt. Mig azonban a bárók, kiknek részvétele nélkül nincs törvény, személyesen veszek részt a törvényhozásban, a nobilesek csak képviseltetik magukat ott. (electi nobiles) Jelen vannak, mint megyei kiküldöttek már a temesvári országgyűlésen, hová négy derék férfit küldött minden megye. ⁹⁾ Ott vannak az 1405. évi pozsonyi decretum meghozatalakor. ¹⁰⁾ Jelen vannak mint megyei és kerületi kiküldöttek, követek (legati, nuncii) az 1405.

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 231. l.

^{2), 3), 4), 5)} Tmsv. gyűlés által hozott törvény az aranybulla átírása egyes helyein.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 224. l.

⁷⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 225. l.

⁸⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 219. l.

⁹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 214. l.

¹⁰⁾ Kovachich: Vest. Com. 200. l.

évi I. decretum meghozatalakor. ¹⁾ Résztvesznek az 1435. évi II. decretum meghozatalában. ²⁾

Nobiles a megyében:

Ott látjuk a nobilest a megyegyűléseken, ott a megyei törvénykezésben. A megye jobbmodu, tehetősebb (ex nobilibus potioribus et bene possessionatis illius comitatus) nemesei közül kell választani a szolgabírákat, ³⁾ (iudices nobilium) kiknek a bíraskodásban, közigazgatásban egyaránt fontos szerepük van (lásd ott!). Ott látjuk a nemest, (nobilis) mint a peres ügyekben a káptalani és konventi kiküldöttek mellett hivatalból eljáró közeget. ⁴⁾ (homo regius)

Nobiles a hadseregben:

Ott látjuk, mint katonát, ki egyfelől személyében tartozik a honvédelemben részt venni, másfelől birtoka, vagy szolgálata után járó javadalma után, jobbágysai arányában telekkatonaságot kiállítani. ⁵⁾

Nemesi osztályok a nobiles rendjén belül:

A törvények nem szólnak róla és így kívül esik e dolgozat tárgykörén annak fejtegetése, hogy magán a köznemesi renden belül a nemességnek több osztályával találkozunk. Így a részletek mellőzésével, csak felemlitem, hogy Zsigmond korában is, mint később a jómodu nemesek (nobiles bene possessionati) mellett találunk egytelkes nemeseket, (nobiles unius sessionis, jobbagiones non habentes) kiknek nem lévén módjukban, hogy az I. Károly óta állandó telekadóvá lett lucrum cameraet, majd a Zsigmond korától állandósult hadiadót (subsidiium dica) jobbágaikra hárítsák, maguk voltak kénytelenek azt fizetni. Épen azért nevük: taksás nemes (nobiles taxati) kiknek megadóztatásáról később sok törvény intézkedett.

Voltak rajtuk kívül praedalisták, akik egyenesen magánjogi viszonyban állottak egyes főurakkal és főpapokkal, mint a XIII. század vége óta nevezettek szolgálatában álló egyének. Szolgálatuk katonai szolgálat volt azóta, hogy IV. Béla megengedte, hogy egyes urak magánvárait építsenek és azok védelmére katonaságot fogadjanak szolgálatukban. Ezt a szol-

¹⁾ 1405. I. decr. bev.

²⁾ 1435. II. decr. bev.

³⁾ 1435. II. decr. 2. cikk.

⁴⁾ 1435. II. decr. 8. cikk.

⁵⁾ 1435. I. decr. 4. cikkely.

gálatot vállalták egyes szegény nemesek, mit nemességükkel összeférhetőnek tekintettek, mint katonai szolgálatot.

Rajtuk kívül mások is állottak egyes urak és papok szolgálatában ilyen célból; nevük a forrásokban: „familiares”, mint katonai, magántiszti szolgálatot végzőknek, akár nemesek, akár nem nemesek voltak az illetők.

A szolgálatbalépés szerződéssel történt. Az illető szolgálatbalépő „sua spontanea voluntate” lépett szolgálataiba, hűséget fogadva urának, aki viszont ezen officialis szolgálatot végző vitéz eltartására vállalkozott.

Az illető vitéz, nemes, kezdetben vagy fizetést kapott szolgálataért, vagy urával egy asztalnál élt; később azonban a szolgálat díja földbirtok lett; ezt kezdetben élete tartalmára, haszonélvezetre kapta, majd bizonyos nemzedékre szólott, végül örökös jellegű lett.

Az ilyen birtok neve: praedium és ezek fegyveres szolgálatra kötelezett birtokosait nevezték praedalistáknak. Ezen osztály, melyben elszegényedett nemesek magánjogi viszonyban állottak egyes urakkal, papokkal, mintegy átmenetet képezett a nemesség és jobbágyság között.

Egészen a mohácsi vészig egyházi és világi urak egyaránt tartottak ilyen praedalistákat. A mohácsi vész után azonban csak egyes főpapok, egészen a XIX. század közepéig, mikor a praedalisták intézménye megszűnt. ¹⁾

Nem szólnak a törvények az u. n. ármálistákról, mely osztály a nemesi renden belül épen Zsigmond korában keletkezett. ²⁾ Ez címet kapott csupán, birtokot nem.

Nemesek voltak a jászok, kunok, székelyek, ³⁾ kikről szintén nincs szó Zsigmond törvényeiben.

III.

A városi (polgári) rend: A városok nagyobb jelentőségre való emelkedésének kezdete:

A városok nagyobb jelentőségre emelkedése a tatárjárás után kezdődik. A városok a szabad falvakból fejlődtek ki. Ilyen szabad falvak alakulására a tatárjárás mind nagyobb alkalmat nyújtott. Sok telepes vendég szíves fogadtatásra talált, autonómiát nyert (pap, falunagyválasztás — maior villae, villicus — örökös falunagyság — sculdatusok, gréfek, grébenek kenézek, székely ággházi nemesek.)

¹⁾ V. ö. Timon Ákos: Magyar Alkotm. és Jogtört. 559—565. l.

²⁾ Ugyanő: 567. l.

³⁾ Ugyanő: 563—565. l.

A szabad falvakat a tatárjárás után várakkal erősítették meg. Szabad város lett az olyan faluból, melynek vára volt. A város hadi jelentőséghez jutott tehát, amellet vára felépítéséért, védelmezéséért nagyobb lett szabadsága.¹⁾

Az Anjouk és Zsigmond korában a városok még nagyobb jelentőségre jutottak. Amellet, hogy hadi jelentőségük továbbra is fennmaradt, gazdasági tekintetben lettek az állam fontos tényezői, ami viszont maga után vonta azt, hogy politikai jelentőséghez jutottak.

A szentföld elvesztése után Magyarországon keresztül viték a nyugati árukat keletre, a Fekete tenger mellékére, különösen Tatárországba, amivel az erdélyi szász városok gazdasági jelentősége egyre emelkedett.

Emellet a Lengyelországgal való szoros érintkezés, ma'd kapcsolat I. Lajos alatt, a Felvidék városainak vált nagy hasznára.

Hadi jelentőségük bizonyosága, hogy többnek bástyája, tornya épen abból a korból való; viszont gazdasági jólétükről beszélnek a szintén ebből a korból fennmaradt monumentális építményeik.

A városok jelentőségének felismerése és a városok támogatása az Anjouk és Zsigmond által:

Dacára annak, hogy a városok megelőzték a megyéket önállóságuk, szabadságuk kifejlődésében, országos jelentőséghez, rendi jogokhoz csak Zsigmond alatt jutottak.

Úgy az Anjouk, mint Zsigmond felismerték a városok nagyjelentőségét és igyekeztek a városokat támogatni, szabadságukat, politikai jogaikat megvédelmezni, fejleszteni. A városok azonban mégsem jutottak olyan közjogi szerephez, mint a megyék.

Ennek magyarázata az, hogy a városok szabadságuk mellett is függési viszonyban állottak a királlyal, gazdasági, pénzügyi tekintetben egyaránt s így a király szabadabban rendelkezhetett a városok felett a kormányzás tekintetében is, gazdasági erejük felett is, mint a szent korona más tagjai felett. A városok szabadsága Zsigmond idejéig kiváltság természetű volt. Országos rendiséghez, törvény által megállapított szabadsághoz csak Zsigmond korában jutottak, az 1405. évi I. és II. decretum által.

Ezen időtől lehet szó csupán közjogi értelemben vett szabad városokról (liberae civitates) Magyarországon, melyek-

¹⁾ Dr. Erdélyi László: Árpádkor 219. l.

nek joguk van résztvenni az országgyűlésen, mint a szent korona tagjainak és így részesei a szent koronában rejlő közhatalomnak. ¹⁾

Zsigmond mellett, hogy fentebb említett okok miatt, kedvezett a városoknak, örökös pénzzavara, külső háborúi miatt, nagyon is rászorult a városi polgárság ajándékaira, évi censusára; mondhatjuk, hogy a kincstár főjövedelmi forrásai e korban a városok voltak.

A városok rendiségének kérdése, a városok a törvényhozásban:

Hálája jeléül aztán kiváltságokkal ruházta fel őket, sőt ő volt az első, aki az országos rendiség jogaival is megajándékozta a városokat. Követeik az országgyűlésen a negyedik rendet képviselték.

Zsigmond törvényeiben különben nem sok szó esik róluk. Inkább az oklevelekből tájékozódhatunk helyzetükről, minek oka: kiváltságos helyzetük, mely egyenkénti, esetleg csoportokba foglalt szabályozást és nem egyöntetű, országos törvényben szabályozható eljárást igényelt. Az oklevelek bőven szólnak róluk.

Zsigmond törvényei mellett, hogy néhány várost névszerint is megemlítenek (lásd e dolgozat föld- és néprajzi viszonyok című fejezetét) csak általánosságban szólnak szabad községekről, (liberae villae) mezővárosokról (oppida).

Látjuk azonban Zsigmond törvényeiben a városoknak a törvényhozásban való részvételét.

Említettem, hogy már az 1397. évi temesvári országgyűlésre valószínűleg meg voltak hiva a városok. Tudunk Trau város meghívásáról. (lásd e dolgozat bevezető részét) Ott vannak a városok, mezővárosok kiküldöttei az 1405. évi I. decretum „decretum minus” meghozatalánál. ²⁾ Ezen törvényt egy egész kereskedelmi, pénzügyi kódexnek mondhatnók. Szelleme elárulja azt a nagy fontosságot, melyet a törvényhozás első sorban a városok életét érdeklő ügyek szabályozásának tulajdonított. Mondhatjuk ezen törvényt, az 1405. évi II. decretummal együtt, egyenesen városi törvénynek.

A többi decretumok bevezetésében nincs szó arról, hogy azok meghozatalában a városi követek résztvettek, meghozataluknál jelen lettek volna.

¹⁾ V. ö. Timon Ákos: Magy. Alk. és Jogtört. 713—14. l.

²⁾ 1405. I. decr. bevezetése.

A városi polgárok terhei :

Látjuk azonban a szorosán e fejezetben tárgyalandó törvényekből a városi adózás, a városi polgárok által fizetett ajándékok törvényben való szabályozását. Ezekről beszél a törvény, midőn kimondja, hogy a városi polgárok (cives) kötelesek a reájuk kirótt adót aránylagos részben megfizetni. Ennek nem áll ellene sem az eddig adott, sem az ezután esetleg adandó semmi kiváltság. Minden polgár személyesen járul hozzá a reája kivetett arányban, a város által fizetett adóhoz, ami alól, ha egyeseket a király, vagy utódai felmentenének, azt az összeget, amit az illető, nemesített polgároknak a városi adóhoz járulniok kellene, a városi közönség (communitas) beszolgáltatandó díjából, adójából leütik és a király számadása terhére írják. ¹⁾

Intézkedik a törvény a városok által adott ajándékok tárgyában is :

Az országban levő királyi városok polgárai és jövevényei (hospites) a szokásos újévi ajándékokat azon módon kötelesek megadni, amint velük a király e tárgyban megegyezett és ez szabadságlevelükben világosan, külön ki van tüntetve.

Az ajtónálló mesternek évenként 6 forintot kell adniok és ezt a királynak járó ajándékkal együtt kell fizetniök.

Ha a király, vagy királyné valamely városba, mezővárosba, vagy szabad községbe megy, az illető hely polgárai és jövevényei kötelesek egy ebédre és vacsorára szükséges élelmiszert adni nekik kellő bőségben ; ha csak ebédelni, vagy csak vacsorázni akarnának ott, akkor csak egyiket, vagy másikat.

A lovászmesternek pedig a hely mesteremberei (artifices) melyen a király, vagy királyné átutazik, egy-egy kézművet kötelesek adni, de csak egyszer egy esztendőben. Minden szücs egy ködmönt, minden nyereggyártó egy zablát és így tovább.

Kivételek azok a városok, melyek a régi szokásnál fogva ez alól mentesek.

A király és kiálynéval utazó más tisztviselőknek — pohárnok, asztalnokmester, sáfárok, ajtóőrök, szakácsok, — nem tartoznak semmit sem adni. ²⁾

(A városi biráskodásról szó van e dolgozat biráskodás című fejezetében.)

¹⁾ 1405. I. decr. 10. cikk.

²⁾ 1405. I. decr. 13. cikkely.

Rendeken kívül állók:
Jobbágysok (jobbágiones, villami, restici, coloni)
Nevük, eredetük, helyzetük:

A jobbágys név az Árpád korban tisztis osztályt jelentett. Az Árpádkor végén e nevet a szabad telepesek és szabados szolgák egy osztályba olvadva, vették fel, mint szabadon költözködő bérlők, így a jobbágys név a társadalom legalsóbb osztályának volt a neve. ¹⁾ Az Anjouk korától kezdve és így Zsigmond korában is „jobbágys” alatt azok értendők, kiknek nincsenek magától a szent koronától származó birtokaik, így nem is állanak annak közvetlen hatósága alatt, következésképpen ki vannak zárva a politikai jogokból, a politikai közhatalom részeseivel: a főpapokkal, bárókkal, nemesekkel, városokkal szemben. Így tehát a jobbágyság azok csoportja, kik országos rendiséggel nem bírtak.

A jobbágys urától és nem közvetlenül a szent koronától kapván földjét, nem is áll közvetlen a szent korona hatósága alatt, hanem urának az alattvalója. A földesúr pedig földjének nem csak birtokosa, hanem ura is lévén, mindazok, kik földjén laknak, földesúri hatalma alatt állanak, ő gyakorolja tehát feletük a törvénykezést.

A jobbágys azonban mégsem rabszolga. Ura el nem adhatja; nem rendelkezik vele dologként, mert van a jobbágysnak személyi értéke, szerezhethet tulajdont és rendelkezik a felett; nincs a földhöz kötve, a földnek azonban, melyen lakik, csak haszonélvezője, az nem az övé, hanem az úré, a nemesé.

A jobbágysok terhei:

A jobbágys Zsigmond korában sok terhet viselt: telekadót, (lucrum camerae) hadi adót, (subsidium, dica) tizedet, (decima) kilencedet, (nona) ezeken kívül a törvényekben láthatóan fizetett földbért, (terragium) adott urának ajándékokat, (munera) viselte a rovatatokat, (collecta) hordozta a reá, ura által kivetett adókat, (datio) birságokat (birságia) és épen most, Zsigmond korában vették először igénybe a honvédelemben, mint telek-katonát. Azonban országos törvényben volt már szabályozva szolgálata, mellyel földje haszonélvezetéért tartozott.

Kétségtől a jobbágyság jelentőségét, az állam életében való, mindenképpen méltánylandó fontosságát mutatja, hogy az

¹⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 193. l.

1351. évi decretum IV. cikkelyében már állami törvény foglalkozott vele.

Itt történt először a jobbágyi terheknek egységes, egész államra érvényes szabályozása.

Az intézkedés célja katonai volt. Mutatja ezt a törvény záradéka: „Ut per hoc, honor noster augeatur et ipsi regnicolae nostri nobis fidelius possint famulari”.

Az ország minden földje feudum lévén, I. Lajos ősiségi törvénye által, országos érdek volt, hogy minden nemes, pap birtoka egyaránt, megmunkált, megművelt legyen, hogy tudja hordozni az utána, vele járó katonai terheket. A birtok értéke tehát a munkáskéztől függött. Előnyösebb szerződéssel azonban egyik birtokos elvonhatta a másik jobbágyait, már pedig az államnak érdekében állott, hogy mindenik birtok kellő számú munkáskézzel rendelkezzen, minden föld megműveltesse, hogy minden birtok hordozhassa a velejáró katonai terheket.

Azért egyesítette a törvényhozás a jobbágyi terheket. Így elejét akarta venni a nagy munkáseltolódásoknak és ezzel azon helyzet bekövetkezésének, hogy egyes birtokok munkás-kéz nélkül maradjanak.

A jobbágyok szabadköltözködési joga:

A jobbágyot azonban nem kötötte a földöz, hanem ugyan-csak az 1351. évi törvény a XVIII. cikkelyben megengedte szabad költözködését.

Zsigmond temesvári törvénye az 1351. évi decretum átírásában átvette az 1351. évi decretumnak úgy a IV. mint XIII. cikkelyét. A kilenced tehát a tizeddel együtt továbbra is a jobbágy általános, országosan szabályozott terhe maradt, a törvényt azzal toldva meg, hogy a folyóvízi halászatnak egy-harmada, a tavinak fele illesse a földesurat.¹⁾

A jobbágyok szabad költözködéséről pedig Zsigmond törvényhozása részletesen intézkedik.

A jobbágyok, kik költözködni akarnak, régebbi tetteikért sem személyükben, sem vagyonukban nem akadályozhatók, hanem, ha sebzést, sértést, gyilkosságot, gyűjtogatást, vagy más hasonló dolgokat követtek el, a panaszosok saját uraiknál keressenek és találjanak igazságot.²⁾

A jobbágyok szabadon költözködhetnek a királyi városokból, falvakból, mezővárosokból, királyi várak területéről az egyházak, nemesek birtokára és megfordítva.

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 222. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 225. l.

Ha valamely jobbágy ura a maga bírságait jobbágyán, kire az a bírság valaha ki volt vetve és benne a jobbágy el volt marasztalva, egy hónap alatt fel nem hajtotta, azt a jobbágyon egy hónap elteltével nem követelheti és ezen a címen őt vissza nem tarthatja, hanem a jobbágy elköltözködhetik és ahol neki jobban tetszik, ott telepedhetik le. „Jobbationes autem ultra Dravae fluvium residentes huiusmodi libertatis privilegio gaudere nolumus, sed potius in suis antiquis consuetudinibus eos decrevimus permanere”. ¹⁾ (Nyilván, hogy ezen vidékek a török előnyomulása miatt jobbágyok nélkül ne maradjanak.)

Ha a földesúr jobbágyát valamely adó, rovatal alá vetette, melynek kifizetésére egy hónapi határidőt adott és a hónap elteltével 15 nap alatt azt rajta fel nem hajtotta, a 15 nap elteltével nincs joga a földesúrnak a kérdéses tartozást a jobbágyon követelni és a jobbágyot adósági címén visszatartani, hanem a jobbágy békében és szabadon elmehet és ott telepedhetik le, ahol akar. ²⁾

Ha a földesúr jobbágyát szabadsága megkapása előtt be nem vádolta, akkor engedje, hogy szabadon menjen el és minden igaztalan vádaskodást kerülve, semmiben meg ne károsítsa.

Mindazon vármegyékben, hol az előbb mondottakban vita támad, a vármegyei ispánok, alispánok, szolgabírák rájuk ruházott hatalmuknál fogva mindenkit kényszerítsenek a rájuk szabandó büntetésekkel és bírságokkal, e rendelet megtartására. ³⁾

Ha valamely jobbágyot ura erőszakosan visszatartana, az a földesúr, akihez a jobbágy költözködni akar, egy szolgabírótól véve maga mellé, a jobbágyot egyszerűen elviheti. ⁴⁾

A jobbágy azonban urától el nem szökhetett és az elszökött jobbágyot senki be nem fogadhatta. Az ispán három márka bírsággal kellett kényszerítse a jobbágy visszaadására azt az urat, aki valakinek elszökött jobbágyát befogadta.

Tiltva volt a jobbágy erőszakos elhurcolása is. Aki másnak jobbágyát, anélkül, hogy az illető jobbágy szabadságot kért, vagy kapott volna, a szabadságkérés előtt 15 nappal erőszakosan elhurcolta, az ilyen három márka bírságot kellett fizessen a jobbágy erőszakos elhurcolásáért. Ugyancsak három márka bírsággal kellett a megye ispánja kényszerítse a jobbágy visszaadására. ⁵⁾

Ha valamelyik jobbágy elköltözését kérte és adósága,

¹⁾ 1405. I. decr. 6. és 1405. II. decr. 14. cikkely.

²⁾ 1405. II. decr. 15. cikk.

³⁾ 1405. II. decr. 16. cikk.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 237. l.

⁵⁾ 1435. II. decr. 7. cikk. II. eset.

valamint a törvényes földbér lefizetése után más birtokára akar költözni, azonban ura ebben megakadályozza és ezáltal a jobbágyot megkárosítja, az ilyen földesurtól mindannyiszor, valahányszor az ilyen eset előfordul, az ispán és szolgabírák három márka birságot vehetnek és elrendelik, hogy a visszatartott jobbágy kárát megtérítse és őt összes javaival együtt szabadon elmenni engedje. ¹⁾

A földesúri bíróság:

A jobbágyot földesura bírósága előtt kellett perbehívni. A kártételekre nézve kimondja ezt az 1405. évi I. decretum 8. cikkelye, egész általánosságban pedig az 1405. évi II. decretum 10. cikkelye. (lásd e dolgozat bíraskodás című rovatában)

Miből ismerhetjük meg legjobban a Zsigmond korabeli jobbágyság helyzetét?

A jobbágyság helyzetét Zsigmond korában azon oklevélből ismerhetjük meg legjobban, mely a magyar és oláh jobbágyok 1437. évi lázadása után, Zsigmond élete utolsó évében kelt. Ez a lázadás főképpen a nemesség és Lépes György, erdélyi püspök ellen irányult, de egyes székely és szász családokat is sújtott. A jobbágyok felkelvén, nyílt csatában verekedtek meg az urakkal, majd megbékültek és a monostori konvent előtt oklevelet állítottak ki az ügyről. Ez az oklevél mutatja, az ott olvasható részletekben, miknek ismertetése azonban nem tartozik tárgyamhoz, a jobbágyság Zsigmond korabeli helyzetét a legjobban.

Zsigmond kora társadalmának főváza az előadottak szerint a következő:

I. Rendi társadalom: Fő- és közrendek.

Főrendek:

- a) Egyháziak: praelati.
- b) Világiak: barones, proceres.

Közrendek:

- a) Köznemesek: nobiles, milites, servientes.
- b) Városi polgárok: cives, hospites.

II. Renden kívül állók:

a) Jobbágyok: jobbagonnes, villani, rustici, (1405. II. 10.) coloni. (1405. II. 14.)

¹⁾ 1435. II. decr. 7. cikkely I. eset.

V.

Alkotmány, törvényhozás:

Alkotmány: Magyarország Zsigmond törvényeiben látható alkotmánya. **Törvényhozás:** Zsigmond törvényeit javarészen congregatio generalisokon, részint a főpapokkal és bárókkal hozza. A congregatio generales alatta lesznek az alkotmány rendes elemeivé. Milyen indokokból származtak Zsigmond törvényei? A törvényhozás tagjai: a király, főpapok, bárók személyes jelenléttel, a nobiles és a városok képviseltetés után. Az országgyűlés összehívása, helye, tárgyalási módja, a hozott törvények írásbafoglalása, a király által való hitelesítése.

Hogy milyen volt Zsigmond alatt Magyarország alkotmánya, azt Zsigmond törvényeinek betűjéből nem, de szelleméből, az állami és társadalmi élet egyes, szobanforgó kérdéseinek szabályozásából, világosan láthatjuk.

A magyar állam élete 1301-ig a Szent István által létesített alkotmányon nyugodott. Ezt akarták fentartani és valahányszor távolodás történt tőle, ehhez akartak visszatérni utódai.¹⁾ (Kálmán, az aranybullák kora, III. András) A Szent István által létesített államszervezet bukása összeesik az utolsó Árpád halálával.

Új alkotmányt kellett létesíteni, melynek megalkotása az Anjouk és részben Zsigmond érdeme. Az általuk létesített alkotmány pedig Zsigmond törvényei szelleméből láthatóan, a szó szoros értelmében vett feudális nemesi, rendi alkotmány annak összes következményeivel, de a hűbériségnek nem nyugati, magánjogi, hanem a magyarságot mindig jellemző közjogi felfogásával.

Ez az alkotmány két tényezőn nyugodott: az ősiségen (avicitas) és a szent korona tanán. Ilyen alapokon pedig a hűbériség a magyar állameszmére bomlasztólag nem hatott.

A Szent István által létesített államszervezet azért bomlott fel, mert a birtokarisztokrácia kifejlődésével és annak megszilárdulásával, a királyi hatalom mellett, a nyugati hűbériség mintájára, más hatalmak is keletkeztek az államban. Miután pedig ezeket letörni nem lehetett, be kellett illeszteni az állam életébe, de úgy, hogy midőn a birtokarisztokrácia fennmaradása és életképessége biztosittatik, birtokával járó magán-

¹⁾ Dr. Erdélyi László: Magyar Műv. tört. II. k. 1. l.

hatalma a maga összes következményeivel, ne lehessen az államiság, a valódi közhatalom egyenes tagadása, hanem mint az állami közhatalom hűbérese munkálja annak javát és ezen a címen kapja az államtól hatalma alapját: birtokát. Ilyen természetűvé kellett tenni minden birtokot. Az ilyen birtok pedig nem az illető birtokosé, hanem mindazoké, kik vele közös őstől származva szolgálják az államot és végeredményben azé, akitől származott, a szent koronáé.

Azért codificálja a magyar törvényhozás az ősiség törvényét és a szent korona tanát, vagyis az állami közhatalom eszméjét, mellyel a nyugati hűbéri magánhatalmat az ottani példa szerint kifejlődni nem engedi, mert az államot személyesítő szent koronát úgy tekinti, mint az államiság jelképét, szimbolumát, másfelől megszemélyesítve, mint a királyt és politikai értelemben vett nemzetet megillető, a nemzetben gyökerező közhatalom birtokosát, melyben benne rejlik az állami főhatalom.

Ez képezi az új alkotmány alapkövét. Az állami élet minden szerve közvetlenül kapcsolatba lép a szent koronával. Ettől származik minden jog. E felé irányul minden, az állam érdekében teljesítendő szolgálat. Az ország minden lakója a szent korona alatt áll, mely közvetve, vagy közvetlen érvényesíti felette hatalmát.

Az állami főhatalom tehát a szent korona hatalma. Ez nem a király személyéhez fűződő magánhatalom, hanem a nemzeti közhatalom, mely a szent koronában, mint élő organismusként felfogott állam fejében összpontosul, melynek a király csak gyakorlója és nem birtokosa. A felségjogok nem a király személyes jogai, hanem a szent korona jogai, melyek a szent koronától, mint eszmei személytől szállanak át a királyra.

Az ország területe a szent korona területe, a királyi jövedelmek a szent korona jövedelmei, minden birtokjog a szent koronától származik. Ha a birtokkal, mint feudummal megajándékozott nemzetség kihal, a birtok visszaszáll tulajdonosára: a szent koronára.

A birtokadományozás nem a király magánjogi, hanem a szent korona közjogi ténye. Ezért a birtok csak közérdekem jutalma lehet. Minden más címen adott birtok-adományozás érvénytelen. Az így szerzett birtok visszaadandó. A temesvári országgyűlés azért érvényteleníti Zsigmond birtokadományozásait, midőn kimondja, hogy azokat a várakat, birtokokat, városokat, melyeket félelemből (pro timore) adott azoknak, kik a

lefolyt lázadások idején ellene ellenségesen fellázadtak, azon adományokkal együtt, melyeket azoknak adott, akik közte és a lázadók között a békeközvetítés szerepét játszották, a király köteles visszavenni. ¹⁾

Azokat az adományokat ellenben, melyeket azoknak adott, kik a királyhoz a lázadások idején hűek maradtak, jóváhagyja és továbbra is megerősíti. ²⁾

Az eladott és elidegenített birtokok minden kárpótlás nélkül visszaszállanak a szent korona birtokába. ³⁾

Visszaköveteli tehát az országgyűlés az elidegenített, eladományozott birtokokat, mert birtok csak a köznek tett szolgálat alapján szerezhető, amint már az aranybulla mondja, csak: „iusto servitio”.

Zsigmond törvényeiből láthatjuk, hogy mindenki, kinek a szent koronától származó birtoka van, tagja a szent koronának és mint ilyen részese a szent korona birtokában levő törvényhozói, bírói, kormányzati, hadi hatalom gyakorlásának. Ilyen tagjai a szent koronának: főpapok, (praelati) főurak, (barones, proceres) nemesek, (nobiles, milites, servientes) városok (civitates).

A királyi hatalom — a törvényekben láthatóan — alkotmányosan gyakorolt közhatalom. A király hatalma kiterjed mindenkire, aki a szent korona tagja, de viszont a tagok részt vesznek a szent korona jogai gyakorlásában. A szent korona egységében így jut kifejezésre az állam egysége. Az államhatalom minden egyes ágának gyakorlása közjogi jelleget, alkotmányos formát nyer.

Már nem a király hoz törvényt, mert a törvényhozó hatalom a király és a szent korona tagjai között megoszló hatalommá válik. A törvényekből láthatóan Zsigmond idejében már érvényre emelkedik, hogy a törvényhozás joga a szent korona egész testét, vagyis a koronaviselő királyt és a korona tagjait illeti meg. Ép így megoszlik a hadi, törvénykezési, kormányzati hatalom is. A banderialis hadrendszer nem más, mint a hadi hatalom megoszlása a király és a szent korona azon tagjai között, kik vagyonosabbak lévén, nagyobb hadi terheket hordoznak, viszont nagyobb hadi hatalmat gyakorolnak.

A kormányzásban, igazságszolgáltatásban szintén megoszlik a király egyedüli hatalom lenni az államban, mert a szent korona tagjai mindkettőben részt vesznek és a reájuk ruházott hatalomnál fogva teljes hatáskörrel járnak el.

¹⁾, ²⁾, ³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 228—229. l.

A megyékbe sorakozott nemesség, a városi közönségbe (communitas) sorakozott városi polgárság szintén a szent korona tagsága alapján vesz részt a törvényhozó, kormányzó, igazságszolgáltató hatalomban és ezen alapon lesznek a megyék később a királyi hatalom tultengésének legerősebb gátjai és lesznek már Zsigmond korában az államhatalom végrehajtó közegei a kormányzás és közigazgatás tekintetében egyaránt.

Mindenki csak a szent koronától függ, neki hűbérese, aki tőle kapta birtokát. Aki nem tőle kapta birtokát, (jobbágy) az nem is tartozik közvetlenül hatósága alá. Az urától függ, aki-nek földesúri hatalma alatt áll.

Ez az az alkotmány, mely Zsigmond törvényeiben látható, kétségtelen, hogy új alkotmány haladást jelentett a Szent István féle alkotmánnyal szemben, midőn a király személyes hatalma helyébe, amely azonban nem volt Machiavelli abszolutizmusa, még akkor sem, ha a király korlátlan hatalmát sem a tanács, sem a székesfehérvári törvényt napok nem korlátozták, mert korlátozta azt a nemzet szabadságszeretete mellett a király hatalmának közhatalmi természete az Árpádkorban is, ezen személyes királyi hatalom helyébe, a nemzetben gyökeredző, a nemzet és király közt megosztott közhatalmat helyezte.

Igaz, hogy a rendiség alapja: a földbirtok és a nagyobb földbirtokokkal járó több jog és kiváltság a hatalmas főúri rendet a királysággal szemben túl nagy hatalomhoz juttatta, aminek káros következményei később nem maradhattak el, de az is igaz, hogy ez az új alkotmány sokkal közelebb állott az újkori eszmék hatása alatt létesült államszervezethez, mint a nyugati hűbéri eszmék hatása alatt keletkezett államszervezet a maga magánjogi kötelékeivel és így ennek tulajdonítható, hogy az új, tipikusan magyar alkotmány sokkal tovább is állott ellen a nyugati eszmék behatásának, mint a nyugati hűbériség.

Nagy érdeme pedig ez új, feudális rendi alkotmánynak az, hogy megakadályozta az államnak a nyugati hűbéri elvek szerinti széthullását, szétDarabolását, meggátolva azt, hogy állam keletkezzék az államban és így a lerakott alapokon biztosította az ország egységét és fennmaradását. ¹⁾

Törvényhozás:

Zsigmond törvényeit részben congregatio generalisokon, részint a főpapokkal és bárókkal hozta. A congregatio generalisok alatta lesznek az alkotmány rendes elemeivé:

¹⁾ V. ö. Timon Ákos: Magyar Alkotm. és Jog tört. 483—509. 1.

Az ismertetett alkotmány értelmében Zsigmond a rendekkel hozza törvényeit. A törvényhozó országgyűlések (congregatio generalis) rendes elemeié lettek alatta alkotmányunknak. Már az Árpádok idejében találkozunk ilyen congregatio generalisokkal 1279-től kezdődőleg, 1289., 1290., 1299., 1300-ban, sőt 1298-ban a nobiles a bárók kizárásával tartanak gyűlést, itt van a kétkamarás rendszer legrégibb nyoma.¹⁾

Megkezdődött tehát a szorosabb értelemben vett alkotmány azzal, hogy a szabadabb birtokosok is részt vettek a törvényhozásban.

Az absolut hajlamu Anjouk mellőzték a congregatio generalisokat. Törvényeiket csak a királyi tanács hozzájárulásával hozták. I. Károlynak egy törvénye sem maradt fenn. A Corpus Juris Hungariciba felvett 1342. évi decretuma még csak nem is általános rendelet, hanem csak egy szerződés abból az alkalomból, hogy Hyppolit mesternek a körmöci kamaraispánságot egy évre újból bérbe adta.

I. Lajos az általa tartott egyetlen törvényhozó gyűlésen, 1351-ben megerősítette az aranybullát a IV-ik pont kivételével és új törvényeket alkotott az ország főpapjainak, báróinak, előkelőinek, nemeseinek gyülekezetében, de abból, hogy az aranybullát Erzsébet királyné akaratából, báróinak tanácsára erősítette meg és hozta az új törvényeket, látszik, hogy a törvényalkotás jogát a király még a maga számára vindikálja és a gyűlésnek magának még nincs nagy befolyása.

A változás Zsigmond alatt következett be. Alatta a törvényhozó gyűlések rendes, szabályszerű elemeivé lettek az alkotmánynak az alkotmány értelmében és érvényre jutott az az elv, hogy mindenkit, a királyt is kötelező jogszabályok, törvények alkotása csak ott történhetik, hol a szent korona egész teste, a fő és tagok jelen vannak és így a törvényhozás joga a királyt és törvényhozást együttesen illeti meg.

Zsigmond törvényeinek épen ezen szempontból való alkotmánytörténeti értékelésével e dolgozat bevezető részében részletesen foglalkoztam, amit itt ismételni feleslegesnek tartok, csak felemlitem, hogy az 1307. évi temesvári törvény, az 1404. évi pozsonyi decretum, az 1405. évi I. és 1435. évi I. és II. decretumok azok, melyek congregatio generalis határozatából származtak; az 1405. évi II. és az 1411. évi decretumot csak a főpapok és bárók tanácsával hozta.²⁾

¹⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 250. és 262. l.

²⁾ Lásd a törvények bevezetését és az 1435. I. decr. 2. cikkelyét.

Milyen indokból származtak Zsigmond törvényei ?

Az egyes törvények bevezetéséből és tartalmából látjuk azokat az okokat, melyek hatása alatt történt Zsigmond törvényeinek meghozatala.

A temesvári országgyűlés mutatja egyfelől az alkotmány continuitása megtartását az aranybulla és az 1351. évi decretum átirásában, de határozataiban láthatók az okok, melyek az országgyűlést az ott látható határozatok meghozatalára készítették. Egy 15 év óta (1382—1397) állandó belső bajokkal, többször külső támadásokkal küzdő ország keresett és talált itt bajaira orvoslást. A legeminensebb, küszöbön álló baj volt a török támadása, rendezte tehát a hadügy kérdéseit a szükség követelte módon, ¹⁾ de szinte forradalmi módon saját sorának maga akart intézője lenni, hogy a király, aki idegen, kit idegenek környeznek, el ne nyomhassa az országot. Az idegeneket, kit sok bajt okoztak az országnak Stibor vajda, Eberhardus zágrábi, Macarius erdélyi püspökök kivételével az év karácsonyáig az országból való eltávozásra kényszerítette ²⁾ és kimondta, hogy a király idegeneket nem nevezhet ki egyházi és világi méltóságra. ³⁾ Kimondotta, hogy a király nem veheti pártfogásába a bíróság által elmarasztalt főurakat. ⁴⁾ Az elidegenített birtokok minden kárpótlás nélkül visszaszállanak a szent koronára és teljesen érvénytelen minden olyan adomány, mit a király a lefolyt lázadások idején kényszerűségből tett a neki meghódolók, vagy azok részére, kik közte és a lázadók közt a békéltetés szerepét vitték. ⁵⁾

A király lemond azon jogáról, hogy leányokat fiúsítson, kivéve, ha nincs ötödik fokig fiúörökös. ⁶⁾ Azok a vámok, melyek nem alapulnak királyi engedélyen eltörölendők, az oklevelek egy fél év alatt, 1398. május hó 2-ikáig bemutatandók. A kereskedők továbbra is nem kaphatnak olyan kiváltságot, amely mentesíti őket a magánvámok fizetése alól. ⁷⁾

A jobbágyra most nehezedett először régebbi terhei mellett a honvédelmi kötelezettség, szabad költözködési joga továbbra is biztosítatik. ⁸⁾

A bullás papok nem kaphatnak többé külföldi felhatalmazás alapján hivatalt. ⁹⁾

Nemcsak a nádor, de az összes királyi tisztek — iudex

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 216—217. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226—227. l.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 227—228. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 229. l.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 228. l.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 230. l.

⁷⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 231. l.

⁸⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 233. l.

⁹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 230. l.

curiae, bani, comites — elmozdítandók, ha nincs tisztükhöz illő minőségük, ha tisztükkel visszaélnék. ¹⁾ stb. stb.

A temesvári törvényhozás indoka tehát a bajok meglátása, melyek meglátása és felismerése után minden melléktekintet nélkül rendeli el az országgyűlés azt, ami az ország java érdekében szükséges. Mindenkinek áldozatot kellett hoznia az ország megvédése, nyugalmanak helyreállítása, békéjének biztosítása érdekében, a legnagyobbat a főpapság hozta. ²⁾

A törvény ugyan szelidebb formában azt mondja, hogy a király a rendek kérésére egyezett bele a határozatokba, de a törvény intézkedései világosan mutatják, hogy az országgyűlés itt saját sorsának intézője és mint ilyen rendeli el azt, amit a haza javára szükségesnek talál.

Az 1404. évi pozsonyi decretumot a király azért adja ki, hogy az országlakók (regnicolae) kérésére, kik „suplicantes et devote” kéri a királyt, hogy szüntesse meg azokat a bajokat, miket a bullás papok (Bullati) okoztak, elejét vegye következendő bajoknak. ³⁾

Az 1405. évi I. és II. decretumokat nevezhetjük városi törvénynek, egy kereskedelmi, pénzügyi kódexnek, ezeket tehát a városokról való gondoskodás szülte, amellet, hogy a városok védelmi jellegének és fontosságának felismerése után a honvédelem érdekeit is szolgálja a törvény, midőn kimondja a városok kőfallal való körülvézésének és városépítmények létesítésének szükségességét. ⁴⁾

Az 1411. évi decretum, a király elé terjesztett panaszok következtében, a kamaranyereség (lucrum camerae) és dízma behajtása tárgyában hozatott. ⁵⁾

Az 1435. évi I. decretum a hadügy szabályozása érdekében hozatott, ⁶⁾ hogy a király, mint a törvény mondja, uralmát ne csak befelé tarthassa fenn, hanem az ország területét külső hódításokkal szemben is megvédelmezhesse; az 1435. évi II. decretum pedig „a kellő, rendezett és egyenlő” igazságszolgáltatás létesítése érdekében kelt, ⁷⁾ miután a király hosszas távolléte alatt az ország a jogsértések és erőszakos kártételek miatt, a béke és nyugalom állapotában nagyon megzavartatott. Célja: a törvény bevezetése szerint és szavaival élve, az emberi gondatlanság féktelen vakmerőségét elfojtani, a jogépséget részint a régebbi szokások világosabb meghatározásával, részint új törvények alkotásával visszaállítani.

¹⁾ Temesv. gy. Knauz : i. m. 218. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 236. l.

³⁾ Kovachich : Vest. Com. 199. l.

⁴⁾ 1405. I. és II. decr. bevezetése.

⁵⁾ 1411. évi decr. bevez.

⁶⁾ 1435. I. decr. bevez.

⁷⁾ 1435. II. decr. bevez.

A törvényhozás tagjai:

A törvényhozás tagjai a törvényekből láthatóan: a király, főpapok, bárók. Nélkülük nincs törvény. Mindannyian személyes megjelenéssel vesznek részt a törvényhozásban. A törvényhozás tagjai továbbá: a nobiles. A nemesek nem személyes megjelenéssel vesznek részt a törvényhozásban, hanem képviseltetik az országgyűlésen magukat (electi nobiles). A törvények a nemesi kiküldötteket legatí, nuntii néven emlegetik.

A nobiles az 1267. évi esztergomi gyűlés határozata szerint megyénként 2—3 bizalmi embert küldött a maga kebeléből a bárók Szent István-napi ítélkezésének ellenőrzésére. A nobilis serviensek ezen jogából fejlődött ki a megyei követküldés joga, a köznemesek rendisége.

A serviensekből lett nobilisok 1279-től fogva képviselőileg jelentek meg a congregatio generalisokon.¹⁾ Így jelentek meg Zsigmond alatt is. A temesvári országgyűlésen megyénként „4 derék férfi” kiküldöttet találunk a nobiles részéről, valamint a nemesi kiküldötteket ott találjuk Zsigmond többi törvényeinek meghozatalánál is, az 1405. évi II. és az 1411. évi decretum kivételével.

Ettől az időtől kezdve általános szokássá vált, hogy a nemesség, a költségek miatt, nem jelent meg személyesen a rendi gyűlésen, hanem megyénként választott nemeseket küldött maga helyett. (electi nobiles)

Ezen szokás azonban törvényben megállapított, állandó jellegű intézménnyé csak az 1608. évi I. törvénycikk által lett. 1572-ig a személyes megjelenésre is van nem egy példa. 1572-ben maguk a köznemesek kérték Miksa királyt, a vármegyék feliratában, midőn ő, a II. Ulászló korában előirt bírságok terhe alatt, a köznemességnek fejenként való megjelenését kívánta az országgyűlésen, hogy ne kötelezze őket személyes megjelenésre, hanem engedje, hogy ezután is bizonyos számú kiküldöttel képviseltessék magukat, minthogy a személyes megjelenés súlyos terhekkal jár. Miksa a megyék kívánását teljesítette. Ezzel tényleg és az 1608. évi I. törvénycikkal jogilag is megszűnt a köznemesség személyes megjelenése az országgyűlésen. Csak most szakadt az eredetileg és mindeddig jogilag egységes, de társadalmilag már régen különböző nemesség jogilag is két külön rendre: fő és köznemességre.

A köznemességnek tehát követküldés által való képviseltetése volt a gyakorlat Zsigmond idejében; sőt ő ennek intéz-

¹⁾ Dr. Erdélyi László: Árpádkor 226—29. l.

ményes biztosítására is tett lépéseket, nem törvényhozásilag, hanem egyik törvényhozási javaslatában, a „Banderiale Regestrumban”. Itt a kérdéses javaslat megyei és leendő országgyűlési tárgyalásával kapcsolatban a „Banderiale Regestrum” 23. és 24. cikkelyében kimondja, hogy a javaslat tárgyalása végett minden megyében tartsanak gyűléseket, hol minden nemes megjelenni tartozik. Itt kérdés körül mindenki szabadon, félelem nélkül mondja el véleményét a javaslatot illetőleg. Aztán minden megye a maga gyűlésén válasszon követeket, a szegényebbek és tehetősebbek közül egyaránt az alkalmassabbakat válogatván ki, akik kellően tájékozva lévén, a megyei nemesség véleményét, szándékát, akaratát illetőleg, azt a rendi gyűlésen előadhassák, a kérdéses javaslat végleges határozattá, törvénnyé való emelésénél.

Minden nemes csak egy megye gyűlésén vehet részt; ha több megyében van birtoka, ki kell jelentenie, hogy melyik megyében akarja szavazati jogát érvényesíteni.

A „Banderiale Regestrum” csak egy javaslat volt és nem vált törvénnyé, de láthatjuk belőle, ha csak egy tárgyban is, Zsigmond intézkedéseit a nemesi követküldés szabályozását illetőleg.

Zsigmond törvényeiben nincs szó a köznemesség személyes megjelenéséről az országgyűlésen, amint a későbbi időkben nem egyszer látható ez, még kevésbbé a személyes megjelenés kötelezettségének törvényben való kimondásáról, ami később szintén előfordul (1447—1458). Még az uralkodása végén hozott 1435. évi II. decretum is a bevezetés 3. §-ában a távollevők teljes hatalmát képviselő nemesek (nobiles) jelenlétéről beszél, a főpapok és bárók mellett.

Az országgyűlés tagjai, a szent korona tagsága jogán, a városok, mint nemesi személyek. A városokat épen Zsigmond ruházta fel a rendiség jogával. Kiküldötteiket, követeiket ott találjuk az 1405. évi I. decretum meghozatalánál.¹⁾ Megvoltak hiva azonban valószínűleg már az 1397. évi temesvári országgyűlésre. Eről részletesen szól a dolgozat bevezetése. Más decretumokban nincs felemlítve a városok jelenléte.

Az országgyűlés összehívása, helye, tárgyalási módja, a hozott törvények írásba foglalása, a király által való hitelesítése:

Az országgyűlés összehívása, amint ezt az 1397. évi temesvári törvény bevezetéséből látjuk, ²⁾ királyi meghívó levéllel

¹⁾ 1405. I. decr. bevez.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 214. l.

történt. Az első ilyen országgyűlési meghívólevél I. Károly idejéből maradt fenn, midőn ő az 1318. év Szent János nyolcadára Rákosmezejére hívta össze a szent korona tagjait. Zsigmond korából ilyen királyi meghívólevél nem maradt fenn és így az ilyen meghívók tartalma sem ismeretes előttünk, e korból.

Az országgyűlés helye Zsigmond alatt: Temesvár, (1397) Pozsony, (1404, 1411, 1435. II.) Buda (1405 II., 1435 I.) Az 1405. évi I. decretum keletkezésének helye nincs megjelölve a törvény befejezésében.

Ami az országgyűlés tárgyalási módját illeti, a törvényekből láthatjuk, hogy vagy az országlakók panaszára, a király elé terjesztett kérésére, kik „suplicantes et devote” kérték a királyt, vagy királyi tisztéből származó kötelességből kifolyólag kívánta a király a bajokat orvosolni „mert nem lehet dicsötelen az a fejedelem, ki mindig alatvalói békéjét és nyugalmat forgatja eszében, valamint nem lehet derék az, ki, mikor tehetné, a jövő bajoknak és veszélyeknek nem veszi elejét” tudván, hogy „a királyi méltóság kormányzó fennsége annál éberebb gonddal munkálkodik alatvalói nyugalmán és megmaradásán, mentől inkább látja át azt, hogy a közboldogság saját gyarapodására és dicsőségére, a köznyomor pedig a saját kárára és megalázására szolgál.”¹⁾

Azért a király a rendekkel, vagy ha nem congregatio generalisokon kelt törvénye, főpapokkal és bárókkal, azok tanácsát, javaslatát, hozzájárulását kikérve, alapos megfontolás, érett megbeszélés után hozza velük, congregatio generalisokon a rendekkel, hasonlóan közös megbeszélés, megtárgyalás után, a törvényeket, az ország javára, nyugalmanak, békéjének helyreállítására, fenntartására, területi épségének megvédésére és biztosítására.²⁾

Hogy Zsigmond idejében már szokásban voltak a királyi előterjesztések, erre vall az 1433-ban kiadott „Banderiale Regestrum”, melyet előzetesen megküldött véleményezésre a megyéknek, hogy megismervén a király tervét, tájékozódhasanak a javaslat országgyűlési tárgyalására és kiküldendő követkeiket utasításokkal láthassák el.

Látható Zsigmond törvényeiből a hozott törvények szövegezési, irásbefoglalási módja is. Látható, hogy az egy országgyűlésen hozott törvényeket egybefoglalták minden tárgyi csoportosítás nélkül, tekintet nélkül arra, hogy azok más-más

¹⁾ 1405. I. decr. bev.

²⁾ Lásd az egyes decretumok bevezetését.

dolgokról intézkedtek. (esetleg szakaszonként) A hozott törvényeket a főkancellár (valamelyik főpap) foglalta írásba. Így az 1405. évi I. decretumot Eberhard, zágrábi püspök, főkancellár, az 1435. évi II. decretumot pedig Gáthálóczy Mátyás, a pécsi egyház prépostja, akkori főkancellár. ¹⁾ A többinél az írásba foglaló főpap, főkancellár neve hiányzik.

A hozott decretumokat a király befejezéssel és záradékkal látta el, alá nem írta, hanem a megerősítés jeléül megpecsételte. Az 1405. évi I. decretumot függő és hiteles új kettős pecsétjével, az 1435. évi I. decretumot szintén. ²⁾ A többinél a királyi záradék és pecsét hiányzik.

A törvény hitelül szolgált a jelenlevő főpapok és bárók neveinek felemlítése is az egyes decretumok végén, amint ez az 1405. évi I. és az 1435. évi II. decretum befejezésében olvasható. Az illetők nevének felsorolása egyszersmind előkelőségük bizonyítéka, jele. (Werbőczy)

¹⁾ Lásd nevezett decretumok befejezését.

²⁾ 1405. I. és 1435. I. decretum befejezése.

VI.

Hitélet, szellemi művelődés:

A hitélet kérdésében csak Szűz Mária, a szentek tisztelete, az eskü szerepe, szentsége, a hamis eskü büntetése, a simonia egy fajának tartott eljárás eltiltása, az egyházak vagyonának, különösen pedig a templomoknak a hatalmaskodásokkal szemben való védelme és néhány ünnepről való megemlékezés található fel Zsigmond törvényeiben.

A szellemi művelődés kérdéséről nem szólnak a törvények.

Ezen nagyfontosságú dologról nem nyújtanak kellő tájékoztatást Zsigmond törvényei. A törvények gyér adataiból következtetés útján tudunk meg valamit a hitélet kérdéseiről.

Igy Szűz Mária tiszteletére vall az, hogy az ország rendes bírái által letett esküben az Istenen kívül Szűz Máriára, minden szentekre és Isten kiválasztottjaira esküdtek. ¹⁾

Az eskü szentségét, fontosságát láthatjuk a bírászkodásban, hol az eskü a bizonyítás eszköze. Emellett a káptalani, konventi kiküldöttek, midőn mint hiteles bizonyságok az egyes peres kérdésekben — birtokba való iktatások, határjárások, birtokok szemügyre vétele, közös tanu vallatások — kiszállottak, megkellett esküdjének, hogy a dologban igazságosan fognak eljárni és igaz jelentést fognak tenni. Esküt kellett tegyenek azok a királyi emberek, nemesek, (homo regius) valamely káptalan, vagy konvent előtt, kik fenti ügyekben a káptalani, vagy konventi kiküldöttek mellett eljártak, midőn eljárásukról jelentést tettek.

Az az egyházi ember, (káptalani, konventi, kiküldött) aki esküje ellenére hamisan járt el, vagy hamis jelentést tett, örökös fogsággal bünhődött, ha volt javadalma, elveszítette azt is.

Ha világi ember járt el hamisan, hamis eskü miatt főbenjáró büntetésben részesült és összes javai elvesztésében is elmarasztaltatott. ²⁾

Az eskü szentségére vall, hogy a dézsmafizető gazda eskü alatt (tacto dominicae crucis signo) vallotta be, hogy mekkora kepei voltak abban az évben és ezzel a dézsma kirovásánál a dézsmakirovóknak meg kellett elégedniök. ³⁾

¹⁾ 1435. II. decr. 1. cikkely.

²⁾ 1435. II. decr. 8. cikk.

³⁾ 1411. decr. 5. cikk.

A gazdatisztek, napszámosok, olyan cselédek, kiket uraik láttak el élelemmel, ruhával, ha ezt uraik, vagy távollétükben tisztjeik eskü alatt bizonyították, a kamaranyereség fizetése alól mentesek voltak. ¹⁾

A szentek tiszteletét láthatjuk abból, hogy az ispánok és szolgabírák a szentek ereklyéinek érintése után szolgáltatott igazságot hatalmaskodási, erőszakos birtokbafoglalási esetekben, a károsult, bántalmazott felek részére. ²⁾

A törvény tiltotta, hogy a papok meggyilkolt ember eltemetéséért külön díjat, egy márkát, szedjenek. Ezt, az ilyen eljárást a simónia egy nemének tekintették. ³⁾

Védtek a törvények az egyháziak vagyonát, különösen Isten házáat, a templomot a hatalmaskodásokkal, erőszakoskodásokkal, főként a katonák erőszakoskodó hatalmaskodásával szemben. Az ezek ellen vétő katona vagyona elvételével bűnhődött. ⁴⁾

Az ünnepek közül is találunk néhányat felemlítve Zsigmond törvényeiben. A határidőhöz kötött intézkedések ezektől előre, vagy visszafelé, vagy magára az ünnepre téve történtek, hogy könnyebben megjegyezhetők legyenek, vagy ezeken az ünnepeken keltek a törvények. Így említetnek: Nativitas, ⁵⁾ Pascha, ⁶⁾ festus beati Georgi martiris, ⁷⁾ Epiphania, ⁸⁾ festus beati Mychaelis archangeli, ⁹⁾ festus sancti Dominici confessoris, ¹⁰⁾ festus beati Francisci confessoris, ¹¹⁾ festus beati Gregorii papae. ¹²⁾

A törvények nem szólnak semmit a Zsigmond korabeli szellemi művelődésről, így nem tájékoztatnak a korai renaissance kezdeteiről, amint az más forrásokból ismeretes azzal együtt, hogy maga Zsigmond is művelt, a klasszikus művészetek és tudományok iránt fogékony ember volt, amint ezt életrajz írója Windeck és kívülre mások is tudtunka adják. (így pld. Carion János egy századdal később)

Udvarában tudósok, művészek éltek, kiknek nagy barátja volt a király, szívesen fogadta udvarába őket és szívesen társalgot e klasszikus műveltségű férfiakkal. Tudjuk, hogy Vergeriő Péter Pál humanista tudós sokáig élt udvarában, valamint mene-

1) 1411. decr. 3. cikk.

2) 1435. II. decr. 4. cikk.

3) Tmsv. gy. Knauz: i. m. 220. l.

4) 1435. I. decr. 9. cikk.

5) Tmsv. gy. Knauz: i. m. 227. l.

6) Kovachich: Vest. Com. 203. és Tmsv. gy. Knauz: i. m. 219. l.

7) Tmsv. gy. Knauz: i. m. 231. l.

8) Ugyanő: 237. l.

9) Ugyanő: 214. l.

10) 1405. II. decr. befej.

11) 1411. decr. befej.

12) 1435. I. decr. befejezése.

dékhelyre talált itt Dominici János, bíboros, humanista is. Ismeretes, hogy Ó-budán főiskolát alapított, valamint az is, hogy a király mellett ebben a korban is voltak a klasszikus tudományoknak, művészeteknek Maecenásai.

VII.

Kormányzat és belügyi közigazgatás:

A kormányzást és belügyi közigazgatást Zsigmond korában ugyanazok végzik, akik az igazságszolgáltatást. Az állam nem ismer még más feladatot, mint a jogrend biztosítását. Azért a kormányzás, közigazgatás csak az igazságszolgáltatás folyománya és nem külön állami köztevékenység, de azért van néhány tisztán közigazgatási szerv is.

A kormányzás, közigazgatás szervei: Irányító közegek: a király és királyi tanács. Valóságos szervei a kormányzásnak, közigazgatásnak, mint rendelkező, ellenőrző hatóságok: a nádor, udvarbíró, tárnokmester, bán, vajda. Végrehajtó közegek: a megyék. A megyei tisztikar. A megye végrehajtó szerepét úgy a kormányzásban, mint a közigazgatásban részint tisztviselői által, részint a megyegyűlésen gyakorolja. A megyei tisztviselők a kormányzás szolgálatában: az egyházi, ipari, kereskedelmi, adó és pénzügyi élet, jobbágy-ság élete, letartóztatások, hadügy terén. A vármegyei gyűlés szerepe a közigazgatásban. A belügyi kormányzat többi szervei: városok, mezővárosok, falvak, földesurak, közbirtokos-ságok. Ezek szerepe. A közigazgatás más tisztviselői: harmincadosok, adó, dézsmakirovók, behajtók, királyi pénzváltók, királyi kamarás, aranyművesek, sókamarások, vámszedők. Ezek hatásköre. A tisztviselők fizetésének kérdése. Erdély, Horvátország, Dalmácia, Szlavónia közigazgatásáról nem szólnak a törvények.

Zsigmond idejében az állami élet még kezdődő stadium-ban volt. Ezen a fokon az állam még nem ismert más kormányzati feladatot, mint a jogrend biztosítását. Innen van az, hogy a kormányzásnak nem voltak önálló közegei és testületei, hanem a kormányzást, közigazgatást úgy a központban, mint a vidéken ugyanazok végezték, mint a közigazgatást. A kettő egymástól — a törvényben láthatóan — elválasztva nem volt, a két funtkio közül pedig kétségtelenül az igazságszolgáltatás állott előtérben.

A kormányzat egyébként általában nem egyéb, mint a közélet irányítása az állam, vagy társadalom részéről és ilyen értelemben magában foglalja a törvényhozó és végrehajtó hatalmat egyaránt. Szűkebb értelemben csak a végrehajtó hatalmat értjük kormányzás alatt; legszűkebb értelemben pedig a kormányzás a belügyi hatóságok működése a közbiztonság, közrend, közjólét irányítása és fenntartása érdekében. ¹⁾

¹⁾ Dr. Erdélyi L.: Magyar Műv. tört. I. k. 139. l.

A kormányzat, belügyi közigazgatás szervei:

1) Irányító közeg — a törvények szelleméből láthatóan — maga a király és a mellette működő királyi tanács (praelati, barones). Az ország bajainak meglátása, azok orvoslásáról való gondoskodás, úgy a törvényhozásban, mint a végrehajtásban, a király és a mellette működő királyi tanács gondoskodása tárgyát képezte legelső sorban. Mondhatjuk, hogy a királyi tanács a maga egészében, mint tanácsadó testület szerepelt a kormányzat, belügyi közigazgatás irányításában.

2) A kormányzatnak valóságos szervei voltak azonban a királyi főtisztek: a nádor, udvarbíró, kancellár, tárnokmester, bán, vajda, kiket a király megbízásából — a törvényekből láthatóan — parancsoló, ellenőrző hatalom illette meg. Ők állottak az államkormányzat élén, a helyhez kötött hatóságok úgy a kormányzat, közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás tekintetében nekik voltak alárendelve.

Miután azonban — amint említettem — az állami szolgálatok Zsigmond korában még nem voltak egymástól elválasztva és az állam főfeladatának a jogrend biztosítását tekintette, úgy, hogy minden más állami szolgálatot nem külön állami köztevékenységnek, hanem az igazságszolgáltatás folyamánának tekintett, azért nevezett főtisztek is elsősorban igazságszolgáltatási tisztet teljesítettek, melynek csak folyománya volt szűkebb értelemben vett kormányzati és közigazgatási tevékenységük.

Épen azért kormányzati, közigazgatási szerepük birói, igazságszolgáltatási tisztük ismertetésénél látható ezen dolgozat bíraskodás című szakaszában.

3) A kormányzat további közegei a vármegyék. A vármegyék már Zsigmond idejében a kormányzás, közigazgatás végrehajtó szervei az állami élet minden vonatkozásában.

A megyei tisztikar:

A vármegye (comitatus, parochia) élén a királytól kinevezett főispán (comes parochiae) állott, mellette az alispán, (vicecomes) szolgabírák (iudices nobilium). Ezek a megyei tisztviselők. Az ispánt a király nevezte ki, az ispán nevezte ki az alispánt. (Erről azonban a törvényben nincs szó.) A szolgabírákat ellenben az egész megye tehetősebb, jómódu (ex nobilibus

potioribus et bene possessionatis) nemesei közül a vármegye összes nemesei választották. A megválasztottak kötelesek voltak 25 márká pénzbüntetés terhe alatt ezen hivatalt elvállalni — a törvényben mentesítetteket kivéve — és hivatalukat legalább egy évig viselni. Megválasztásuk után esküt kellett tenniök és a törvény kimondotta, hogy legyen könnyen felismerhető pecsétjük, hogy az ispánnal és alispánnal együtt hitelt érdemlő leveleket adhassanak ki. ¹⁾ A szolgabírák számáról Zsigmond törvényei nem tájékoztatnak. Számukat az 1290. évi 5. törv. cikk négyben állapította meg.

A megyének, mint kormányzati és közigazgatási szervnek szolgálatában állottak a káptalani, konventi hiteles bizonyságok és a velük együtt eljáró homines regii, királyi kiküldöttek, megbízottak a perbehívásoknál, tanuvallatásoknál, beiktatásoknál, birtokügyekben való kiszállásoknál, szemügyrevételeknél, határjárásoknál. ²⁾

A megye a maga végrehajtó szerepét a kormányzás, közigazgatás kérdéseiben részint tisztviselői, részint a megyei gyűlés által gyakorolta:

Feladata, hatásköre igen széles volt és az állami, társadalmi élet minden mezejére kiterjedt. Mindezen dolgokról részletesen van szó ezen dolgozat bíraskodás című fejezetében, valamint e dolgozat vonatkozó helyein. Itt csak a tisztán kormányzati, közigazgatási területeket nézve, a végeredmények leszögezésével láthatjuk, hogy

Az egyházi élet terén :

az ispánok, szolgabírák meggátolják, hogy szabálytalanságok történjenek a dézsmák kivetése, behajtása körül, ³⁾ valamint felhajtja az ispán a dézsmát azon községeken, melyek megátalkodottságukban még az interdictum kihirdetése után egy hónap mulva sem fizetik azt ki. ⁴⁾

Az ipar, kereskedelem terén :

az ispánok gondoskodnak arról, hogy akiknek vámjoguk van, hidjaikat, hajóikat mindig jó karban tartsák, az utasok átszállítására és őket hidjaik, hajóik jókarbantartására mindannyiszor, valahányszor a szükség kívánja, büntetéssel, birsággal kényszerítik. ⁵⁾ Az ispánok lefoglalják a királyi kincstár

¹⁾ 1435. II. decr. 2. cikk.

²⁾ 1433. II. decr. 8. cikk.

³⁾ 1411. decr. 6. cikk.

⁴⁾ 1435. II. decr. 7. cikk VI. eset.

⁵⁾ 1435. II. decr. 23. cikk.

javára annak a nemesnek birtokát, ki a birtokán talált külföldi sőt, az illető vevőtől, vagy eladótól elvenni vonakodik. ¹⁾

Pénzügy, adózás terén:

az ispánok és szolgabírák segédkeznek a határidőre be nem fizetett *lucrum camerae* felhajtásában a kamaranyereség ispánjainak és tisztjeinek. Az ispánok és szolgabírák segítségül hívása nélkül ilyen tárgyban a kamaranyereség ispánjai nem is járhatnak el. ²⁾

A jobbágyok életében:

az ispán és szolgabíró gondoskodik az erőszakkal elhurcolt, vagy elszökött jobbágy visszaadásáról, illetve visszaviteléről. ³⁾ Az ispánok és szolgabírák feladata érvényszerezni a jobbágyok szabad költözködését biztosító törvényeknek. ⁴⁾

Ha valamelyik jobbágyot ura erőszakosan visszatartja, az, kihez a jobbágy költözködni akar, egy szolgabíró-t véve maga mellé, egyszerűen elvitetheti. ⁵⁾

Letartóztatások kérdésében:

az ispán gondoskodik arról, hogy azokat, kiket nem köz-helyeken, hanem saját területükön tartóztatnak le, akár egyházi, akár világi egyének, szabadon bocsássák. ⁶⁾

A hadügy terén:

az ispánok és szolgabírák veszik be a katonák által tett károkról a panaszokat és a károsultak az ők bizonyságlevelével fordulnak panaszaikkal a királyi kuriához. ⁷⁾ Az ispán vezeti a király táborába a megyei haderőt. ⁸⁾ Az ispánok és szolgabírák hajtják végre a királyi kuria ítéletét a kártevő, hatalmaskodó katona elítéltetése ügyében. ⁹⁾

A vármegyei gyűlés a végrehajtás szolgálatában a kormányzás közigazgatás tekintetében:

A vármegyék nemessége (gyűlése) állapítja meg, a hadseregnek a vármegyébe való megérkezése előtt, az élelmszerek, termények árát, amit a katonák az élelmszerekért

¹⁾ 1405. II. decr. 8. cikk.

²⁾ 1411. évi decr. 4. cikk.

³⁾ 1435. II. decr. 7. cikk. II. eset.

⁴⁾ 1045. II. decr. 16. cikk.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 237. l.

⁶⁾ 1435. II. decr. 13. és 15. cikk.

⁷⁾ 1435. I. decr. 9. cikk.

⁸⁾ 1435. I. decr. 4. cikk.

⁹⁾ 1435. I. decr. 9. cikk.

fizetni tartoznak. ¹⁾ A vármegyék a maguk gyűlésén választanak egy középrendű nemest, aki az illető megye szolgabíráival összeírja a közönséges hadjárat kihirdetésekor az összes vármegyei birtokosok jobbágyait és az így elkészített lajstromot átadja a megyei ispánnak. ²⁾

A megyegyűlés bírói tisztet viselők törvényszékeivel egyetemben, a tolvajokat, rablókat, gonosztevőket levelesíti. ³⁾

A megyegyűlés választ egy közrendű nemest a magvaszakadt birtok gondozására, amíg annak kire való háromlását a királyi kuria eldönti. ⁴⁾

A nádori gyűlések alkalmával a megye gyűlése a gyűlés hites bírói előadása alapján dönt afelől, hogy a megyében addig szokásban nem volt utak hamis utaknak tekintendők-e, vagy más módon kell megszorításukról gondoskodni. ⁵⁾ Ugyancsak ennek a gyűlésnek bírái kutatják ki, ha a vámhelyek felállításáról szóló első okleveleket a vámhelyek tulajdonosai nem tudnák felmutatni, hogy az illető vármegyében mekkora volt a kérdéses vámhelyeken az ott fizetett vámok mennyisége, emberemlékeztig visszamenőleg, hogy a magánvámoknál a vámokat igazságosan lehessen megállapítani. ⁶⁾

A városok, mint a belügyi közigazgatás szervei:

4) A belügyi közigazgatás további szervei a megyéken belül a városok, (civitates) mezővárosok, (oppida) falvak, (villae) előljárói, földesurak, közbirtokosságok.

A városi önkormányzatot a városi tanács gyakorolta, mely az egy évre választott városbíróból és a szintén egy évre választott 12 esküdtből állott (iurati cives). A városkormányzás területi kormányzás volt, melynek kezében bírói, közigazgatási, végrehajtói hatalom egyesült. Ezt a feladatot a városi tanács a maga egészében testületileg végezte. ⁷⁾ Teendői egészen bírói hatásköréből folytak. Tisztán közigazgatási szerepe az elfogni nem tudott tolvajok, latrok, gonosztevők levelesítése volt. ⁸⁾

Minden városban, szabad községben két választott esküdt polgár őrizte ellen a becsomagolásokat az egyes szállítandó áruknál, hogy csempészet ne történhessék. ⁹⁾

¹⁾ 1435. I. decr. 8. cikk.

²⁾ 1435. I. decr. 6. cikkely.

³⁾ 1405. I. decr. 5. cikk.

⁴⁾ 1435. II. decr. 17. cikk.

⁵⁾ 1435. II. decr. 23. cikk.

⁶⁾ 1435. II. decr. 22. cikk.

⁷⁾ V. ö. Timon Ákos: Magyar Alkotm. és Jegtört. 713—721. l.

⁸⁾ 1405. I. decr. 5. cikk.

⁹⁾ 1405. I. decr. 15. cikk.

A városi tanács ellenőrzést gyakorolt a pénzhamisítás meggátolása érdekében. ¹⁾

A falvak, földesurak, közbirtokosságok a közigazgatás szolgálatában:

5) A falusbírák (villicus) összegyűjtötték és beszolgáltaták az adókirovóknak (dicatores) a lucrumot (cameraet). Erről nyugtát kaptak. ²⁾ Kinyvmozták a falvakban a tolvajokat, rablókat, latrokat. ³⁾ Hivatalos személyként jártak el a kártételek megvizsgálásában. ⁴⁾

A földesúr, mint jobbágya ura és bírja egyben ellenőrzője volt a jobbágyság életfolytatásának. Ő vezette a megyei hadseregbe jobbágytelkei után kiállított és felszerelt katonáit. ⁵⁾

A közbirtokosságok területükön a rend, vagyonbiztosság őrei voltak.

A közigazgatás más tisztviselői:

6) A harmincadosok (tricesimatores) a harmincad szedésénél és az áruk esetleges újból való átvizsgálásánál. ⁶⁾ Az adókirovók és behajtók ⁷⁾ (dicatores exactores lucri camerae) a dézsma kivetői és behajtói (dicematores decimarum et exactores). ⁸⁾

A pénzváltásra városonként rendelt királyi pénzváltók (campus regius) kiknek kizárólagosan egyedül volt joguk pénzt beváltani. ⁹⁾ A királyi kamarás (camerarius regius) mint az arany és ezüst kezelésének és a belőle alkotott pénzeknek elnöke, ¹⁰⁾ az aranyművesek, (aurifabres) kik egyedül tarthattak arany, ezüst öntésre, vegyítésre szolgáló edényeket, eszközöket, választóvizet. ¹¹⁾

Sókamárások (camerarius regius) a sóügyek intézésében ¹²⁾ és vámszedők a vámok szedésénél. ¹³⁾

Ezek a tisztviselők, illetve testületek voltak az állam végrehajtó közegei a kormányzás és közigazgatás terén Zsigmond törvényei szerint, az azokban látható hatáskörrel.

¹⁾ 1405. I. decr. 18. cikk.

²⁾ 1411. decr. I. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 215—16. l.

⁴⁾ 1435. I. decr. 9. cikk.

⁵⁾ 1435. I. decr. 2. cikk.

⁶⁾ 1405. I. decr. 15. cikk.

⁷⁾ 1411. decr. I. cikk.

⁸⁾ 1411. decr. 5. és 6. cikk.

⁹⁾ 1405. I. decr. 19. cikk.

¹⁰⁾ ¹¹⁾ 1405. I. decr. 21. cikk.

¹²⁾ 1405. I. decr. 20. cikk.

¹³⁾ 1435. II. decr. 22. cikk.

A tisztviselőknek fizetése nem volt. Javadalmazásukat az egyes birságok, büntetéspénzek képezték.

Erdély, Horvátország, Szlavónia, Dalmácia speciális helyi alapokon nyugvó, Magyarország kormányzati és közigazgatási rendszerétől sok tekintetben különböző kormányzatáról, közigazgatásáról semmit sem szólnak Zsigmond törvényei.

VIII.

Külügy — hadügy:

I.

Külügy:

Külügyi adatok Zsigmond törvényeiben. A Zsigmond korabeli külügyi helyzet főbb vonásaiban.

A külügyről keveset szólnak Zsigmond törvényei. Mindössze felemlítik a cseheket, törököket, kik mint ellenségek háborgatják az ország nyugalmit és veszélyeztetik területi épségét.

Ezen kívül még az 1435. évi I. decretum bevezetésében van szó külpolitikai vonatkozásokról, ahol felemlítik a király azon munkásságát, melyet a német-római császárság megszerzésére, a koronázás elnyerésére tett olasz és németországi útja alkalmával, a római egyház és német-római birodalom elébe terjesztett ügyeinek elintézésében kifejtett, mikor is Milanóban a római birodalom második koronáját megkapta és IV. Jenő pápa kezéből, Rómában, a császári jelvényeket, a szokott ünnepélyességgel, átvette. Más külpolitikai dolgokról nincs említés Zsigmond törvényeiben.

Igy ezzel a kérdéssel röviden végezhetnék. Miután azonban épen Zsigmond korában kezdődik Magyarország történelmében, külpolitikai vonatkozásokban, egy egészen új korszak, amit a törvények épen csak sejtetnek az említett tétel szűkszávuságával, talán nem véték a tárgyszerűség ellen, ha, mint a törvények anyagán kívül eső és így szoros értelemben vett feladatomban tárgyát nem képező tárggyal, Zsigmond külpolitikájával, annak csak épen irányát és a részletek mellőzésével eredményeit érintve — röviden foglalkozom.

Az Árpádok külpolitikája dél felé, a Balkán félszigetre irányult. Kelet az Anjouk, Nyugat Zsigmond alatt kapcsolódott bele a magyar külpolitikába.

I. Károly és méginkább I. Lajos alatt Magyarország Kelet-

Európa vezető állama lett. I. Károly alatt Magyarország — a belső bajok és megpróbáltatások után — nemcsak révbe jutott, hanem hatalmi igényeivel a szomszéd népek fölé emelte fejét. I. Károly külpolitikája, melyet nemcsak országos, de dinasztikus érdekek is vezettek, végeredményében azt célozta, hogy a Capet család Anjou ága Magyarországról Kelet sorsát intézze, Magyarország Lengyelország, Nápoly feletti uralmával, különösen, ha a főág megtartja Nyugaton a hegemoniát.

I. Károly külpolitikáját I. Lajos folytatta. Végső célja volt: a magyar hegemonia Keleten, szoros összeköttetésben a kath. egyház diadalrajuttatásával. Alatta tíz ország tartozott Magyarországhoz. Ez volt a magyar imperializmus kora. Az Anjouk tették Magyarországot Kelet-Európa nagyhatalmává, gazdag örökséget készítve elő gyermekeik számára.

A magyar külpolitika nyugati irányúvá Zsigmond alatt lett. A körülmények hozták ezt így magukkal. ¹⁾

Már. I. Lajos idejében megjelent a török a Balkánon, mely nép kétségessé tette Magyarország uralmát hovatovább a Balkán népei felett. A törökökkel szemben való védelmet lett volna hivatva szolgálni egyebek mellett az a personális unió, melyet I. Lajos Magyar- és Lengyelország között teremtett, mely azonban halála után felbomlott.

A magyar külpolitika Zsigmond alatt már csak védelmi jellegű lehetett Kelet és Dél felé, terjeszkedő irányúvá Nyugat felé kellett legyen. A Nyugat felé irányzott külpolitika első képviselője a magyar történelemben: Luxenburgi Zsigmond, IV. Károly cseh király és német-római császár fia, ki származásánál, összeköttetéseinél, hajlamánál fogva első képviselője lett a Nyugat felé irányzott külpolitikának. Ebben nem annyira országos, mint inkább dinasztikus érdekek vezették.

Tekintete a cseh királyság és német-római császárság megszerzésére irányult. Fáradozását, sok diplomáciai munkáját a körülmények szerencsés összejátszása is segítette. Bátyját, Vencelt, a német választó fejedelmek 1400-ban megfosztották a német-római császári méltóságtól. Utána csak tíz évig viselte ezen méltóságot utódai: Ruprecht, phalzi választó és rajnai palotagróf. Ennek halála után Zsigmond nyerte el a német-római császárságot. Elnyerte hosszas fáradozás, nem kevés diplomáciai munka után, bátyja, Vencel halála után, 1419-ben a cseh királyságot is.

Külpolitikájának legnagyobb eredménye volt: német-római

¹⁾ V. ö. Szilágyi: Magyar nemz. története III. k. 387—389. l.

császárrá való válasátása. Ezen állás mellett, hogy fényt vetett a magyar koronára, barátságos viszonyt teremtett a német birodalommal, mely történelmünkben sokáig ellenséges szemmel nézte Magyarország függetlenségét. Emellett védelmet ígért a közös ellenség: a török ellen. Ő az első magyar király, aki a német-római császári koronát viselte. Ehhez a méltósághoz a hatalmat Magyarország szolgáltatta neki, minek külső jele volt, hogy a német királynak is a magyar primás volt a fő-kancellárja. A német birodalommal létesített kapcsolat érintetlenül hagyta Magyarország nemzetközi önállóságát, annál nagyobb hatással volt a társadalmi és művelődési viszonyokra.

Amikor pedig Csehországot megszerezte és azt veje: Albert, osztrák herceg számára a magyar trónnal együtt biztosította, létrehozta Magyarország, Ausztria, Csehország első államszövetségét.

A külpolitikában különösen két nagy kérdés foglalkoztatta Zsigmondot: a török hatalom fellépése és az ellene való védekezés, másodsor a nyugati nagy egyházszakadás megszüntetése, az egyház egységének helyreállítása.

Mint magyar király 1396-ban egy európai vállalatot, szövetséget hozott létre a török ellen, de már mint német-római császárnak kellett készülődnie és résen lennie azon ellenség ellen, mely Magyarországon keresztül egész Nyugat civilizációját, hitét, állami és társadalmi életét fenyegette.

Mint német-római császár sok buzgó fáradsággal és nehéz küzdelemmel megszüntette a nyugati nagy egyházszakadást (1378—1414) és a pápasággal kezefogva, az egyházi és világi hatalom minden eszközét igénybe vette a szakadások, eretnekek: Husz János követői ellen, kiket, midőn nem tudott az egyház számára megtartani mint római császár, rangban első uralkodó Európában és így a hit legfőbb védője, hosszantartó (1419—1436) háboruban igyekezett letörni Csehországban és Magyarországon, hová szintén betörték, mint cseh és magyar király.

Az említett két szempont irányította Zsigmond külpolitikáját. Az elsőnek csak természetes folyománya volt az a diplomáciai és hadi munka, melyet kifejtett a Balkánon avégből, hogy az egyes országokat, a török hatalom terjeszkedése miatt, a magyar korona iránt ingadozó hűségükben megtartsa, vagy a magyar szent korona iránti köteles hódolatra kényszerítse.

Csak másodsorban említhetők külpolitikájában azok a kisebb jelentőségű kérdések, melyek Zsigmondot a külügyek terén szintén foglalkoztatták. Így az osztrák ügyek, hol vitás kérdésekben döntő, súlyos belháborúkban (Ernő és Lipót osztrák hercegek között) békebíró, hatalmi igényeknek (cseh korona iránti örökség kérdése) szabályozója volt.

Vagy a lengyel ügyek. Lengyelországban barátot keresett, hogy annyi ellenségtől körülvéve, legalább észak felől biztonságban legyen. Nem rajta múlt, hogy ennek dacára Lengyelországhoz való viszonya egyike volt a legkétesebbeknek.

Ulászló a magyar trónra kétszer is emelt igényeivel kudarcot vallott és midőn a német lovagrenddel háborúba keveredett, Zsigmond, mint német birodalmi helytartó, támogatta a lovagrendet Lengyelország ellen.

A német-római császár felett azonban győzött a vele egy személyű magyar király, győzött Magyarország érdeke, melynélfogva nemcsak békére lépett Ulászlóval, de szövetséget kötött vele, véd- és dacsövetséget kötve bárhonnan támadó ellenség ellen. Rendezte a vitás területi kérdéseket (lublói béke 1412) és békét teremtett Lengyelország és a német lovagrend között, miután erre Ulászló már előbb felkérte és miután a német lovagrend Zsigmond békebíróságát — vonakodása dacára is — a végén elfogadni kényszerült.

Nagyobb jelentőségű kérdésként foglalkoztatta Zsigmondot a külpolitika terén Velencével való viszonya.

Velence érdekellensége volt úgy Durazzói Károlynak, mint fiának, Nápolyi Lászlónak. Érdeke ellen volt, hogy Magyarország és Nápoly egy kézben egyesüljön és ezáltal az Adria mindkét partja egy kézbe kerüljön. Ez halálos csapást jelentett volna számára. Azért ellene volt úgy Durazzói Károly trónfoglalásának, mint Nápolyi László próbálkozásának és esetleges királyságának. Következésképpen barátja volt Máriának és barátja volt Zsigmondnak is mindaddig, míg nyilvánvalóvá nem lett, hogy Nápolyi László a magyar trónra nem juthat és így Nápoly és Magyarország részéről jöhető veszély őt (Velencét) nem fenyegeti.

Ezután pedig egyáltalán nem állott érdekében Velencének, hogy Magyarország uralmát úgy, amint azt I. Lajos biztosította volt, elismerje és tiszteletben tartsa a felett a Dalmácia felett, melyre gazdasági, kereskedelmi okokból neki is szüksége volt.

Amilyen mértékben tette igényeit nyilvánvalóvá Dalmáciára, olyan mértékben hidegült el és lett ellenségessé a viszony közte és Zsigmond között, sőt vezetett egy hosszas, véres küzdelemre az 1411—33-ig tartó háborúban, mely Magyarország kárára, néhány várost kivéve, az egész Dalmácia elvesztését eredményezte, azon a veszteségen kívül, mely Európa veszteségének mondható, hogy két olyan nép lett ellenséggé hatalmi, gazdasági okokból, mely akkor még, egyesült erővel képes lett volna a közös ellenség (török) terjeszkedésének gátat vetni.

Ilyen eredményekben tekinthetjük át Zsigmond külpolitikáját a részletek szándékos mellőzésével történt rövid összefoglalásban.

II.

Hadügy:

A hadügy Zsigmond 1397. évi temesvári törvényében, az 1433. évi „Banderia Regestrumban” és az 1435. évi I. decretumban.

„A külügyi sikerek alapja az erős hadügy. ¹⁾ Amilyen keveset szólnak Zsigmond törvényei a külügyekről, épen olyan részletes szabályozását találjuk bennük a hadügynek.

Zsigmondnak sok háborúja volt: trónja megszilárdítása, megtartása, biztosítása érdekében, a melléktartományokban, törökökkel, huszitákkal, Velencével.

A hadügy fejlesztésére, szabályozására ilyen formán a külső viszonyok, a gyakorlati szükség döntő befolyással voltak. Ezek nyomása elsősorban a törökök Európában való megjelenése és terjeszkedése parancsolólag követelték a honvédelem fejlesztését, a honvédelmi kötelezettség szélesebb alapokra való helyezésével, annak új alapokon való felépítését.

A honvédelmet új alapokra azért kellett helyezni, mert a Szent István-féle várrendszer bukásával, a királyi birtokok eladományozásával, a királyi haderő fenntartásának alapja a föld és a velejáró gazdasági erő a birtokarisztokrácia kifejlődése következtében az egyházi és világi urak kezébe ment át, így a királyság gazdasági ereje meggyengült, anélkül, hogy azok az egyházi és világi urak, kik nagy kiterjedésű királyi birtokhoz jutottak, kötelezve lettek volna azon honvédelmi terhek hordására, melyeket a királyok a királyi birtok eladományozása előtt nem csak kötelesek voltak hordozni, de addig, nagy birtokaik jövedelme következtében, hordozni is tudtak. ²⁾

¹⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 274. l.

²⁾ V. ö. Timon Ákos: Magy. Alk. és Jögtört. 757—762. l.

Minthogy tehát a király a birtokarisztokrácia kifejlődése után, a szükséges gazdasági, anyagi erő hiányában, az országot a királyi haderővel megvédelmezni nem tudta, nem volt továbbra is fenntartható a Szent István-féle államszervezetnek az a tétele, hogy a szabad birtokosok kötelesek az ország védelmében részt venni, a közveszély elhárításában közreműkölni, külföldi hadjáratokra azonban nem kötelesek menni. Azokban legfennebb önkéntes buzgóságból vesznek részt. Azok ellenben, kik királyi adományokból meggazdagodtak, azok az ispánok és serviensek, kik a várföldeken birtokosokká lettek, királyi költségen külföldi hadjáratokra is kötelesek a királyt követni. ¹⁾

Végeredményében tehát minden szabad birtokos csak saját személyében szolgált, tekintet nélkül birtoka nagyságára. Az ország határán belül a saját, a határon kívül a király költségén. Ezen alaptétel továbbra is, a változott gazdasági helyzet miatt, nem volt fenntartható, hanem szükségképen kellett reá térni a hűbéri államszervezet azon felfogására, hogy a nagyobb birtokkal, a velejáró nagyobb magánhatalommal, tehát több joggal, nagyobb terhek is járnak és aki nagyobb részét bírja a szent korona testének, több jobbágy felett rendelkezik, nagyobb gazdasági ereje, nagyobb mértékben is kell részt vegyen az ország védelmében, mint a kisbirtokos nemes. Így kellett előállítani azt a nemzeti haderőt, melyet eddig a királyság állított ki, de amelynek kiállítására — bármily szükség volt is reá — a változott helyzet következtében most képtelen volt.

A régi hadszervezet átalakítása, az újnak kiépítése, az u. n. banderialis hadrendszerben I. Károly és I. Lajos érdeme, de az egésznek betetőzése, jogi szabályozása Zsigmond nevéhez fűződik.

Az I. Károly által behozott első állami egyenes-adó (18 dénár) nem nyújtott elegendő gazdasági alapot megfelelő királyi haderő tartására. Így a birtokarisztokrácia — I. Károly, nagy és nehéz küzdelmek után, a régít letörte, de helyébe újat emelt — gazdasági erejének a honvédelem céljaira való leköltése, felhasználása nem volt kikerülhető, illetve más mód nem kínálkozott arra, hogy az ország szükséges és nélkülözhetetlen honvédelmi erőhöz jusson.

A birtokarisztokrácia gazdasági erejének hadi célokra való kihasználása és biztosítása azonban egyelőre másként nem

¹⁾ Dr. Erdélyi László: Árpádkor 275. l.

látszott lehetségesnek, mint ha a király a nagybirtokos urakat hadi hatalommal ruházza fel, ha a királyt egyedül megillető hadi hatalmat, ellenszolgáltatásképpen, kitüntetésül, részlegesen átruházza reájuk, megossza azt a király és a szent korona tagjai közt, minek külső jele a hadi jelvény (banerium) viselésének megengedése volt. Innen van az új hadrendszer neve is.

Egyébként már Kézai korában megvolt nálunk a banerium a címerekkel. Egyes nagybirtokosok vezetése alatt vannak tehát legalább 50 lovasból álló csapatok, mint zsoldosok, vagy hűbéresek.¹⁾

Másfelől azonban képessé kellett tenni a nagybirtokos arisztokráciát hadi kötelezettsége teljesítésére, gazdasági ereje állandó karbantartásával, a földesúri hatalom alatt álló, nem nemes elemek általános jellegű földesúri adóval való megterhelése által.

I. Lajos tehát gazdasági alapot állított a főpapok, főurak, birtokos nemesek katonaaállítás kötelezettségének az 1351. évi törvény VI. cikkelyében, a kilencedben (nona). Hogy itt állami, katonai szempont volt az irányadó, világosan mutatja nevezett cikkely következő, záró kitétele: „Ut per hoc honor noster augeatur et ipsi regnicolae nostri, nobis fidelius possint famulari.”²⁾

Zsigmond a kilencedet tételesen is törvénybe iktatta az 1397. évi temesvári országgyűlésen az 1351. évi törvény átírásában, sőt azt a földesúr javára megtoldotta, kimondván, hogy a folyóvízi halászatnak egyharmada, a tavinak fele illesse a földesurat.³⁾

Csak a gazdasági alap biztosítása után válhatott a banerium állításának kiváltsága igazán a banderium állításának kötelezettségévé, vagy azon kötelezettséggé, hogy minden nemes nem csak személyesen tartozik hadbaszállani az ország védelmére, de vagyonosságának, jobbágysai számának megfelelő katonaságot is tartozik kiállítani.

A hadügy Zsigmond 1397. évi temesvári törvényében:

Ezt legelőször törvénybe Zsigmond korában foglalták, az 1397. évi temesvári országgyűlésen. Ezen az országgyűlésen sok felgyült baj keresett és talált megoldást, de a török veszedelem miatt elsősorban a hadügy fejlesztése vált szükségessé. Az országgyűlés helye is mutatja, hogy a déli részek biztonsága itt a legfőbb szükség.

¹⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 275. l.

²⁾ 1351. decr. VI. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 222. l.

Ha a király az ország határán túl hadakozik, a nemesség nem köteles vele menni, csak a király pénzén és mikor a király hazatér, nemeseken hadi bírságot nem vehet. Akiknek ispánságuk van, tartoznak a királlyal menni az ország határán túl a király pénzén, mondja az aranybulla VII. cikkelye és veszi át a temesvári törvény, ¹⁾ kihagyván az átirásban nevezett cikkely azon kitételét, hogy ha az ellenség az országba jön, az egész nemesség tartozik hadba szállani. A temesvári törvény az átirásban kihagyott cikket, jobban mondva kitételét a cikkelynek a helyzet követelte módosításokkal, részletezéssel iktatja törvénybe, mondván; A mostani nagy szükségben, midőn a pogányoknak és más nemzeteknek nagy hatalma igyekszik berontani a birodalomba, ha a határvédő báró az ellenségnek ellenállani nem tudna, akkor a királlyal együtt az összes országglakók (universi regnicolae) kötelesek felkelni. Különösen azok a bárók, kik a királytól tisztséget bírnak, személyesen és bármely időben a király, ha pedig ő nem lenne az országban, az ország más ügyeiben való elfoglaltsága miatt, a nádor vezetése alatt.

Az osztatlanul, egy kuriában lakó nemesek egyet különnek hadba maguk közül, azok, kik külön kuriában élnek, személyesen fejenként jelennek meg.

Ha valaki beteg, embereit küldi hadba, hadi felszereléssel. Azok a jobbágytalan, birtoktalan nemesek, kik szegénységüket kellően tudják igazolni, felmentést nyernek.

A személyesen való hadbaszállási kötelezettségen kívül minden birtokos nemes minden húsz jobbágy után egy tegzest (pharetrarium) állít ki és vezet hadba, a jelen háború idejére.

Aki nem vonul hadba, minden jobbágya után egy, 100 dénárt érő aranyat fizet, a jobbágytalan nemes pedig személyére 3 márka dénárt bírságul.

Aki akár a hadbaszállás, akár a visszatérés idején rabol, zsákmányol, élelmiszert harácsol, a hatalmaskodás bűnébe esik. A törvényben világosan ki van mondva, hogy az új hadkötelezettség csak a jelen háború idejére szól: „Praeteritis autem guerris presentibus prememoratum exercituantium regnicolarum universalium pristinam libertatem, temporibus aliorum regum, nostrum scilicet predecessorum, assuetam, viceversa obtinebit.” ²⁾

Az országgyűlés ezenkívül kimondja, hogy a háború végéig az egész egyházi rend egész jövedelmének felével köteles adózni az ország védelmére. A tized felét már nem is a pap

¹⁾ 1222. VII. tck.

²⁾ Tmsv. gy. Knausz : i. m. 216—217. l.

szedi, hanem az ország adószedője. Az így kapott jövedelem más célra, mint hadi célra nem fordítható.

Az aranybulla azon törvényével szemben, mely kimondja, hogy a tized pénzben meg nem váltható, hanem csak abban szedhető, amit a föld terem, a temesvári törvény megengedi, hogy a jelen háború idején a papi javadalom pénzben legyen szedhető; a háború végével — amint a törvény mondja — visszaáll I. Lajos törvénye.¹⁾ A temesvári törvény tévesen mondja itt az aranybulla XX. cikkelyét I. Lajos törvényének. Legfennebb úgy értelmezhető, hogy I. Lajos is átvevén ezen cikkelyt, Zsigmond törvényhozása reá, mint hozzá időre közelebbállóra hivatkozik.²⁾

A papi javadalom hadi célra való, eddig hallatlan, soha meg nem történt lefoglalása világot vet a helyzet komolysága, súlyos volta mellett, az ország nehéz pénzügyi viszonyaira. Ezzel azonban nagy anyagi forrás nyílt meg az állam számára, mely nélkül nem tudta volna teljesíteni a honvédelem nehéz feladatát, különben nem fordúlt volna az országgyűlés a pap-ság százados jogait sértő, eddig soha elő nem forduló, szokatlan eljáráshoz.

Ez a törvény félre nem érthető szavakkal precizizotta a honvédelmi kötelezettséget, de másfelől kimondta, hogy csak a jelen háború idejére szól. Ennek elmúltával a nemesek régi szabadsága helyre áll. Ennek kimondása pedig világosan mutatja, hogy a banderialis hadrendszernek állandó jelleggel való megállapítása és szilárd alapokra való fektetése igen nehéz feladat volt.

Zsigmond 1433. évi javaslata, a „Banderiale Regestrum“:

Midőn már régóta folyt a küzdelem a huszitákkal és Velencével, Zsigmond egy terjedelmes hadügyi törvényjavaslatot dolgozott ki 1433-ban: „Zsigmond császár és királynak az ország védelmére vonatkozó rendelete bármely és bárhonnan jövő ellenséggel szemben“ cím alatt.³⁾

Ezen javaslat I—XXXVI. fejezetében részletes tervet találunk a hadügy szabályozására vonatkozólag. Látjuk a javaslat tartalmából az ország állapotát a hadügy tekintetében.

A javaslat tartalma fejezetek szerint a következő:

I.

Célszerű, hogy az ország főpapjai és főurai időnként

¹⁾ 1222. XX. tck.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 233—235. l.

³⁾ Közli Kovachich: Suppl. ad Vest. Com. I. 344., magyar fordításban Köszegehy Sándor: Hadtörténeti emlékek V. kötet 592—608. l.

országgyűlésre jöjjenek össze és vigyenek oda magukkal néhány megyei követet is. Velük együtt, közös tanácskozásban állapítsák meg az ország határának végpontjait és azt, hogy a honvédelmi sereg meddig köteles menni az ellenség ellen a haza védelmében.

II.

Gondoskodni kell arról, hogy azok, kik táborba szállanak, legyenek kellően felszerelve és ne történjék meg az, ami a múltban gyakran előfordult, hogy egyes elszegényedett nemesek úgy szálltak táborba, hogy szegénységük és betegségük miatt inkább koldusokhoz, mint katonákhoz voltak hasonlóak. A hadba vonúltaknak legalább nyilaik legyenek.

III.

Minden megye meghatározott számú tegzest legyen köteles hadba küldeni. Egy nemes sem kaphat felmentést az alól, hogy meghatározott számú ijjászt legyen köteles kiállítani.

Az elszegényedett, árva, özvegy nemesek fejenkénti hadkötelezettséggel ne terheltesse, hanem ezek közösen állítsanak ki egy-egy tegzest huszárt. Annyit kell közülük egybefoglalni, ahányan egy-egy ilyen huszárt kiállítani képesek.

IV.

Minden megyében osztályokba sorozandók a nemesek vagyonuk szerint és így megállapítandó, hogy ki hány embert tartozik kiállítani. Aztán számba kell venni, hogy az elszegényedett nemesek hányat tudnak — fenti módon összesítve — kiállítani és így meg kell állapítani, hogy végeredményben az illető megye hány embert köteles hadba küldeni?

V.

Az így, megyék szerint kiállítottak — az ősi szokás szerint — főispánjaik vezetése alatt szálljanak hadba.

VI.

Az ily módon mozgósított hadseregnek, valamint az egész ország közhadseregének is, szigorúan tiltva van minden erőszakoskodás, minden kártétel.

VII.

A fenti módon összeállított haderő csak akkor mozgósíthatik, ha akkora ellenséges erő támadja meg az országot, hogy a király saját katonáival ellenállani nem tud.

VIII.

Úgy a birtokos nemesek által fejenként, mint az elszegényedettek által fenti módon kiállított katonaság, mint nemzeti derék had, ne csak 15 napig tartozzék az ország határán táborozni, hanem mindaddig, míg a király, vagy ha ő nincs jelen, a hadsereg vezérei és kapitányai ezt jónak látják.

IX.

Azok az elszegényedett nemesek, kik a személyesen való megjelenés alól mentesíttetnek, az általuk közösen kiállított katonákat lóval és fegyverrel tisztességesen felszerelve küldjék hadba és ne fegyvertelenül és felszerületlenül, ami eddig tapasztalható volt, mert így hadbaszállásuk semmit sem ér.

X.

Az előbbieken foglalt tervezet, a királyi nagyobb pecsét alatt, a vicekancellár által, a királynak a javaslat keresztülvitelére vonatkozó akaratát tartalmazó levelével együtt, minden megyének megküldendő, hogy ott ezt megtárgyalván, olyan követeket küldhessenek a javaslatnak, a főpapok és főurak által való országgyűlési tárgyalására, kik a kérdés felől kellően tájékozódva vannak.

XI.

Az olyan nemes, ki a király, királyné, főurak stb. szolgálatában hivatalt viselt, nem mentesíthető ezért a vagyona után járó katonaállítási kötelezettség alól, melyet a megyei hadseregbe kell kiállítani ép úgy, mint másnak, saját személye helyett azonban mást küldhet a hadseregbe, illetve kell küldenie.

XII.

Megállapítandó, hogy a haderő kiállítására kötelezett urak, papok, mások, mennyi zsoldot kötelesek adni egy katonának, egy hadjáratra. Ajánlatos, miután hol rövidebb, hol hosszabb ideig tart a hadjárat, a zsoldot úgy megállapítani, hogy egy lándzsás, vagy íjjász hadjáratonként egy aranyforintot kapjon.

XIII.

Hogy pedig a fizetésben se a fizető, se a zsoldos kárt ne szenvedjen, hanem mindkét fél részére igazságos mérték tartassék fenn, azért egy mázsa só úgy, mint Lajos király idejében, legyen egy arany forint. Állapitassék meg úgy egy mázsa, mint egy font sónak az ára és a kincstár így adja a sót, hogy a vágás és szállítás költségein felül a kincstár kárt ne szenvedjen.

Ajánlatos, hogy amint ez Német- és Olaszországban is megvan, a só mérték és súly szerint árúltassék, hogy a vevő és eladó között az igazságos mérték meglegyen.

A sószállításnál a királyi kincstári só vám nélkül szállítassék. Megállapítandó, hogy a királyi jövedelmekből a király mennyit köteles az ország védelmére fordítani.

XIV.

Megállapítandó, hogy a hadbaszállók hol és mikor kötelesek megjelenni. Azok, akik késve érkeznek meg, a királytól büntetést kapjanak, mert gyakori eset, hogy az előbb érkezettek elcsigázva a fáradalmaktól és elkedvetlenedve az unalomtól, már oszladozni kezdenekek, mikor a későbbjövők megérkeznek.

XV.

A hadbavonultaknak tiltva legyen a megszabott idő előtt a szolgálatot elhagyni, kapitányuk engedélye nélkül.

XVI.

Az előadottak létesítése a bárhonnán jöhető ellenséggel szemben való háború sikeres viselhetése szempontjából szükséges.

XVII.

Minthogy remélni lehet, hogy a husziták a bázeli zsinattól felvilágosítva, elhagyják tévelygéseiket és visszatérnek a római egyház kebelébe, így tőlük a király vérontás nélkül szabadíthatja meg az országot. Ez esetben az ország egész erejét a török ellen fogja fordítani, hogy a melléktartományokat tőlük megszabadítva, az ország határait kiterjeszthesse.

Ha azonban a husziták a bászeli zsinattól meg nem nyerve, továbbra is megmaradnak eretnekségükben, akkor a

király, a zsinatról való visszatérése után, hová mint cseh király és római császár éppen a husziták kibékítése és megnyerése végett hívatott meg, Nagyszombatot, Szakolcát, valamint az ország minden földjét meg fogja tőlük tisztítani.

XVIII.

Hogy pedig ez minél sikeresebben és gyorsabban történhessék meg, szükséges, hogy azok mellett, kik már hadba szállottak a cseh határszélen, minden vármegyében, vagy fejenkénti táborbaszállással, vagy bizonyos számú ijjász kiállítása útján felszerelt, kész csapatok legyenek készen a király visszatérése idejére, hogy a király velük, Nagyszombat és más a husziták által megszállott helyek visszavételére azonnal megindulhasson.

XIX.

Az ilyen módon kiállított csapatok ne csak 15 napig álljanak helyt, hanem az egész visszafoglalási művelet ideje alatt. Különben semmi értelme sem lehet az egész visszafoglalási műveletnek, mely bizonytalan ideig tarthat és illetve a 15 nap alatt elért eredmény csak kárbavész.

A király még visszatérte előtt tudni akarja, hogy a főpapok és főurak mit határoztak e tárgyban. Ellentétes álláspont esetén nem is kíván a hadjáratban részt venni.

XX.

A husziták által megszállott falvakban élő parasztság kövessen el mindent a leendő felszabadítási műveletekben és haladéknélkül ott teremjen, ahová rendelik.

XXI.

A király, királyné, főpapok anyagilag minden áldozatot hozzanak meg, hogy a husziták által megszállott területre ki-
küldöttek a visszafoglalási műveleteket sikerrel folytathassák.

XXII.

A király Oláhország, Szerbia és a Duna más irányában is el fog a török ellen mindent követni, amit csak lehet; mindazonáltal a főpapok, főurak, országlakosok intézkedjenek, hogy nevezett tájak felől az ország védelméről kik gondoskodjanak?

XXIII.

A vármegyék tartsanak gyűlést; ott mindenki szabadon, félelem nélkül mondja el véleményét. A gazdagok, hatalmasok ne merészeljék a szegényeket fenyegetéssel, vagy bármi más úton véleményük szabad nyilvánításában akadályozni. Az így tartott gyűléseken aztán minden megyében válasszanak követeket, a szegények és gazdagabbak közül egyaránt az alkalmasabbakat válogatván ki, akik aztán az egész megye szándékát, akaratát képviseljék e javaslatok végleges határozatokká való emelésénél, a főrendek gyűlésén.

XXIV.

Minden nemes csak azon megye gyűlésén adhatja le szavazatát kérdéses javaslatok tárgyalásánál, amelyik megyéből való. Ha több megyében van birtoka, nyilatkozni tartozik, hogy melyikben akarja szavazati jogát érvényesíteni.

XXV.

A király a főpapok, főurak, országlakók tetszésére bízza, hogy mindabban, amit az ország védelmére szükségesnek tart, határozzanak.

XXVI.

Minthogy Dalmácia, Ráma, Szerbia, Bosnyákország, Halics, Lodomeria, Bolgárország mint régen, úgy Lajos király idejében is az országhoz tartoztak, valamini Jalomfeöld, Hlevna, Berzechel, melyek most a bosnyák király alatt állanak, úgyszintén sok más várossal együtt az országhoz tartozott Greben városa és mivel a bosnyákok püspöke most a Száván túlvő Diakovárban székel s ezzel bosnyák fennhatóság alá tartozik, továbbá — mert Szerbia, vagy Rácország, Bulgária, vagy Nagy-Oláhország és a szörényi részek a magyar korona alá tartoztak, mivel tehát nagy területváltozások történtek, a főpapok, főurak, országlakók határozzák meg, hogy hol vannak az ország határai. Határozzák meg, hogy az elszakadt részeket a magyar koronához tartozandóknak tartják-e és ezek határait értik-e az ország határai alatt? Ha igen, akkor határozassanak meg azok a határokúl tekintendő végpontok melyekig az ország derék hada táborba szállani köteles, hogy a király tudja, hogy az ország védelmére, vagy az elfoglalt területek visszafoglalására meddig mennek.

XXVII.

Ha Magyarország katonasága célszerűen osztatik be, mint-hogy az ország a bekebelezett tartományokkal nagy és erős, az ország védelmére és az elfoglalt tartományok visszafoglalására elegendő katonát fog kiállítani tudni, ha a király akaratához híven, fenti javaslatokban megegyezésre jutnak; épen azért a főpapok, főurak, országlakók nyújtsanak a királynak, még mielőtt az országba visszajönne, teljes tájékozódást azok felől, miket fenti javaslatokban határoztak és végeztek.

XXVIII.

Minthogy az országnak nemcsak a husziták ellen, hanem a törökök ellen és különösen a bosnyákok ellen is kell harcolnia, azért a király a főpapokat, főurakat, nemeseket az alább látható rendekbe osztotta, hogy egyik részük a husziták, másik a török, harmadik a bosnyákokkal szemben teljesítse hadi kötelezettségét úgy a védelem, mint a támadás tekintetében.

Zsigmondnak ezen hadi javaslata azonkívül, hogy számos honvédelmi törvény hivatkozik reá, egész terjedelmében a Szapáry és Festetich kódexből és az 1558-ból származó Nádasdy kódexből ismeretes, ezeken kívül részben a Telegdi-féle kivonatból. ¹⁾

A javaslat III. és IV. fejezetében láthatóan, Zsigmond nem maga állapította meg a tervezet létszámát, hanem a megyékkel kívánta azt megállapíttatni. A Festetich és Szapáry kódexek olyan forrásból merítettek, mely a vicekancellár által megküldött királyi javaslat volt csupán és így ebben a kiállítandó haderő megállapított létszámáról nem lévén szó — mint ahogy nem is lehetett, mert annak megállapítása a megyék határozatának volt fenntartva — nevezett kódexben nincs szó az egyesek által kiállítandó haderő létszámáról.

A Nádasdy kódex és a Telegdi-féle kivonat azonban már olyan forrásból merített, mely a beküldött javaslat feletti megyei határozatot is magába foglalta és így, az összeírás megtörténelével, a kiállítandó létszámot is nyújtotta. Innen van az, hogy a Nádasdy kódex és a Telegdy-féle kivonat már az egyes bandériumok létszámát is adja.

Így fejtegeti ezt Kőszeghy idézett munkája vonatkozó helyein. Nevezett, mint a „Banderia Regestrum” fordítója és

¹⁾ V. ö. Kőszeghy Sándor idézett munkája vonatkozó helyeit.

a Hadtörténeti közlemények említett helyén közétévője, az elébb megnevezett, számadatokat is tartalmazó codexekből, nevezett codexek adatainak összevetésével, az egyes védelmi irányoknak a „Banderiale Regestrum”-ban megjelölt módja szerint, az ott — munkájában — részletesen kimutatott számadatokat adja banderiumonként. Az egész létszám, az egyes papok, urak, megyék által kiállított banderiumok után 76.875 lovasra rug a Kőszeghy összeállítása szerint, amely létszám-ban azonban nincsenek benne az egyes főtisztséget viselő főurak, (főpohárnok, főasztalnok, főlovászmester) továbbá a városok, jászok, kúnok banderiumai, valamint hiába keressük a Zsigmond korabeli legtekintélyesebb nemesek: Rozgonyi, Palóci, Kanizsai, Báthori neveit, jegyzi meg Kőszeghy és láthatjuk a kimutatásokból vele együtt mi is

Röviden: maga, a Zsigmond által készített javaslat nem tartalmazhatta az egyesek, megyék stb. által kiállítandó banderiumok számadatainak megállapítását.

Magában foglalta azonban a védelmi irányok meghatározását, melyek a következők:

XXIX—XXXII.

Az Adriai tenger és Dalmácia felé, a török és szövetségesei ellen, a török ellen az Unna folyam felé, a török ellen Ozora felé. A pozsonyi vár védelmére, a husziták ellen. A Temesköz felé, Erdély felé.

XXXIII.

Remény van arra, hogy a király Flórenc közbenjárásával Velencével békét köt. Ez esetben az ellene szánt hadsereget máshová viheti. Ha Velencével a béke nem jönne létre, akkor az egész hadsereg, mely Velence ellen menendő, julius első vasárnapján jöjjön össze. Ekkor a király is személyesen fog megjelenni köztük, a Velence ellen indítandó háborúra. Ha a törökkel, vagy a huszitákkal jönne létre béke, akkor az ellenük szánt csapatokat is Velence ellen fogják indítani. Ez esetben ezek is julius első vasárnapján, vagy valamivel előbb, együttesen jelenjenek meg.

XXXIV.

Ha a huszitákkal egyházilag és világi tekintetben egyaránt létre jön a béke, az ellenük szánt csapatok máshová lesznek fordíthatók.

XXXV.

A törökökkel szintén tárgyalások folynak és velük is béke jöhet létre. Ha létre jön, akkor az ellenük szánt csapatok szintén egyebükt használhatók fel. Általában a felszabadult sereg mindig azok ellen használható fel, kik nem élnek az országgal békességben.

XXXVI.

Ha minden vonalon béke lesz, akkor az előbbieken felsorolt hadsereg feloszolhatik. Szükséges azonban, hogy a jövő háborúja érdekében mindenki tudja feladatát, teendőjét, azt, hogy vajjon az ország melyik részének védelme képezi az ő kötelességét?...

Azért ezeken kívül mindenkinek tudnia kell, hogy mi a zsoldja egy-egy lándzsásnak, (egy arany forint) hogy mindenkinek meg kell pontosan, a kijelölt időre jelenni a hadban, hogy a bevonuló, majd elbocsájtott katonák senkit nem bántalmazhatnak, meg nem károsíthatnak és végül, hogy a bevonult katonaság mindaddig köteles táborban maradni, amíg reá szükség van. Aki ezek ellen vét, büntetésben részesüljön.

Íme a javaslat, amely azonban nem vált törvénné. A vármegyék tárgyalták és meg is határozták dandáraik számát, de talán Gara nádor halála, talán más okok miatt, 1433-ban országgyűlést nem tartottak és így a javaslat törvényerőre nem emelkedhetett.

Nagy szükség volt a honvédelem szabályozására, mert a személyes nemesi felkelés annyira lejárt a magát, hogy a korírók szerint, egyes elszegényedett nemesek néha bottal kezükben jelentek meg a harctéren. Ilyen hadseréggel pedik sokra menni nem lehetett. Ha nem is vált törvénné a javaslat, ha nem is jelenthetett egy új epochát a hadügy történetében, kiindulási pontja lett az 1435. évi hadügyi törvénynek, mely megteremtette a portális katonaságot.¹⁾

A hadügy Zsigmond 1435. évi első decretumában:

Ilyen előzmények után jött létre a hadviselés módjáról (super modo exercitacionis) alkotott 1435. évi I. decretum. Ez mellőzte ugyan az 1433. évi „Banderiale Regestrum” több javaslatát, mint az alábbiakból látható, de a banderialis hadszervezet alapelveit úgy állapította meg, hogy a hadügyre

¹⁾ V. ö. Kőszeghy: i. m. vonatkozó helyeit.

vonatközö törvényhozásnak századokon át alapjául szolgálhatott.

A törvény bevezetésében ¹⁾ elmondja, hogy a királyi méltóságnak tisztéből folyik a királynak azon kötelessége, hogy az ország békéjét és nyugalma ne csak befelé, őrizze meg, hanem annak területét külső támadások és hódításokkal szemben is megvédje, határait fenntartsa.

Azért Magyarország határait Cseh- és Morvaország felől, hol az ország néhány év óta mind hevesebb támadásoknak van kitéve, biztonságba akarja helyezni, ennél fogva Pozsony városát és várát, Nagyszombat, Szokolca városát, Trencsén várát, valamint Morvaország határszélén és a Vág folyó mentén levő várépítményeket és erődítményeket a Csehország felől levőkkel és mindazon erődítményekkel együtt, melyek az ország akármelyik határszélén és végén most a király kezén vannak, vagy bármely körülmény következtében oda fognak kerülni, bárholnan jöhető támadás ellen, királyi költségen meg fogja erősíteni, katonasággal, fegyverrel, élelmszerrel és általában mindazzal el fogja látni, ami a várépítmények fenntartásával az ország területének és nyugalmanak megvédésére szükséges.

Magában a törvényben ²⁾ elismeri a király, hogy az ország megvédése elsősorban a király feladata, azonban kimondja, hogy ha az ellenség oly nagy erővel tör be, hogy a király hada azt feltartóztatni nem tudja, akkor annak az országrésznek a védelmére kirendelt főpapok, banderiumaikkal, a tett intézkedések értelmében, úgyszintén annak a résznek ispánjai, más vármegyék ispánjaival együtt, ha az utóbbiak esetleg más részek védelmére is vannak kirendelve, a vármegyék báróival, (barones) előkelőivel, (proceres) nemeseivel (nobiles) hadi népével együtt, a királyi banderium alatt tartoznak a megtámadott országrész segítségére sietni. ³⁾

Minden báró, előkelő, birtokos nemes, az országszerte hirdetett közönséges hadjárat alkalmával személyesen tartozik megjelenni. Azonkívül birtokuk arányában katonát állítani tartoznak, t. i. minden 33 olyan jobbágy után, kiknek, ahol laknak, külön telkeik, földjeik vannak, kik bért, rovatalt fizetnek, szolgálatot teljesítenek, egy tegzes lovast, (pharetrarius) száz után hármat és így tovább. „Arcus, pharetras, gladios et biculos habentes et ad bellandos aptos et utiles.”

Akiknek nincs 33 jobbágyuk, azok a maguk jobbágyaikat a másokéval összesítik, úgy, hogy ezek is mindnyájan minden

¹⁾ Corp. Jur. Hung.: 244—246. l.

²⁾ 1435. I. decr. 8—9. cikk.

³⁾ 1435. I. decr. 2. cikk.

33 jobbágy után az elrendelt módon felfegyverzett lovast küldjék a közönséges hadjáratra. ¹⁾

Azok a nemesek, kiknek nincsenek jobbágyaik, kötelesek személyesen hadba menni. Kiknek közülük uraik vannak, (praedalisták) uraikkal, uraik költségén, az urak banderiumában, az úr hadnépével.

Akiknek nincsenek uraik, azok a maguk birtokából, a maguk költségén, megyei ispánjukkal szállanak hadba, tehetőségükhöz képest illően felfegyverkezve. Felmentést kapnak azok, kiket öregségük, özvegységük, árvaságuk, vagy más tehetetlenségük miatt fel kell menteni. ²⁾

Ha két, vagy több nemes testvér osztatlan állapotban egy háztartásban él, csak egyiküknek kell hadba szállania, a másik, illetve a többiek felmentést kapnak.

Azok a nemesek, kik a király, vagy a bárók szolgálatában állanak s így vagy csak személyesen kell nevezettek banderiumában megjelenniök, vagy a királytól, báróktól kapott javadalom után, uraik banderiumába még fegyveres népet is kell kiállítaniök, az ilyenek, fenti hadkötelezettség mellett, még saját, tulajdon birtokaik után is kötelesek a meghatározott számú fegyveres harcost kiállítani és azon ispán, vagy ispánok alatt kinek, vagy kiknek vármegyéjében van birtokuk, hadba küldeni. ³⁾

Azok a főpapok, bárók, nemesek, kik valamely várépítmény urai, a vár őrzésére szükséges nemeseket otthon hagyhatják. Más előkelő személyek, bárók, nemesek, kik szintén hadba vonultak, családjuk népével udvaruk méltóságának fenntartására, az udvar felügyeletére, néhány nemest szintén otthon hagyhatnak, de csak korlátolt és elkerülhetetlenül szükségessé számban. ⁴⁾

Minden megye a maga gyűlésén válasszon egy közép-rendű nemest, aki az illető megye szolgabírájával, az általános hadjárat kihirdetése idején, írja össze a király, királyné, bárók, nemesek és általában a vármegyei birtokosok minden jobbágyát és az így elkészített lajstrom másolatát adja át a vármegyei ispánnak. ⁵⁾

Az összes hadbavonulásra kötelezettek személyükben és egész hadi népükkel, valamint a zsold fejében szolgálók, tartoznak pontosan, azon időben megjelenni, mikorra a hadjárat ki van hirdetve.

Akik a megjelenésre kötelezettek közül megjelenni vona-

¹⁾ 1435. I. decr. 2. cikk.

²⁾ 1435. I. decr. 3. cikk.

³⁾ 1435. I. decr. 4. cikk.

⁴⁾ 1435. I. decr. 5. cikk.

⁵⁾ 1435. I. decr. 6. cikk.

kodnak, vagy az elrendelt időt tekinteten kívül hagyva, csak akkor jelennek meg, mikor már a többi harcosok kifáradtak, elszóródtak, vagy talán az ütközet már meg is történt, vagy ha idejében megjelentek, de az ütközet, vagy háború végleges eldőlte előtt, bármely okból, a király, vagy a hadsereg kapitányának engedélye nélkül, önféjüleg és vakmerően eltávoztak, az ilyenek birtokát nevezett vétségeik miatt el kell foglalni és a király a főpapok és bárók tanácsában fog dönteni afelől, hogy az ilyenek birtokával mi történjék. ¹⁾

A katonák nyári időben nem szállhatnak meg falvakban, vetésekben, csak egyedül a tér pusztaságokon. A vetéseket lovaikkal le ne tapossák, azokban kárt ne tegyenek, senkinek kárára ne legyenek. Mindent csak illő ára lefizetése mellett kérhetnek, ingyen csak le nem kaszált fűvet, fát és vizet kaphatnak,

Minden vármegyében a vármegye nemessége állapítsa meg a katonák megérkezése előtt úgy az emberek, mint a lovak számára szükséges élelmiszerek, termények árát, az illető gazdasági év termékeny, vagy terméketlen volta szerint, úgy azonban, hogy az így megállapított árak kapzsiságból magasabbak ne legyenek az azon évi vásáron fennálott áraknál. ²⁾

Ha a katonák, a fenti tilalom ellenére, falvakban, vagy tiltott helyeken szállanak meg, a meghatározott ár lefizetése nélkül bármiféle élelmiszert vesznek el, a károsultak, akár nemesek, akár nem nemesek az illetők, panaszaikkal forduljanak annak a vármegyének ispánja és szolgabírája elé, melyben van az a falu, hol a kártétel történt. A nemesek egymagukban, a nem nemesek az illető falu bíróját és mindkétfelőli, legközelebb lakó két szomszédjukat véve maguk mellé, a kár mennyiségére nézve tegyenek esküt.

Az ispánok és szolgabírák a panaszosnak bejelentett káráról és annak valóságát igazoló eskütételéről bizonyságlevelet adnak. Az így kapott bizonyságlevéllel a károsultak a királyi kuriához fordulnak, melynek bírái és igazságszolgáltatói kötelesek teljes hitelt adni a felmutatott bizonyságlevél tartalmának. Eképen, minden további bizonyítás és peres eljárás nélkül, a károsultaknak káraikra, a kár kipuhatolása iránti költségeikre, végleges bírói ítélet útján, törvényes végrehajtás terhe mellett, teljes elégtételt szolgáltatnak.

Az ítéletet az időszerinti nádor, udvarbíró, vagy helyetteseik és a pecséttartók levélalakban hozzák meg és adják ki.

¹⁾ 1435. I. decr. 7. cikk.

²⁾ 1435. I. decr. 8. cikk.

Ezen ítélőlevélben meg kell írni azon vármegyék ispánjainak, alispánjainak, szolgabíráinak, hol a kártevő katonák birtokai vannak, hogy a károsultak minden kárára nézve, az illető levél vétele után azonnal elégtételt adjanak, nevezett katonák vagyonának, ha kell birtokainak valamely káptalan, vagy konvent előtt történt elvételével.

Azok a katonák pedig, akik falvak, templomok, birtokok felgyújtásával, nemesek, egyházi férfiak ellenséges megtámadásával, házaik, telkeik megrohanásával, elpusztításával, asszonyok, szűzek elrablásával, meggyalázásával, emberek megverésével, megsebesítésével, stb. erőszakoskodni, hatalmaskodni merészelnek, az ilyenek a hatalmaskodás tényén marasztaltassanak el, miután azon vármegyében, hol a hatalmaskodás történt, velük szemben az igazságot kihírdették és fenti módon a tényállást megállapították.

A tényállás megállapítása után, mint előbbi esetben, a nádor, vagy udvarbíró levélalakban meghozott és kiadott ítéletükben hagyják meg, hogy az illetékes megye ispánjai, szolgabírái, az ítéletet — a hatalmaskodó katonaság javainak elvételével, birtokainak elfoglalásával és általában minden szükséges és szokásos eszköz igénybevételével — véglegesen hajtásák végre. ¹⁾

Ez bő tartalmában az 1435. évi hadügyi törvény. Láthatjuk belőle azt a kimerítő gondosságot, mellyel Zsigmond törvényhozása az ország megvédéséhez elegendő haderőt igyekezett létrehozni. Világot vetnek a törvények az erkölcsi viszonyokra is, melyek kedvezőnek nem mondható képet tárnak elének a katonáknak itt csak feltételezett, de a valóságban bizonyára ténylegesen is gyakran előfordult viselkedéséről, hatalmaskodásáról, melyeket erős kézzel igyekszik megtorolni, elfolytani a törvény. Sajnos, még korunk háborúi sem voltak mentesek olyan atrocitásoktól és visszaélésektől, melyek ellen már Zsigmond törvényhozása kikelt.

Az 1435. évi hadügyi törvény alapvető jelentőségű. Az itt lefektetett alapokon nyugodott a magyar honvédelem az állandó katonaság létesítéséig (1715). Későbbi módosításokkal, bővítésekkel, az itt letett alapokon tovább épített honvédelmi rendszer képezte a magyar állam fegyveres erejét a banderális hadrendszer felbomlásáig.

A felbomlás akkor következett be, mikor nem bizonyult a banderális hadrendszer megfelelőnek a nyugat-európai

¹⁾ 1435. I. decr. 9. cikk.

állandó katonasággal és különösen a török állandó haderővel szemben (janicsárok, spáhik). Addig azonban ez szolgált a haza védelmét a maga hármassal összetételében, melyből állott az 1435. évi alapvető és a későbbi törvények alapján, midőn tényezői voltak: 1. a királyi haderő, 2. zászlósorok, főpapok, valamint tizeddel bíró egyháziak hadereje, 3. generalis exercitus, vagyis a nemesek és városok telekkatonáikkal.

IX.

Pénz- és adóügy:

Az utolsó Árpádok és a magyar interregnum évei alatt a pénz elértéktelenedett, az ország különböző részeiben más és más pénznemek és idegen pénzek jöttek forgalomba. I. Károly az ország pénzügyeit egységesen rendezte.

Zsigmond törvényeiben látható pénzek és azok értéke. A pénz forgalma és pénzügyi törvények elleni kihágások büntetése. A királyi kincstár rendes jövedelmei: a kereskedelmi és pénzügyi törvények megszegése miatt a kincstár részére elvett árúk, pénzek, magszakadás miatt a kincstárra szálló birtokok, elkobzott javak, díca, subsidium.

A megyei adó egy neme. Magánvámok (tributa dominorum). Illetékek. Kilenced, tized. Egyéb földesúri járandóságok a jobbágyok részéről: terragium, birsagia, collecta, datio.

Az Anjouk pénzügyi politikája egész kormányrendszerük legfejlettebb ága volt. Ennek megteremtése az olasz merkantil rendszer hatása alatt történt. ¹⁾

Az utolsó Árpádok alatt a pénz egészen elértéktelenedett, mert az utolsó Árpádok zavaros kora nem csak az ország gazdasági életét sújtotta, hanem ezzel együtt az ország pénzét is lerontotta. Az interregnum évei, a központi kormány hiánya lehetővé tették, hogy az ország más-más részeiben más és más pénzek — budai, szebeni, pécsi, zágráb марка — eltérő értékkel legyenek forgalomban.

Amellett a pénz elértéktelenedését idegen pénz beözönlés követte. Már III. Andrást is a Marosinik pénze tartotta fenn, Vencel csak addig uralkodhatott, míg tartottak cseh garasai és I. Károly ügyét is nagyon szolgálták velencei aranyai.

Az elértéktelenedett hazai rossz pénzt a több nemes ércet tartalmazó idegen pénznemek — denarii Frisatici, a salcburgi érsek frisachi pénzverőjéből kikerült ezüst, a bécsi és cseh garas, a bécsi dénár, velencei arany — szorították ki a forgalomból. Így a kincstár legnagyobb és legbiztosabb jövedelme: a kamaranyereség is megcsökkent.

I. Károly egységes pénzt veretett, azt mindenki köteles volt elfogadni. A lucrum cameraet beszedte, de azt évi adóra változtatta. (18 dénár) A sokféle pénz helyett egységes pénzt

¹⁾ V. ö. Marcali: Magyarország története I. k. 200—201. l.

léptetett életbe és annak értékét, súlyát, használatba vételét részletesen szabályozta. (lásd 1342. évi decretumát) Ezenkívül aranypénzt is veretett flórenci mintára.

Zsigmond törvényeiben előforduló pénzek és azok értéke :

Zsigmond törvényeiben a következő pénzekkel találkozunk, az ott látható értékekben : garas ¹⁾, melyből egy darab egyenlő hat fillérrel, tizennégy garas tesz egy fertót ²⁾, mely negyed része egy márkának. Forint, melyet a törvény egyértékűnek mond 100 dénárral, vagy egy teljes és igaz súlyú arany forinttal. ³⁾

Tehát : 1 garas=6 fillér, 14 garas=1 fertó= $\frac{1}{4}$ márka, 1 forint=100 dénár=1 arany.

A temesvári törvény az aranybulla átírásában kimondja, hogy a király pénze egy évig, husvétől-husvétig járjon és a dénárok olyanok legyenek, mint Béla király idejében. ⁴⁾

A pénz forgalma és pénzügyi törvények elleni kihágások büntetése :

A felségjogok egyike : a pénzverés joga. A törvényhozás kimondja, hogy a királynak és országnak egyaránt érdeke lévén, hogy kellő mennyiségű és minőségű pénz legyen forgalomban, szigorúan tilos a pénzt meghamisítani, körülmetszeni, súlyában megkönnyíteni.

Mindenki köteles elfogadni a király által veretett pénzt. Aki ezt tenni vonakodik, büntetésül elveszti azt az összeget, mivel neki tartoznak, vagy azt a dolgot, amiért pénzt kellene kapnia. Az ilyen pénz, vagy dolog az illető hely bírójáé és esküdtjeié legyen, az adós a hitelezővel szemben, illetve a vevő az eladóval szemben úgy tekintessék, mintha a követelt pénzt megfizetve, kötelezettségének eleget tett volna.

Akik pedig a pénzt meghamisítják, körülmetszik, a könnyebbeket a nehezebb súlyúaktól elválasztják, ne csak vagyonnukban, de személyükben is bűnhődjenek.

Ha a bírák és esküdtek az ilyen gonosztevőket nem büntetik meg, hanem büntetlenül szabadon engedik, ugyanazon mennyiségű pénzben marasztalandók el a fiscus javára.

Ha csak a hamisítók elengedéséről és bűneik elnézéséről van szó, olyan személyi és dologi büntetésben részesüljenek, amilyent a király reájuk ki fog róni. ⁵⁾

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 220—221. l.

²⁾ Ugyanő, ugyanott és a 222. l.

³⁾ 1405. II. decr. 7. cikk és 1435. II. decr. 12. cikk.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 219. l.

⁵⁾ 1405. I. decr. 18. cikk.

Hogy a pénzt hamisítani ne lehessen, hanem az megmaradjon eredeti értékében, azért minden városban legyen egy királyi pénzváltó, kinek egyedül legyen joga a pénzt — aranyforintokon vert pénzt, vert pénzen aranyforintokat — beváltani. Senki más nem foglalkozhatik pénzbeváltással. Az ez ellen vétők, a királyi kincstár javára, a királyi kincstartónak átadandó beváltott, vagy beváltandó pénz elvesztésével bűnhődnek. ¹⁾

Pénzzé nem alakított aranyat, vagy ezüstöt az országból kivinni tilos.

Egy bányász sem adhat el senkinek aranyat, vagy ezüstöt, sem nem vehet egyik bányász a másiktól ilyet, hanem minden aranyat és ezüstöt hiány és megkisebbités nélkül a királyi kamaráshoz, (camerarius regius) mint az arany és ezüst pénzek elnökéhez kell, a meghatározott árban, beszolgáltatni. Más személytől aranyat, ezüstöt kereskedés, vagy árulás céljából nem szabad venni, vagy neki eladni, még akkor sem, ha azt az aranyat, vagy ezüstöt idegen vidékről hozták be az országba.

Aki aranyát el akarja adni, csak a királyi kamarásnak adhatja el, a kamarás pedig az így megvett aranyat nem a bányászok becűje szerinti árban, hanem az eladás helyén megállapított árban fizeti ki.

Szabadságában áll azonban mindenkinek, hogy saját használatra — arany, ezüst edények, fényűzési cikkek, szablyaszíjjak — készítésére aranyat adjon el, vagy vegyen.

Ha valaki a törvény ellenére aranyat, ezüstöt ad el, az eladó aranyát, ezüstjét, a vevő pénzét veszítse el, és mindkettő felerészben a királyi kincstárt, felerészben — ha van feljelentő, azt illesse.

Aranyat, vagy olyan követ, melyben az arany, vagy ezüst minőségét meg lehet állapítani, továbbá ezüstöntésre, vagy vegyítésre szolgáló eszközt, edényt az aranyműveseket (aurifabres) kivéve senki sem tarthat, valamint az arany és ezüst vízzel való elválasztása mesterségét csak az folytathatja, akit a király ezzel külön megbíz. ²⁾

A temesvári törvény az aranybulla átírásában kimondja, hogy a király pénze husvétól-husvétig járjon. ³⁾

Pénzváltó kamaraispánok, sókamarások, vámosok csak nemesek lehetnek, zsidók nem. ⁴⁾

¹⁾ 1405. I. decr. 19. cikk.

²⁾ 1405. I. decr. 21. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 219. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 219. l.

Királyi kincstári jövedelmek:

1. A királyi kincstár főjövedelme a *lucrum camerae* volt. A temesvári országgyűlés az 1351. évi decretum átírásában kimondotta, hogy kamaranyereség fejében minden egész jobbágytelektől a királyi kamarában verendő 3 garast kell fizetni, úgy, mint Lajos király idejében. Minden garas annyit érjen, mint a királyi kamara 6 fillérje, 6 széles bécsinek értékében és mennyiségében: 14 ilyen garas egy fertót tegyen.¹⁾

A saját birtokukon lakó gazdatisztek, cselédek, szolgák a *lucrum camerae* fizetése alól mentesek.²⁾

Az 1411. évi decretum azonban úgy intézkedett, hogy egy egész kapura, melyben szekér járhat ki és be 30 új dénárt, még ha többen is laknak egy telken, szárnyas ajtóra, kis portára, „verőcére” 15 dénárt vessenek ki az adókirovók kamaranyereség fejében. Ahol a jobbálynak elől kis kapuja, hátul nagy kapuja van, ilyen helyen annyit vessenek ki, mint egy kapura.³⁾

Ez a törvény kimondja, hogy a gazdatisztek, napszamosokat, olyan cselédeket, kiket uraik látnak el élelemmel, ruházattal, ha ezt uraik, vagy távollétükben tisztjeik eskü alatt állítják, a kamaranyereség kirovói ne róják meg adóval.⁴⁾

A kamaranyereség behajtása:

A törvény a kamaranyereség behajtását illetőleg is intézkedik, kimondván, hogy a kamaranyereség kivetői és behajtói (*dicatores*) a kirótt pénzek beszolgáltatása alkalmával, a falusbíróktól a befizetést igazoló nyugtató levelekért többet, mint egy pint bort, vagy ennek árát, ne vegyenek. Mást nem vehetnek, mint az I. Lajos korában szokásos két dénárt.⁵⁾ (Mátyás korában is 2 dénár, az adókirovókra sem a falu, sem a bíró nem köteles költeni. 1478. 4. cikkely 2. §.)

A kamaranyereség fizetése — a törvényből láthatóan — meghatározott határidőre történt. A befizetési határidő leteltével a hátralékosoktól a be nem fizetett részt a kamaranyereség ispánjai, vagy tisztjei a saját hatalmuknál fogva be nem szedhették, az illetőkre zálogot nem vethettek, hanem csak azon vármegye ispánjának és szolgabíráinak segítségével járhattak el, amelyben a kamaranyereség behajtás alá került.⁶⁾

A temesvári törvény az 1351. évi decretum átírásában a

¹⁾ Tmsv. gy. Knausz: i. m. 220—221. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knausz: i. m. 221. l.

³⁾ 1411. decr. 2. cikk.

⁴⁾ 1411. decr. 3. cikk.

⁵⁾ 1411. decr. 1. cikk.

⁶⁾ 1411. decr. 4. cikk.

Dráva, Száva közti, valamint a pozsegai és valkói nemeseket a nyersbőr adó fizetése alól mentesíti, de a kamaranyereséget az ország más nemeseivel együtt megfizetni tartoznak. ¹⁾

2. A királyi kincstár jövedelmét képezte: a harmincad. Minden kereskedő, kalmár, valamint bármely más állású ember, úgy az országba behozott, mint kivitt árúk, portékák, eladó dolgok harmincad részét megfizetni és kiszolgáltatni volt köteles.

Egyébképen azonban az ilyen kereskedők, kalmárok a királyi várhelyen személyükben, lovaikkal, szekereikkel, áruikkal vámfizetés nélkül, szabadon mehettek át annyiszor, ahányszor nekik tetszett. A vámtisztek kötelesek voltak ennek a rendeletnek engedelmeskedni és az ilyen embereket a királyi révhelyeken minden akadályozás és vámfizetés nélkül kellett átengedniök. ²⁾

3. A királyi kincstár jövedelmét képezte a városok évi adója, melynek összegéhez minden polgár a reá kivetett arányban járult. ³⁾

4. A bányák is a királyi kincstár jövedelmi forrását képezték. Voltak — a törvényben láthatóan — olyan bányák, melyek a királyi kincstárhoz tartoztak és olyanok, melyek valamelyik birtokos birtokán voltak. Ezekre vonatkozóan intézkedik a törvény, midőn kimondja, hogy azokat az arany, ezüst, ércbányákat, melyeket valakinek birtokában találnak, melyek a régi törvény és szokás szerint nem tartoznak a királyi kamarához, a király az illető birtokosoktól, akaratuk ellenére, a számukra biztosított külön királyi kegyelemnél fogva, tőlük el nem veszi és elidegeníteni nem fogja. „Non obstante si regiam gratiam in eo non haberent: ut maiestas regia huiusmodi possessiones ipsorum, mineras supradictas habentes, in concambium aliorum iurium regalium, ab ipsis auferre non valeat.”

Azok a nemesek, kiknek birtokán bányák vannak, a bányajövedelem felét a királyi kincstár részére kötelesek beadni, a másik felét maguknak tarthatják meg.

A bányatermékeket se nevezett birtokosoknak, se a bányamunkásoknak nem szabad bárki más részére áruba bocsátani, vagy az országból kivinni, hanem a királyi kamarába kell beszo­lgáltatni és ott áruba bocsátani, amint más bányákból is a királyi kamarába szokott minden arany és ezüst befoly­ni.

Ha a birtokosok és bányamunkások a nekik jutott arany és ezü­stből arany-ezüst műveket, ékszereket stb, akarnak

¹⁾ Temesv. gy. Knauz: i. m. 223. l.

²⁾ 1405. I. decr. 17. cikk.

³⁾ 1405. I. decr. 10. cikk.

csinálni és nem akarják azt a kincstár számára eladni, hanem fenti célból a saját használatukra akarják megtartani, erre szabadságuk van, ez engedélyeztetik.

Akik pedig említett rendelkezéssel ellenkezően cselekednek, azoktól a bányák, azok engedélyezett jövedelme, kezelése minden további nélkül elvételnek. ¹⁾

A királyi kincstár egyéb jövedelmei:

A királyi kincstárra szállottak a magvaszakadt birtokok, ²⁾ az elkobzott javak, birtokok, ³⁾ a kereskedelmi életben való törvényellenes eljárások, visszaélések miatt elvett árúk, ⁴⁾ (lásd ipar, kereskedelem) sójövodelmek, ⁵⁾ amikről mind van szó e dolgozat vonatkozó helyein. A kincstári jövedelmet tették a pénzügyi törvények elleni kihágások, bűnök büntetése következményeképpen -- amint épen ezen fejezetben esett szó róluk -- hogy a pénzhamisítók vagyonukkal bűnhődtek a fiscus javára, a bírák, akik a pénzhamisítást meg nem büntették, ugyanannyi mennyiségű pénzzel lakoltak, szintén a fiscus javára, mint amennyinek a hamisítását meg nem büntették. ⁶⁾

Aki a törvény ellenére aranyat, ezüstöt adott el, az eladó aranyát, ezüstjét, a vevő pénzét veszítette, felerészben a kincstár, felerészben a feljelentő -- ha volt -- javára. ⁷⁾ Aki a törvény ellenére pénzbeváltással foglalkozott, a beváltott, vagy beváltandó pénzt veszítette el a kincstár javára. ⁸⁾

A kincstár jövedelmét tette a már Zsigmond korában megkezdődött rendkívüli adó. (subsidium, dica) Erről azonban nem szólnak a törvények.

A megyei adózás egy neme:

A megyei adózás egy neme, talán első hírnöke volt, hogy azok a nemesek, akik nem jelentek meg a megye gyűlésén, melyre királyi meghívólevél hívta meg őket, az ispán kezéhez 3 márka bírságot fizettek, kivéve, ha aggság, özvegyiség, árvaság, szegénység mentesítette őket a megjelenés alól. ⁹⁾

¹⁾ 1045. II. decr. 13. cikk.

²⁾ 1435. II. decr. 17. cikk.

³⁾ 1405. II. decr. 8. cikk. és 1435. I. decr. 9. cikk.

⁴⁾ 1405. I. decr. 16. cikk., 1405. I. decr. 2 cikk. 1405. I. decr. 15. cikk.

⁵⁾ 1405. I. decr. 20. cikk.

⁶⁾ 1405. I. decr. 18. cikk.

⁷⁾ 1405. I. decr. 21. cikk.

⁸⁾ 1405. I. decr. 19. cikk.

⁹⁾ 1435. II. decr. 7. cikkely; VII. eset.

Magánvámok : (tributa dominorum)

A kincstár más jövedelmeiről nem beszélnek a törvények. Voltak azonban magánvámok, melyek szedését: a vámjogot a király adományozta. Ügylátszik azonban, hogy sok visszaélés történt, olyanok is szedtek vámot, akiknek ehhez joguk nem volt. A temesvári országgyűlés azért elrendelte, hogy azok a vámok, melyek nem alapulnak királyi engedélyen, eltörölendők, a vámjog adományozásáról szóló oklevelek bemutatandók. Akiről kiderül, hogy nincs joga vámszedésre és jogát szomszédjával sem tudja igazolni, vámot tovább nem szedhet.¹⁾

Ügylátszik, hogy a vámok szedése körül továbbra is sok visszaélés történt és ezek megszüntetésére alig tettek lépéseket, mert Zsigmond uralkodásának vége felé is azt olvassuk, hogy úgy a király, királyné, valamint az országlakosok vámszedői kapzsiságukban, felhasználva a maguk javára azt a kínálkozó helyzetet, hogy hosszú évek óta tartó gondtalanság miatt, ebben az ügyben, a visszaélések megszüntetésére intézkedés nem történt, az országban portékájukkal útazó országlakóknak és idegeneknek túlságos vámok igazságtalan szedésével sok kárt, megrövidülést okoztak és mohóságukban ma is okoznak.

Epen azért, hogy a visszaélések megszüntethetők legyenek, minden megyében a nádori gyűlések alkalmával a gyűlés bírái puhatolják ki, hogy az illető megyében mely helyeken és helyenként milyen összegben szoktak igaz, tehát törvényes vámot szedni.

Követeljék a vármegyék uraitól az illető vámhely felállításáról szóló első oklevelet és ha ebből meglátták az illető vámhelyen, az egyes árúk után fizetni rendelt vámösszeget, a vámot a pénz értékére tekintettel úgy állapítsák meg, hogy sem a vámhelyek urainak jövedelme igazságtalan kárt ne szenvedjen, sem pedig a vámfizetésre kötelezettek terhét a fizetés mértéke ne haladja túl.²⁾

Ha a vámhely felállításáról szóló első oklevelet nem lehetne megtalálni, vagy ha nem lenne az oklevelekben feltüntetve a fizetendő vám mennyisége, akkor nevezett gyűlések hites bírái minden vármegyében kutassák ki, hogy emlékezetig visszamenőleg mekkora volt az egyes helyeken az egyes árúk után fizetett vámok mennyisége és azt az összeget, a pénz

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 231. l.

²⁾ 1433. II. decr. 22. cikk.

jelen értékének tekintetbevételével, állítsák vissza, úgy, hogy sem a vámszedésre jogosultak, sem a vámfizetésre kötelezettek érdekei kárt ne szenvedjenek.

Nyomozzák ki azt is, hogy hol vannak azok az álútak, melyeken a vámszedésre jogosult helyeket el szokták kerülni és hogy mekkora távolságban, vagy közelségben kell a vámosoknak ezeket elzárni és az útasokat ezektől távoltartani és eltiltani.

Olyan helyeken, ahol eddig utak szokásban nem voltak, senki sem létesíthet új utakat, az útasok átkelése céljából, a szomszédos vámhelyek kárára. Az ilyen útakra nézve különben az említett gyűlésen kell, a gyűlések hites bíráinak előadása alapján dönteni afelől, hogy vajjon az ilyen utak hamis útaknak tekintendők-e, vagy más módon kell ezeket megszorítani és mérsékelni?

Viszont azok a vámbirtokosok, kik hídat, vagy hajót tartanak fenn az útasok átszállítására és ezek használatáért vámot szednek, gondoskodni kötelesek, hogy ezen hidak és hajók mindig jó karban legyenek, hogy az útasok átszállítását akadálytalanul teljesíthessék.

Azokat a vámbirtokosokat, akik ezt meg nem teszik, a vármegyéek ispánjai alkalmas büntetésekkel és bírságokkal kényszerítsék hidjaiknak és hajóiknak nevezett gyűlésben közteendő kijavítására, mindannyiszor, valahányszor a szükség ezt megkívánja. ¹⁾

A törvény mentesítette a nemeseket az alól, hogy a vámhelyek felé menjenek, kimondván, hogy a nemesek ott kelhetnek át, ahol akarnak. ²⁾

Illetékek :

Azok a törvényben megállapított díjak, melyek a kancelláriában, törvénykezésnél, a káptalanok és konventek által kiállított levelekért, hiteles bizonyságokért, vagy bírói bírságokként szedhetők voltak, az illető tisztviselőt illették, mint a hivatalos ügyek elintézésével járó munka fáradsági díjai. (Ezekről részletesen van szó e dolgozat bíraskodás című fejezetében.)

Tized és kilenced :

A kilenced és tized terményben fizetendő papi, illetve földesúri járandóságok voltak. Mindkettőről részletesen a tör-

¹⁾ 1435. II. decr. 23. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 231. l.

vény egész anyagát felölelve, van szó ezen dolgozat vonatkozó helyein.

Egyéb földesúri járandóságok a jobbágyságok részéről:

Ezen kívül a földesúr — a törvényekből láthatóan — jobbágyságtól földbért, ¹⁾ (terragium) bírságokat, ²⁾ (birsagia) adót, rovatait ³⁾ (collecta, datio) szedett.

¹⁾ 1405. II. decr. 14. cikk.

²⁾ 1405. II. decr. 14. cikk.

³⁾ 1405. II. decr. 15. cikk.

X.

Gazdasági élet.

Östermelés, ipar, kereskedés :

A városok, várak jelentősége a gazdasági élet szempontjából. Östermelés: birtokügyek, magszakadás, leánynegyed. Ipar, kereskedelem : Mértékek, a hazai kereskedők részére szabad a kereskedelem. Külföldi kereskedők a kereskedelmi életben. Kereskedelmi tilalmak, a csempészet eltiltása, a tilalom ellenőrzése, megszegésének büntetése, a kereskedelmi törvények áthágásának büntetése a vonatkozó ügyekben. Kereskedelmi kedvezmény az élelmiszerek szállításánál. A só használatának kérdése. A külföldi só használatának eltiltása, a tilalom ellenőrzése, megszegésének büntetése. A belföldi só kezelése.

A törvények ha nem is teljes, de bizonyos képet nyújtanak Zsigmond kora gazdasági életéről. A régenté csak harcos ország jólétét e korban már békés munkával is igyekezett munkálni az östermelés, ipar, kereskedelem terén egyaránt.

Külső ellenségek támadása most már nem találta az országot olyan védtelen állapotban, mint a tatárjárás idején ; az azóta emelkedő várak, kőfallal, tornyokkal, bástyákkal megerősített városok, a honvédelemnek ezen központjai, új bázisai, egyszersmind feltételei, központjai lettek a békés polgári munkának is.

Az inkább hegyes vidékeken, dombokon, folyók átkelésénél emelkedett városok az ipar, kereskedelem központjai, művelői, a sík területek, az Alföld az östermelés hazája.

Östermelés.

Birtokügyek :

Az ország ebben a korban is főleg östermelő ország volt. Magának az östermelésnek szabályozására, intenzívebbé tételére és általában ezen foglalkozási ág kérdéseinek rendezésére nem találunk semmi intézkedést Zsigmond törvényeiben.

A törvényhozásnak beható gondoskodása tárgyát képezte azonban az östermelés alapját, feltételét képező birtokügy törvényben való szabályozása.

Minthogy az ősiségen nyugvó alkotmány értelmében minden birtok a szent koronától kapott teudum volt az azt használó nemzetség kezében és így minden birtok az illető bírtokos hűségének bére, mely csak a szent korona iránti hűség esetén volt megtartható és mert birtokot csak az állam iránti hű szolgálat jutalma képen lehetett szerezni, mert csak ilyen címen adhatott birtokot valakinek a király, azért a temesvári országgyűlés nem csak kitiltotta az idegeneket, kik sok bajt okoztak az országnak, de tételesen is kimondotta már az aranybulla átírásában, hogy idegeneknek nem adhat birtokot a király ¹⁾ attól a birtoktól azonban, mit valaki igazságos szolgálattal szerzett, (iusto servitio) nem fosztható meg. ²⁾ Egész vármegyéket senki sem kaphat örök birtokul. ³⁾

Az összes várakba, birtokokba a határok mentén magyarok helyezendők. ⁴⁾ Azokat a várakat, birtokokat, városokat, melyeket félelemből (pro timore) adott azoknak a király, kik a lefolyt lázadások idején ellene ellenségesen feltámadtak, azon adományokkal együtt, melyeket azoknak adott, akik közte és a lázadók között a békeközvetítés szerepét játszották, visszaveszi. ⁵⁾

Az eladott és eladományozott birtokok minden kárpótlás nélkül visszaszállanak a szent koronára. ⁶⁾

I. Lajos 1351. évi törvénye átírásában kimondja a törvény, hogy a király által adományozott birtokok után levéldíjat a kancellár és íródeákja a birtok mennyisége szerint kapjanak. És pedig: 10 márkát hajtó birtok után a kancellár 1 márkát, az íródeák 1 fertót. A nagyobb jövedelmet hajtó birtokoknál 20 márka után a kancellár 2 márkát, az írnok 1 fertót és így tovább. ⁷⁾

Magszakadás:

Az ősiségi törvény sok birtokpernek vált szülőökává. Magszakadás esetén három fél is igényt emelhetett az elhunyt fél birtokára: a szent korona, a nemzetség, a nőág.

Azért Zsigmond törvényhozása kimondja, hogy ha valamely vármegyében, a magszakadás esetén, kétség támad az iránt, hogy a magvaszakadt birtok a velejáró jogokkal együtt kit illet, a szent koronát, a nemzetségi atyafiakat, vagy a leányágot-e, akkor a vármegye ispánja a szolgabíróval és e célból

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 219. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 218. l.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 218. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 228. l.

⁵⁾ Ugyanő, ugyanott.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 229. l.

⁷⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 222. l.

gyűlésbe hívott nemességgel, válasszon egy arravaló nemest a közrendiek közül (nobiles), aki az ilyen magvaszakadt birtokot gondozza és minden kártétel nélkül mindaddig kézen tartsa, míg a királyi kuria bírói székén a jogok kire való háramlását ki nem hirdetik. Addig az illető, e célból választott nemes, a birtok szokott jövedelméből mérsékelten költsékezhetik, ellátását, kiadásait fedezheti, de köteles kiadásairól elszámolni.

Ha valaki a királyi kuria döntése után azt vitatná, hogy kérdéses birtokok és jogok őt illetik, a következő harmadik nyolcados törvényszéken bebizonyíthatja igazát. Ha ez neki sikerül, a királyi kuria bírái az illetőt a birtokba és a velejáró jogokba beiktatják, ha nem sikerül, a birtok a szent koronára száll.

Ha valaki esetleg később formál jogot az ilyen birtokhoz, csak királyi kézből keresheti azt.¹⁾

A magvaszakadt birtokon hátramaradt nemesek feleségét és leányait, addig míg ki nem derítették, hogy van-e, vagy nincs joguk a birtokhoz, hogy t. i. a leányágot a birtok örökségképen örök időre illeti-e, vagy nem, addig a birtokban, annak használatában kell hagyni.

Ha kiderül, hogy a birtok a leányágot nem illeti, mielőtt az elhalt nemesek feleségét és leányait a birtokból kitennék, a király, vagy akikre a birtok hárult, az elhunytak feleségeit, özvegyeit hitbéreikre és jegyajándékaikra nézve elégítsék ki.²⁾

A leánynegyed:

A leányok számára pedig — az ország régi szokása szerint — különítsék el az apai házat és a birtok negyed részét és kiházásításukig hagyják őket ennek birtokában.³⁾ Kiházásításuk után negyedjogukra nézve pénzben elégítsék ki őket.

Ha olyan emberhez megy a nemes leánya férjhez, kinek nincs birtoka, akkor az illető férjnek a leánynegyed fejében fenntartott birtokba örökös joggal kell belépnie és benne maradnia, de csak akkor, ha azoknak a fivéreknek és vérrokonoknak akarataból ment birtoktalan emberhez a leány, akikre különben a leánynegyednek — a leány pénzben való kielégítése után — vissza kellene szállania.

Ha a leány a fivérek, szülők, vérrokonok akarata ellenére, vagy tudta, hire nélkül ment, akár az apai házból, akár a bárók, nemesek udvarából, vagy szolgálatából birtoktalan emberhez feleségül, negyed jogát csak pénzben követelheti.⁴⁾

¹⁾ 1435. II. decr. 17. cikk.

²⁾ 1435. II. decr. 18. cikk.

³⁾ 1435. II. decr. 19. cikk.

⁴⁾ 1435. II. decr. 20. cikk.

Ipar, kereskedelem.

Mértékek:

A törvény mindennek előtt az egész országban egységes mértéket létesít, midőn kimondja, hogy az országban mindenütt Buda vára mértéke szerint történjék a fonttal, mérleggel, öllel való minden mérés. Mindennemű eladó dolgot: bort, posztót, gabonaneműeket, élelmiszert a Buda mértéke szerint kell eladni, vásárolni.

Kivétetelt képeznek a dézsmamértékek és a hegyadó, (bor) valamint a papok haszonélvezetei, bérei, jövedelmei, melyeknél megmaradnak a szokásos régi mértékek.

Ha az eladó más mértéket használ, egész eladó portékája elvesztésével bűnhődik, még akkor is, ha eladandó terményeiből, dolgaiból csak egy részt mérne ki, vagy mázsálna meg csupán, tiltott mértékkel. ¹⁾

Hazai kereskedők:

A törvény a hazai kereskedők részére a kereskedelmet szabadabbá teszi. Kimondja, hogy a budai polgárságnak az a régi kiváltsága, melyet még Zsigmond is megerősített, hogy minden hazai és külföldi kereskedő árúcikkeit, eladásra, elcserélésre szánt holmiját a budai polgárok körében kellett lerakja, eladja, vagy elcserélje és máshová nem volt szabad vinnie, eltöröltetik és a hazai kereskedők árúikat ezután oda vihetik, szállíthatják, onnan vissza, rakhatják le, adhatják el, cserélhetik ki, ahol nekik tetszik és úgy rendelkezhetnek árúikkal, amint akarnak. Az országlakók érdeke, a polgárok és kereskedők jövedelmének fokozása, helyzetük javítása egyaránt ezt kívánja. „Ne propter utilitatem et augmentum unius civitatis, tota regni nostri communitas damnum et incommodum suscipiat et nocivum recipiat detrimentum.”

Külföldi kereskedőknek azonban kötelességük továbbra is a régi szokásokhoz alkalmazkodni. ²⁾

Külföldi kereskedők a kereskedelmi életben:

Hogy tehát visszaélés ne történhessék, azért a törvény elrendeli, hogy külföldi kereskedők árúit, bármely eladó, vagy cserébe bocsátandó javait egy hazai kereskedő, vagy bárki más

¹⁾ 1405. I. decr. 1. cikk. és 1405. II. decr. 6. cikkely.

²⁾ 1405. I. decr. 11. cikk.

se fogadja el sajátjaképen, azokat azon a címem, hogy ő a tulajdonosuk áruba ne bocsássa, velük semmi módon ne rendelkezzen; idegen kereskedőkkel ilyen célból senki társaságba nem állhat, hogy így a tilalom megszeghető és a rendelet áthágható legyen.

Azok, akik a rendelet ellen cselekesznek, az országba hozott áruikat nemcsak elveszítik a kincstár javára, hanem a király tetszése szerinti büntetéssel is lakolnak. ¹⁾

Idegen kereskedők még vásáron sem árulhatják rőfönként posztójukat. Hat végnél kevesebbet még vásáron sem adhatnak el, amennyiben van legalább hat, vagy ennél több posztójuk. Ha hat végnél kevesebbet hoztak magukkal, az egészet egyszerre, egy végben kötelesek eladni, vagy elcserélni.

Ha ez ellen cselekesznek, minden vég posztót, amit eladtak, vagy elcseréltek, valamint a posztóért kapott pénzt is el kell venni tőlük. ²⁾

Kereskedelmi tilalmak, kereskedelmi kedvezmény, csempészeti tilalom:

A kereskedők nem kaphatnak továbbra is olyan szabadságleveleket, mely mentesíti őket a magánvámok fizetése alól. Azok a vámok azonban, amelyek nem alapúlnak királyi engedélyen, eltörölendők; a vámjog adományozásáról szóló okleveleket azok, kik ilyen jogot élveznek, a jövő Szent György vértanú ünnepének nyolcadán (1398. május 2.) mutassák be. Akinek nincs joga vámszedésre és jogát szomszédjával sem tudja igazolni, vámot tovább nem szedhet, mondja a temesvári törvény. ³⁾

A birtokosok az élelmiszerek és más hasonlóok szállításánál vámmentességet élveztek. ⁴⁾

Aranyat, ezüstöt, rezet és bármely más nemesércet az országból kivinni tilos volt.

Minden városban, mezővárosban, szabad községben a polgároknak két alkalmas esküdt polgárt kellett választaniok, kiknek minden becsomagolásnál, beköltözésnél jelen kellett lenniök. Nem volt szabad, hogy bárki is az ő jelenlétük nélkül csomagolja be áruit, hogy azok átvizsgálhassák, ellenőrizhessék, hogy csempészet ne történhessék. Minden becsomagolt árut az illető két esküdt-polgár pecsétjével kellett ellásson és hitelesítsen.

¹⁾ 1405. I. decr. 16. cikk.

²⁾ 1405. I. decr. 2. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 231—232. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 232. l.

Ha valamelyik kereskedő ezen rendelet ellenére árúit az átvizsgálásnak nem vetette alá s így azok az esküdt polgárok által át nem vizsgálva és le nem pecsételve indítottak útra, az ilyen kereskedő, kalmár, vagy más csereberélő egészen elveszítette árúját és az a királyi kincstárra szállott.

Ha az átvizsgált és lepecsételt csomagok a harmincad helyre érkeztek és ott a harmincadosok, vagy tisztjeik kételkedtek az árú átvizsgálása és lepecsételése hitelességét illetőleg, szabadságukban állott, hogy az árút átvizsgálják. Még pedig úgy, hogy ha az árúkat nagy súlyuk miatt „Mázsának” nevezett nagy szekereken szállították, a szekér rúdjaára egy márka aranyat, vagy 64 forintot, vagy ennek megfelelő értékű pénzt, ha pedig közepes, vagy épen kis szekereken szállították, a szekér rúdjaára fél márka aranyat, vagy annak megfelelő pénzt helyeztek. Ezután a csomagokat felbontották és átvizsgálták és ha bennük aranyat, ezüstöt, vagy más tiltott dolgot nem találtak, a harmincados a rúdra tett pénzt elveszítette és az árú is gazdáját illette.

Ha azonban a szekéren valamelyik csomagban aranyat, ezüstöt, vagy bármely tiltott dolgot találtak, nemcsak azt a csomagot vették el az illető kereskedőtől, melyben az ilyen dolgot találtak, hanem a szekér egész tartalmát, a rúdra helyezett pénzzel együtt. ¹⁾

A só használatának kérdése:

A törvényhozás eltiltotta az idegen, külföldi só használatát, mert amint mondja, az ország sóban nagyon gazdag. Esztelen dolog tehát, ha valaki mástól kölcsönzi azt, amit magától megkaphat. Csak az országban ásott só volt szabad használni, külföldről só behozni, venni, eladni, forgalomba hozni, fogyasztani tilos volt. Akinél külföldről behozott sót találnak, — mondja a törvényhozás — legyen az illető bármilyen rendű és rangú egyén, el kell azt tőle venni és legyen ez az ő kára. Ha pedig, még mielőtt megkapták volna nála a só, már eladta, a pénzt visszaadni tartozik. A királyi kamarás az ily nemű sókat és pénzt a fiscus nevében vegye el és hajtsa be. ²⁾

A birtokosok kötelesek voltak birtokaikon ellenőrizni az idegen só használatára vonatkozó tilalmat.

Ha valaki bárkinek birtokán külföldről behozott, eladott, vagy eladandó só, talál, azon birtoknak ura, hol az ilyen só

¹⁾ 1405. I. decr. 15. cikk.

²⁾ 1405. I. decr. 20. cikk.

megkapták, köteles azt az eladóktól, vagy vásárlóktól elvenni. Ha akár kedvezésből, akár, mert megvesztegették, ezt elmúlasztja, vagy megtenni vonakodik, a megyei ispán azon birtokát a nemesnek, hol ilyen sóot találtak, a király részére elfoglalni tartozik. ¹⁾

A külföldi só használatának eltiltására azért volt szükség, mert I. Lajos több felsővidéki városnak megengedte volt a lengyel, Pozsonynak az osztrák só használatát mindaddig, míg a hazai sóot kellő mennyiségben vihetik oda.

A hazai sóot, melynek használata tehát egyedül volt engedélyezve, nem volt szabad az országban bárhol tartani. A temesvári törvény az aranybulla átírási részében, az ott jelzett helyek megváltoztatásával, kimondotta, hogy az országban sóot ne tartsanak „nisi tantum in Zalach et in Zeged”. ²⁾

A gazdasági életre vonatkozó más adatokat nem tartalmaznak Zsigmond törvényei.

¹⁾ 1405. II. decr. 8. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 219. l.

XI.

Családi, társadalmi szokások :

E tárgyról a törvények alig szólnak valamit. Az özvegyi hitbér, jegyajándék, a leánynegyed. Magszakadás esetén egy, a megyegyűlés által kirendelt nemes gondozza a magvaszakadt birtokot a királyi kuria döntéséig. Ha a nemes leánya birtoktalan emberhez megy feleségül, bizonyos feltételek alatt férje a leánynegyed örököse, különben a leánynegyed jogát csak pénzben követelheti. A leányfiúsitás. Hadbavonult előkelők néhány nemesst hagynak otthon birtokaik felügyeletére, udvaruk méltóságának fenntartására. Ékszeres viselése, a női tisztaság, becsület és magántulajdon védelme.

Ez a pont az, melyről legkevesebbet szólnak Zsigmond törvényei. Semmit sem tudunk meg belőlük a lakásra, ruházatra, étkezésre és az idevonatkozó szokásokra nézve.

A házasságra, családi életre azonban láthatjuk a törvényekből, hogy a férfi jegyajándékot szokott adni feleségének, valamint, hogy hitbért biztosított részére azon esetre, ha előbb halna el, mint felesége. Ezért rendeli el a törvény, hogy azok, kikre a magvaszakadt birtok a velejáró jogokkal a királyi kuria ítélete alapján hárul, mint örököse, mielőtt az elhalt nemes feleségét a birtokból kitennék, jegyajándékaira és hitbérére nézve elégítsék ki és a királyi kuria döntéséig hagyják őket, leányaikkal együtt, a nemesi birtokban. ¹⁾

Ha a királyi kuria döntése szerint a birtok a leányágot nem illette, akkor a leányok számára elkülönítették a birtok negyed részét az apai házzal és kiházásításukig ennek élveztében hagyták. ²⁾

Férjhezmenetelük után negyed jogukra nézve (iure quartalio) pénzben elégitették ki a leányokat; ha azonban közülük valamelyik birtoktalan emberhez ment férjhez, az ilyen férjnek felesége leánynegyed címen kapott birtokába örökös joggal kellett belépnie, de csak úgy, ha a leány a fivérek, vagy azon rokonoknak akaratából ment birtoktalan emberhez, kikre a leánynegyednek a leány férjhezmenetelével, vissza kellett volna szállnia.

Ellenkező esetben, ha a szülők, fivérek, vérrokonok aka-

¹⁾ 1435. II. decr. 17. és 18. cikk.

²⁾ 1435. II. decr. 19. cikk.

rata ellenére, vagy tudta nélkül ment birtoktalan emberhez, negyed jogát csak pénzben követelhetette. ¹⁾

Látjuk a törvényekből, hogy az ilyen magvaszakadt birtokot a vármegye gyűlésén választott közrendű nemes gondozta mindaddig, míg a királyi kuria döntött abban, hogy a magvaszakadt birtok kire száll, a királyi kincstárra, a nemzetségre, vagy a leányágra-e? Jelzett időig az illető nemes a birtok jövedelméből mérsékelten költhetett, szükségleteit fedezhette, de tartozott vele elszámolni. ²⁾

A leányfiúsítás szokását látjuk abból, hogy a temesvári országgyűlésen lemondott Zsigmond király arról, hogy leányokat fiúsítson, kivéve, ha nincs ötödik fokig fiúörökös. ³⁾

Látjuk a törvényekből, hogy hadbavonulás alkalmával az előkelők (proceres) hitvestársaikkal, házuk népével udvaruk felügyelőjéül és udvaruk méltóságának fenntartására néhány nemes, elkerülhetetlenül szükséges számban, otthon hagyhattak és hagytak. ⁴⁾

Abból, hogy a törvény megengedte azt, hogy bárki saját használatra, arany, ezüst edények, fényűzési cikkek, szablyaszíjjak készítésére aranyat, ezüstöt adjon el és vegyen, az ékszerek, fényűzési cikkek használatára következtethetünk. ⁵⁾ Ezek használatáról, az előkelők fényűző életéről különben más forrásokból bővebb ismereteink is vannak.

Látjuk, hogy a törvény szigorúan őrködött a nő tisztasága, tisztessége, becsülete felett, mert vagyoneklobzással sújtotta, aki az ellen vétett. ⁶⁾ Valamint védte a magántulajdont, mely tárgyban több törvénycikkben intézkedik. ⁷⁾

Más adatokat e tárgyban nem találunk Zsigmond törvényeiben.

¹⁾ 1435. II. decr. 20. cikk.

²⁾ 1435. II. decr. 17. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 230. l.

⁴⁾ 1435. I. decr. 5. cikk.

⁵⁾ 1405. I. decr. 21. cikk.

⁶⁾ 1435. I. decr. 9. cikk.

⁷⁾ 1435. II. decr. 9. cikk. 1435. II. decr. 4. cikkely stb.

XII.

Bíráskodás, a kor jellemzése :

Az igazságszolgáltatás kérdése Zsigmond törvényeiben. Az ország rendes bírái, bírói közegek. A bírák kinevezési, választási módja. A szolgabírák választása. Az igazságszolgáltatás alapelvei ; kárt, sérelmet szenvedő felek keresete. Bírói fórumok : földesúri, városi, megyei bíróság, királyi kuria, a király személyes jelenléte, ezek hatásköre. Generale iudicium, proclamata congregatio, a Szent Istvánnapi törvényt napok. Ügyvédek, védők. Pertárgyak, bírói eljárások az egyes fórumokon : Latrok, gonosztevők elfogása, megbüntetése, levelesítése, hatalmaskodások. Jogtalan letartóztatások, birtokpercek. Az egyház szerepe a bíráskodásban. A bírák büntetése. Bírói díjak, bírságok. Levelek, hiteles okmányok díja. Erkölcsei állapotok.

Zsigmond törvényeinek egyharmad része az igazságszolgáltatással foglalkozik. Az 1404., 1411. és az 1435. évi I. decretum kivételével mindenik törvénye foglalkozik a bíráskodás kérdéseivel, az 1435. évi II. decretum pedig majdnem egészen (24 cikkelyekből 16) ennek van szentelve.

A törvény nagy anyaga is mutatja tehát a dolog természetén kívül azt a nagy fontosságot, mellyel a törvénykezés a társadalom életében, mint mindig, úgy Zsigmond korában is bírt.

Sajnos, nem találunk törvényeiben a bíráskodás szabályozását illetőleg olyan logikus rendszert, mint a hadügynél és így a rendszertelenül szétszórt, csupán a fennálló bajok, hibák, megszüntetését célzó, rendszert nyújtani így nem is szándékolt törvényekből egy teljes képet nyújtani, tekintve a törvények hiányosságát is, eléggé nehéz dolog, még a legnagyobb utánjárás mellett is.

Az összes rendelkezésre álló törvények alapján az igazságszolgáltatást a következőkben tekinthetjük át :

Az ország rendes bírái :

Az 1435. évi II. decretum 1. cikkelye megnevezi az ország rendes bíráit (iudices ordinarii). Ezek : a nádor, (palatinus) a királyi udvar bírása, (iudex curiae regiae) királyi tárnokmester, (magister tavernicorum regalum) kancellár, vagy alkancellár, (cancellarius vel vicecancellarius regalis) ezek ítélőmesterei,

(protonotarii) vagy helyettesei, (vicegerentes iudicum praetatorum) ezek törvényszékének bírái, (assesores eorundem in iudicio) az erdélyi részek vajdája, (wayvoda partium Transylvaniesium) a székelyek ispánja, (comes Siculorum) Dalmácia bánja, (banus regnorum Dalmatiae) Horvátország bánja, (banus Croatiae) Szlavónia bánja, (banus Slavoniae) a macsói bán, (banus Machovien) a vármegyék ispánjai, (comites comitatum) és szolgabírái, (iudices nobilium) és ezek bírósági helyettesei, (eorumque in iudicatu vices gerentes) a táblabírák (assesores).

Ezek az ország rendes bírái, kik hivatalba lépésük alkalmával a törvényben szöveg szerint előírt esküt kötelesek letenni. ¹⁾

Nincsenek ugyan tételesen felemlítve a törvényekben mint bírói tisztet teljesítő egyének, illetve testületek, de a törvény anyagában ott találjuk a földesurat, mint jobbágysági bíráját és a jobbágysági elleni keresetek elsőfokú bíráját, az alábbiakban láthatóan; a városi bíróságot, (városi tanács) a városi polgárok és velük szembeni panaszok elsőfokú bíróságát, végül a falusbíró, (billochus regalis, villicus) mint bizonyos bírói eljárásokban, latrok, gonosztevők megítélésében — de csak az ispán széke előtt — hivatalos személyként eljáró közeget. ²⁾

A bírák kinevezési, választási módja, a szolgabírák választása:

A törvények semmit sem szólnak az ország rendesnek mondott bírái kinevezési, választási módjáról. Egyedül a szolgabírák választását szabályozzák. ³⁾

Ezen tisztség eredete oda nyúlik vissza, midőn „Magyarország összes nemesei, kiket servienseknek mondanak” 1267-ben, Esztergomban gyűlést tartván, egyebek között kimondják, hogy a fehérvári, Szent István napokon tartott törvénykezésen 2—3 nobilis is tartozik megyéenként megjelenni. Így tehát a nobilis serviensek ellenőrzői lesznek ott az ítélezéseknek, mint bizalmi férfiak. Ebből fejlődik ki a megyei követküldés joga, a köznemesek rendisége, a megyei önkormányzat. Ennek első szerve az a négy bizalmi ember, ki a megyében ellenőrzi a várispán bíráskodását. Belőlük lesznek, először, midőn az ispán bevonja őket a bíráskodásba, a nemesek bírái (iudices nobilium) később a szolgabírák (iudices servientium). ⁴⁾

Az 1435. évi II. decretum 2. cikkelye kimondja, hogy a szolgabírákat a megye jobb módú, tehetősebb nemesei közül a

¹⁾ 1435. II. decr. 1. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 215—216. l.

³⁾ 1435. II. decr. 2. cikk.

⁴⁾ Dr. Erdélyi László: Árpádkor 228—229. l.

megye nemesi közönsége válassza. A megválasztottnak 25 márka pénzbüntetés terhe alatt, melyet elengedhetetlenül fel kell hajtani rajta, kötelessége állását elfoglalni.

Kivételt képeznek azok, kik nem laknak állandóan abban a megyében, vagy akiket a király, királyné, főpapok, vagy mások valamely tisztségre alkalmaztak, vagy akik katonáskodásra zsoldot húznak. Hivatalukat egy évig kötelesek viselni és hogy az ispánnal és alispánnal együtt hitelt érdemlő leveleket adhasanak ki, legyen könnyen felismerhető pecsétjük. Egy év elteltével állásukról lemondhatnak; ha lemondottak, vagy a nemesség állásuktól elmozdította őket, 5 éven belül nem kötelesek a szolgabírói tisztség ismételt elvállalására, viselésére.

Megismervén, hogy kiknek kezében volt az alábbiakban részleteiben ismertetendő bíraskodás, lássuk azokat az általános vezérelveket, melyek az igazságszolgáltatást irányították:

Alapelvek az igazságszolgáltatásban:

Mindenki saját bírása elé állítandó és csak bűnössége bebizonyúlta után lehet letartóztatni, elítélni, megbüntetni, kivéve, ha valaki a bíró előtt hatalmaskodáson, hamis oklevelek használatán, hűtlenségen stb. éretik; az ilyenek ügyét a király maga véleményezi a bárókkal és ő ítéli meg.¹⁾

Önhatalmilag magának senki, semmi ügyben elégtételt nem vehet, csak rendes bírói eljárás útján.

Ha valakinek valaki ellen panasza van, az illető adóssága, gonoszsága, vagy bármely vétke miatt, azért azt a helyet, hol a bűnös tartózkodni szokott — falut, várost — nem háborgathatja, lakóit le nem tartóztathatja, az illető helyet semmi módon nem bántalmazhatja, hanem a bűnös elleni panaszát az illető rendes bírása előtt foganatosítsa.²⁾

Ha valakinek, akár egyházi, akár világi embernek valamely jobbágy ellen van panasza, a helység urához kell fordulnia. Innen a vármegye törvényszékéhez, onnan a királyhoz fellebbezhet.

Ha a városok, mezővárosok, szabad községek területén esnék akár az ott lakók, akár a kívülvalók valamelyikével ilyen sérelem, a panaszos forduljon panaszával a tárnokmesterhez; ha a tárnokmester el nem intézné a dolgot, a királyhoz forduljon az illető, a király igazságot fog szolgáltatni.

Ha a sértettek, vagy károsultak a rendelt bíróságok ítéle-

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 230. l.

²⁾ 1405. I. decr. 7. cikk.

tének kikérése nélkül, önhatalmúlag vesznek maguknak elég-tételt, hatalmaskodás tényén marasztaltassanak el. ¹⁾

Bűnéért mindenki hűnhődik, a bűnöst maga a király sem védelmezheti. ²⁾

Perbehívás nélkül senki el nem marasztalható. ³⁾ Apja vétkéért a fiú sem személyében, sem vagyonában nem lakolhat. ⁴⁾

Egyháziak egyházi, világiak világi törvényszék előtt nyernek igazságot.

Főpapok és egyházi férfiak, világi bárók, megyei ispánok, más nemesek egyházi bíróságra néző ügyekben nem ítélnének. Ha pedig a bírói illetékességre nézve az egyházi bírák közt vita támadna, a vita eldöntés végett a király különös jelenléte (in specialem nostram praesentiam) elé viendő, oda, ahol épen tartózkodni fog, aki dönteni fog azon kérdésben, hogy a kérdéses ügy milyen bíróság elé tartozik. ⁵⁾

Mindenki az illetékes bíró előtt keressen igazságot. Ha panasz emeltetik az alantas bírák igazságszolgáltatási eljárása, mulasztása miatt, a szolgabírák, káptalan, vagy konvent írásos jelentése alapján a király személyesen, vagy királyi megbízott (per idoneum hominem ad haec specialiter deputatum) útján szolgáltat igazságot minden ügyben, ⁶⁾ valamint igazságot szolgáltat minden hozzá felebbezett ügyben. ⁷⁾

Bírósági fórumok:

A törvényekben az alábbi igazságszolgáltatási fórumokkal találkozunk, az ott látható hatáskörrel:

I.

Földesúri bíróság:

Bírája a földesúr. Ő ítélt a jobbágyok egymásközi ügyében véglegesen. Ha valakinek a jobbágyok ellen panasa van, a földesúrnál kell velük szemben elsőfokúlag igazságot keresnie.

Ha a jobbágy ura az igazságszolgáltatást megtagadja, vagy halogatja, a panaszos a földesúrat hívja azon megye ispánja, szolgabírái elé, melyben az igazságszolgáltatás megtagadása, vagy halogatása történt. Nevezett ispánoknak, alispánoknak tisztük elvesztése és a király haragjának magukra vonása terhe alatt, a rendes bírói eljárás mellőzésével, rövid úton kötelességük igazságot szolgáltatni. ⁸⁾

¹⁾ 1405. I. decr. 8. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 229. l.

³⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 215. l.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 223—225. l.

⁵⁾ 1405. II. decr. 12. cikk és 1405. I. decr. 14. cikk.

⁶⁾ 1435. II. decr. 5. cikk.

⁷⁾ 1405. I. decr. 8. cikk.

⁸⁾ 1405. II. decr. 10. cikk.

II.

Városi bíróság:

Itt a városi tanács ítélkezett, élén a város bíróval. ¹⁾ A polgárok (cives) jövevények, vendégek, (hospites) bármely városnak, vagy városhoz csatolt szabad községnek lakói, ügyes-bajos dolgaikban elsőfokon a városi bíróság ítélete alá estek, szabadságukban állott azonban, hogy bíráik ítéletétől a tárnokmesterhez, vagy azon város bíróságához fellebbezzenek, melynek szabadságával az illető város, vagy község élt. A fellebbezési fórumtól az ügyet tovább nem vihatték, hanem az ügy ott véglegesen bevégezendő volt. ²⁾

A szabad városok (liberae civitates) bíráik ítéletét a tárnokmesterhez, vagy annak a városnak bíróságához fellebbezhették, melynek szabadságával éltek, innen — a per újrakezdése kizárásával — a királyhoz fellebbezhettek. ³⁾

III.

Megyei bíróság:

Tagjai: a főispán, alispán, szolgabírák, ezek bírósági helyettesei, a táblabírák.

Ez a nemesség elsőfokú bírósága volt. Egyszersmind fellebbezési fórum a jobbágyok elleni perek, panaszok ügyében. ⁴⁾

Hatásköre — a törvényben láthatóan — nagyon széles és igen kiterjedt volt. Így hatáskörébe tartozott a gonosztevők elfogása, megbüntetése, levelesítése. ⁵⁾ Az ispán és szolgabíró gondoskodott az erőszakkal elhúrcolt, vagy elszökött jobbágy bírság mellett való visszaadatásáról és behajtotta azon községeken — szintén bírság mellett, a dézsmát — melyek megátalkodottságukban, még az interditum elrendelése után egy hónap múlva sem fizették azt ki; fejhajtotta a késedelmezőkön, hátralékosokon a kamaranyereséget, a megengedett bírság szedése mellett; megbírságolta azokat, kik kezükbe került latrot, gonosztevőt bocsátottak szabadon, valamint azokat a nemeseket, kik nem jelentek meg a gyűlésen, melyre királyi levél hívta meg őket. ⁶⁾

Az ispán gondoskodott arról, hogy azokat, kiket egyházi, világi egyének, polgárok saját területükön és nem közhelyen tartóztattak le, szabadon bocsássák. ⁷⁾

¹⁾ Hajnik: Magyar bírói szervezet és perjog 85., 91., 118. l.

²⁾ 1405. I. decr. 4. cikk.

³⁾ 1405. I. decr. 12. és 1405. II. decr. 10. cikk.

⁴⁾ 1405. II. decr. 10. cikk

⁵⁾ 1405. I. decr. 5. cikk.

⁶⁾ 1435. II. decr. 7. cikk. I—VII. eset.

⁷⁾ 1435. II. decr. 13. és 15. cikk.

A megyei bíróság elé tartozott erőszakos birtokfoglalások ügyében vizsgálatot tartani és elsőfokúlag ítélezni.¹⁾ A megyei bíróság ítélezett elsőfokúlag a nemesek hatalmaskodási perében.²⁾ A szolgabírák szolgáltattak igazságot azon igazságszolgáltató egyénekkel szemben, akik tisztük elhanyagolásával valakinek kárt, hátrányokat okoztak, a megkárosítottak, hátrányt szenvedők részére, vagy ők terjesztették az ügyet, a káptalan, vagy konvent írásos jelentésével a királyi kuria elé.³⁾

Az ispán és szolgabírák hajtották végre a királyi kuria ítéletét a katonák hatalmaskodási pereiben.⁴⁾ Elégtételt szereztek a katonák által okozott károkért a károsultaknak.⁵⁾

IV.

Királyi kuria:

Bírái: a nádor, ő az ország legfőbb bírása a király után, ki minden országlakó ügyében szabadon ítél, helyettes bírakat nem tarthat, csak egyet a maga udvarában, mondja a temesvári törvény az aranybulla VIII. cikkelye után.⁶⁾ Az udvarbíró, kinek neve először udvarispán (comes curiae regis) volt. Ő a nádor helyettese az udvarnál. 1224-től kezdve királyi udvarbírónak címezték (iudex duriae regis).

Az aranybullában már a királyi kuria rendes bírása és alelnöke,⁷⁾ ki, míg a kurián tartózkodik, mindent ítélhet és a kurián megkezdett pert akárhol bevégezheti, de midőn birtokán van, poroszlót nem küldhet ki és a peres felet nem idézheti meg, mondja az aranybulla IX. cikkelye és utána Zsigmond 1397. évi temesvári törvénye.⁸⁾

A királyi kuria bírása volt továbbá: a királyi tárnokmester, kinek nevével az oklevelekben 1213—1223-tól kezdve találkozunk.⁹⁾

A királyi kuria bírái még: a királyi kancellár, vagy alkancellár, ezek ítélőmesterei, vagy helyettesei, törvényszékeik bírái. Mindeniknek volt ítélőmestere, akik a bírák jogi tanácsadói voltak. Az ítélőmesterek szintén ítélhettek, de csak a rendes bírák jelenlétében, a törvényszékeken. Otthon nem volt joguk itélni.

A királyi kuria bírása továbbá: az erdélyi részek vajdája, aki a többi vajdától megkülönböztetve 1235-től kezdve

¹⁾ 1435. II. decr. 4. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 229. l.

³⁾ 1435. II. decr. 5. cikk.

⁴⁾ 1435. I. decr. 9. cikk.

⁵⁾ U. ó., ugyanott.

⁶⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 217. l.

⁷⁾ Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 270. l.

⁸⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 217. l.

⁹⁾ Dr. Erdélyi László: Árpádkor 270. l.

említették, ¹⁾ a székegyek ispánja, kit 1228-tól, biztosabban 1280, 1291-től ismerünk, ²⁾ Dalmát- és Horvátország bánja, kinek címe 1275-ben merült fel, ³⁾ mácsói bán, kinek méltósága mácsói hercegség címen már 1222. után kezdődik. Mácsó mint banság 1272. óta szerepelt. ⁴⁾

Zsigmond törvényei szerint a következő ügyek tartoztak a királyi kuria elé:

A tárnokmester elé terjesztendőek egyenesen azok a panaszok, melyeket azok emelnek, kiket a városok, mezővárosok, szabadközségek területén, akár az ott lakók, akár a kívülvalók részéről sérelem ért. ⁵⁾ A tárnokmester végérvényesen intézkedik egyszersmind, mint fellebbezési fórum a városok, mezővárosok, szabadközségeknek a városi bíróságtól hozzá fellebbezett ügyében. ⁶⁾

A királyi kuria, mint a megyei törvényszék ítéletétől való fellebbezési fórum elé tartoztak a hatalmaskodási birtokfoglalási ügyek, végleges elintézés céljából. ⁷⁾ A királyi kuria szolgálhatott elégtételt a katonák által okozott károkból. ⁸⁾ A király (kuria) intézte el a katonák hatalmaskodása miatti pereket. ⁹⁾ A királyi kuria döntött magszakadás esetén abban, hogy a magvaszakadt birtok kit illet, a királyt, nemzetséget, vagy leányágot-e? ¹⁰⁾

Amennyiben az igazságszolgáltatási tisztviselők kötelességük elhanyagolása által valakinek kárt, hátrányt okoztak, a szolgabírák, káptalan vagy konvent írásos jelentésével az ügy — végleges elintézés végett — a királyi kuria elé volt terjesztendő. ¹¹⁾

V.

A király személyes jelenléte:

A király személyes jelenléte (specialis praesentia regis) bíróságában a király a főpapokkal és bárókkal ítél. Ide, mint legfelsőbb fórum elé tartoztak az egyes törvényekből láthatóan: A bírói illetékesség kérdésében való döntés. ¹²⁾ A sérelmek, kárvallások ügyében hozzá fellebbezett ügyek elintézése. ¹³⁾ Szabad városoktól hozzá fellebbezett ügyek, ¹⁴⁾ melyek a

1), 2), 3), 4) Dr. Erdélyi L.: Árpádkor 271. l.

5) 1405. I. decr. 8. cikk.

6) 1405. I. decr. 4. cikk.

7) 1435. II. decr. 5. cikk.

8) 1435. I. decr. 9. cikk.

9) 1435. I. decr. 9. cikk.

10) 1435. II. decr. 17. cikk.

11) 1435. II. decr. 5. cikk.

12) 1405. I. decr. 14. és 1405. II. decr. 12. cikk.

13) 1405. I. decr. 8. cikk.

14) 1405. I. decr. 12. cikk.

tárnokmester megkeresése után elintézetlenül maradtak. Hatalmaskodási ügyek, ¹⁾ jogtalan birtokfoglalások. ²⁾

Ha panasz emeltetik az alantas bírák igazságszolgáltatási eljárása, mulasztása miatt, a szolgabírák, káptalan, vagy konvent írásos jelentése alapján, a király személyesen, vagy megbízott útján szolgálatot igazságot. ³⁾

Ezen kívül az 1397. évi országgyűlésen, a törvény első pontjában, az aranybulla átírásában megígérte Zsigmond, hogy a Szent István-napi törvényt napokat Székesfehérvárat meg fogja tartani. Ha a király akadályozva lenne ebben, akkor helyette a nádor.

Hogy ilyenek tényleg tartattak volna, nincs nyoma a törvényekben. Különbösen is ismeretes, hogy az utolsót I. Lajos tartotta és utána ezek kimentek a divatból.

Ugyancsak az 1397. évi temesvári törvény rendelte el azt is, hogy az országlakók ügyeit az oktavás törvényszékeken kell megvizsgálni és azokban dönteni. Ezekre a király 3—4 főpapot és bárót küldjön. Epen ezért ezután a kancellár az idézőleveleket ne a régi kitételrel adja ki, hogy t. i. „ahol akkor leszünk“, hanem az idézés oktavákra történjék. ⁴⁾

VI.

Proclamata congregatio és generale iudicium:

Az elmondottakon kívül találkozunk még Zsigmond törvényeiben generale iudiciumokkal, vagyis olyan gyűlésekkel, (congregationes generales) melyeket a nádor tartott megyénként, hogy minden ügyben törvényt lásson ⁵⁾ és proclamata congregatiokkal, mikor a király, vagy egyes kiküldött egyén által — per idoneum hominem ad haec specialiter deputatum — csak bizonyos specialis esetekre szorítkozott az ítélkezés. ⁶⁾

A bírák minden fórumon — az alábbiakban látható büntetés terhe alatt — lelkiismeretes becsülességre és szigorú tárgyilagosságra voltak kötelezve.

Ügyvédek, védők:

A peres felek védelmét, amint a sorok között lehet olvasni, a nyilvános jegyzők látták el, kikre nézve szűkszavúan csak annyit mond a törvény, hogy két világi egyén között folyó perben ne ügyvédkedjenek „sed tantum in foro spirituali, seu vicariorum curiis, locum habeant.“ ⁷⁾

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 229. l.

²⁾ 1435. II. decr. 4. és 5. cikk.

³⁾ 1435. II. decr. 5. cikk. 7. §.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 223. l.

⁵⁾ 1435. II. decr. 7., 1435. II. decr. 22. cikk.

⁶⁾ 1435. II. decr. 5. cikk. 7. §.

⁷⁾ 1405. I. decr. 3. cikk.

Aztán, hogy az összes — király, nádor, királyi udvarbíró, bánok, vajdák — jegyzői úgy díjaztassanak, mint Lajos király idejében. ¹⁾ Hogy I. Lajos hogyan állapította meg a jegyzői díjakat, nem tudjuk. Így Zsigmond törvényhozása I. Lajosnak előttünk eddig ismeretlen határozatára hivatkozik.

Megismerkedvén fentiekben az igazságszolgáltatás alapelveivel és megvizsgálván azon bírói fórumokat, melyek a törvények anyagából összeállított hatáskörrel Zsigmond törvényeiben felfalálhatók, most már nézzük meg azon peranyagot, a bűntől egészen a megtorlásig, mely Zsigmond törvényeiben előttünk áll.

Az anyag, az együvé tartozó dolgok lehető összevonása mellett, felölelve az idevonatkozó törvények minden egyes artikulusát, az alábbiakban tekinthető át. A kép, amelyet nyerünk, nem csak a bíraskodás anyagát és menetét fogja nyújtani az egyes bírói fórumokon át, de beszélni fog a kor erkölcsi állapotáról is. Épen azért szándékosan akarom beszéltetni a törvényeket tartalmuk szerint, egyfelől azon vázlat kitöltésére, melyet fentiekben a törvényekből összeállítottam, másfelől, mert a törvények maguk minden hozzájuk fűzött commentálásnál jobban beszélnek a kor erkölcsi viszonyairól, melyeknek ismertetése, épen a törvények alapján feladatomat képezi.

Pertárgyak és bírói eljárások :

Ismertettem a törvényekben látható anyagból a kárt, méltatlanságot szenvedő fél igazság, jogorvoslás iránti keresete módzatait. A törvények a legtöbb esetben nem precizirozzák a bírói eljárás megindításának mikéntjét, (perbehívás, idézés stb.) illetve csak nagyon elvétve szólanak erről valamit. Annál nagyobb anyag áll előttünk magáról a bűnről és a vele szemben való eljárásról annak megítélésében.

Hogy úgy mondjam jórészben egyenesen a dolog közepébe állítanak, hogy onnan tekintsük át a bíraskodást, mert egyedüli céljuk : a bajnak orvoslása, a bűnnek megbüntetése és kiirtása. Ezt pedig nem az eljárások precizirozásával, hanem gyökeres orvoslás nyújtásával kívánják elérni.

Latrok, gonosztevők elfogása, megbüntetése, levelesítése :

Az ispánok senkit se ítéljenek, csak a maguk vára népét, a tolvajokat, latrokat ítéljék meg a király falusi ispánjai, (bilochi regales) de magának a megyének ispáni széke előtt. ²⁾

¹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 237. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 215—216. l.

Azon régi szokás alapján, mellyel a nádor, megyei ispánok és más birói tisztet viselő egyének a tolvajokat, rablókat és más levelesített gonosztevőket gyűléseiken megszokták büntetni és a nemeseknek is szabadságukban állott, hogy akiket birtokaikon gonosztettek kaptak, megbüntessék, nevezett egyének, valamint a szabad községek bírái és esküdtjei, a régi szokás épségben maradásával, az ilyen gonosztevőket, ha tetten érik őket fogják el, a gonosztevők gonosz hajlamai kiirtása, a falvak nyugalmanak, az utak biztonságának megóvása céljából.

Ha elfogniok nem sikerül, de bűnösnek találják őket, akkor levelesítsék az illetőket, közölván az ország összes bírásaival és igazságszolgáltatóival nevüket, bűneik leírását, lajstromát.

Az összes bírásnak kötelesség az ilyen egyént, amennyiben területükre menve, ezt tehetik, — elfogni, kényszeríteni, megbüntetni, ha királyi kegyelem nekik meg nem bocsátott. Az a bíró, aki az ilyen egyént, ha kezébe került, meg nem bünteti, sőt segíti, pártolja, védelmezi, a király haragjának magárvonása mellett, vétségéhez mért büntetésben részesül. ¹⁾

A királyhoz hűtlenséget, levelesíteteket, vagy más bűnténnyel beszennyezetteket se titokban, se nyíltan, se közbenjárásra, se magánbuzgalomból senki se merje befogadni, eltartani, valami kedvezményben részesíteni. Az ez ellen vétők olyan büntetésben részesülnek, mint nevezett bűntettekkel megbélyegezettek. ²⁾

Azok a bárók, várnagyok, kiknek az ország végvidékein az ország védelme céljából váraik vannak, befogadhatják váraikban és ott tarthatják addig, míg kegyelmet nyernek a közönséges gyűlésben, levelesített rablókat, tolvajokat, gonosztevőket, a koronához hűtlennel szemben azonban ezt nem tehetik. ³⁾

A tolvajok, rablók, gonosztevők garázdálkodása, mely a törvény intézkedéseiből látható, nem valami kedvező színben tünteti fel a közbiztonságot Zsigmond korában.

Hatalmaskodások :

Senkinek sem áll hatalmában a király, királyné, nemesek, egyházak birtokán, azok lakói, vagy bár ki másnak tettei miatt, önhatalmulag zálogot venni, vagy foglalni. Aki ez ellen vét, hatalmaskodás vétségébe esik. ⁴⁾

Hatalmaskodás tettét követik el azok a bárók, előkelők,

¹⁾ 1405 I. decr. 5. cikk.

²⁾ 1405. II. decr. 9 cikk és 1435. II. decr. 24 cikk.

³⁾ 1435. II. decr. 24 cikk.

⁴⁾ 1405. II. decr. 2. cikk.

(proceres) kik az országlakók tagjait elmetszik, megcsonkítják, kivéve, akiknek erre a király hatalmat ad. ¹⁾

Hatalmaskodás bűnébe esnek a nemesek jogtalan birtokfoglalásaikkal, zsákmányolásaikkal, más hatalmaskodó cselekedeteikkel. ²⁾

Hatalmaskodás bűne és következményei terhe alatt a nádor, udvarbíró, tárnokmester, bárók, megyei ispánok, más igazságszolgáltatók — városiak épen úgy, mint az egyháziak és világiak, ne mérjék az országlakókat fosztogatni, vagyonukat elvenni, vérüket ontani. ³⁾

Hatalmaskodásba esnek annak következményével a bárók, főpapok, nemesek, valamint akármilyen rendű és rangú emberek, ha akár mint katonák járnak-kelnek az országban, akár mint nem katonák, midőn valamely perükben a királyhoz mennek, vagy vele utaznak, tehát bármilyen minőségben, az országlakókat fosztogatják, bántalmazzák, megkárosítják.

Az ilyen módon hatalmaskodók, ha őket a királyhoz, vagy más rendes bíróhoz feljelentik, rendes bírói eljárás nélkül, rövid úton fogják büntetésüket elvenni. ⁴⁾

Hatalmaskodás bűnébe esnek és vagyonukkal lakolnak azok a katonák, kik hadbanlétük tartama alatt pusztítanak, rabolnak, gyűjtogatnak, harácsolnak, erőszakoskodnak. ⁵⁾

A sok tilalom a hatalmaskodás ellen, élénk világot vet a kor erkölceire.

Jogtalan letartóztatások :

Várnagyok, királyi tisztek a királyi birtokon, bírák esküdt polgárok a maguk körében, főpapok, bárók, nemesek saját birtokaikon, bármely cím alatt az országlakók vagyonát lefoglalni, letiltani ne merészeljék, hanem, csak közhelyen és mások birtokain, amint ezt az ország szokása megköveteli. ⁶⁾

Sem egyházi, sem világi egyének adósság, vagy más kihágás miatt nem tartóztathatnak le kereskedőket, útasokat, sem saját, sem osztatlan testvéreik birtokán. Az ez ellen vétő 3 márka bírságot fizet és a vármegye ispánja újabb 3 márka bírsággal kényszerítse az illetőt a fogoly szabadon bocsátására.

Ha közhelyen akar valaki valakit letartóztatni, a közhely bírása csak úgy engedje meg letartóztatást, — de csakis a maga jelenlétében — ha a letartóztatást kérő fél a megye ispánjának, alispánjának, szolgabírának levelével, vagy másnak hi-

¹⁾ 1405. II. decr. 3 cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 229. l.

³⁾ 1405. II. decr. 4 cikk.

⁴⁾ 1405. II. decr. 1 cikk.

⁵⁾ 1435. I. decr. 9 cikk. Tmsv. gy. Knauz : i. m. 217. l.

⁶⁾ 1405. II. decr. 5. cikk.

teles írásával igazolja, hogy ő annak a helynek urától, vagy bírójától, hol a letartóztatandó lakott, kért igazságot, de ezt neki megtagadták, vagy ha nem is tagadták meg, kellő igazságot nem szolgáltatnak.

Ha ezt igazolja, annak a közhelynek ura, bírása, ahol a letartóztatás történik, köteles a fogságot fenntartani és a felek között igazságot téven, a letartóztatottnak bíróilag lefoglalt vagyonából, a követelt adósságok és más kártételek tekintetében, ha vagyona nem lenne, személyének letartóztatásával, kellő igazságot szolgáltatni. ¹⁾

Ha a bíró a jelenlétében eszközözendő letartóztatást akár félelemből, akár kedvezésből, akár valami más okból eszközölni, fenntartani, törvényt, igazságot szolgáltatni nem akarna, minden olyan kárért, mely vonakodásával, kötelessége nem teljesítésével annak, aki a letartóztatást kérte, okozott és amely a letartóztatotton megtérült volna, legyen a bíró felelős, ha csak az, akit le kellett volna tartóztatnia oly nagy erővel rendelkezett, hogy emiatt a közhely ura őt letartóztatni nem tudta, illetve ha letartóztatta is, erőszak alkalmazásával fogásából megszökött. ²⁾

Birtokpercek :

Gyakran fordult elő, hogy a hatalmasabbak, erősebbek elnyomták és sokféle módon terhelték a szegényeket! Ezen helyzetnek elejét veendő, a törvényhozás kimondja, hogy ha valaki birtokokat, erdőket erőszakkal elfoglal, más javait erőszakkal elveszi, erdőket vág ki, embereket sebesít meg, más házára, birtokára tör és azokat pusztítja, a károsultak forduljanak azon vármegye ispánjához és szolgabíráihoz, ahol az ilyen dolog történt.

A megyei ispánok és szolgabírák erre, a megyének szokás szerint szolgálatára álló káptalan, vagy konvent bizonysgával, hívják gyűlésbe a szomszédokat, károsultakat, megyei nemeseket, hol nevezettek büntetés terhe alatt megjelenni tartoznak.

A szentek ereklyéinek érintése után, az ispánok és szolgabírák, az Istennek és a szent koronának tartozó hűségük terhe alatt, puhatolják ki az igazságot az ilyen hatalmaskodásra, birtokfoglalásra nézve és a nekik adott hatalomnál fogva, az elvett birtokokat, foglalásokat, elvett dolgokat adják vissza a jogos tulajdonosaiknak és biztosítják azokat számukra. ³⁾

¹⁾ 1435. II. decr. 13. cikk.

²⁾ 1435. II. decr. 4. cikk.

³⁾ 1435. II. decr. 4. cikk.

A hatalmaskodás tényének fennti módon való megállapítása után, hogy a felek végleges ítéletet kapjanak, a vizsgálat tartalmát leíró levelet, mely leírja a vizsgálat anyagát, ismerteti a tényállást, magában foglalja a szóban forgó tetteseknek, birtokoknak, feleknek neveit, a mondott káptalannak, vagy konventnek levelével — bizonyos határidő alatt — a király, nádor, vagy udvarbíró elé kell terjeszteni.

A király, nádor, udvarbíró azután minden halogatás nélkül, minden további perfolyam mellőzésével, az esetleges macacsság miatt meg nem jelentekre való tekintet nélkül, fejre való esküvést hagyván meg — végleges ítéletet fognak hozni.

A peres felek azonban a bíró megkeresése és bíróságok fizetése nélkül, szabadon egyezkedhetnek. ¹⁾

Ha a felek egyezkedni akarnak, a bíró őket ebben meg nem akadályozhatja, béke birságul 3 márkánál többet bármely ügyben sem követelhet. ²⁾

Már I. Lajos 1351. évi decretuma megengedte az egyezkedést ³⁾ és ennek átírásában Zsigmond temesvári törvénye kimondja, hogy ha valamely nemest hatalmaskodás, patvarság, párbajban való elbukás, ál okiratok előmutatása, vagy főben járó ítéletben, vagy akár mely más tettéért elítéltek, az ügy bírása az ilyen embert fogja el és három napig — az egyezkedés céljából — tartsa fogva.

Ha kiegyezni nem tudtak, a bíró az elítéltet szolgáltatassa ellenfele kezébe, hogy az rajta a törvény szerinti ítéletet végrehajtsa.

Ha kiegyeznek, az elítélt szabad legyen. Ha az előbbieket szerint elmarasztalt fél ellenfelével kiegyezik, a bíró, ki az ügyben elárt, 50 márkát kapjon bírói díjúl. Ennek megfizetésére az illető fél határidőt kap. Ha a kitűzött időre az 50 márkát ki nem fizeti, a bíró egy királyi ember és valamelyik káptalan, vagy konvent hiteles bizonyosságának magamellé vételével, a fentiek szerint elmarasztalt birtokából 50 márkát érő részt elfoglalhat, minek mindaddig birtokában marad, míg azt az elítélt, vagy az, kinek az érdekében áll, 50 márkával vissza nem váltja. ⁴⁾

Birtokügyben minden pert, minden halogatás nélkül, a harmadik határidőben be kell fejezni. ⁵⁾

Magszakadás esetén való birtokperekről szó van e dolgozatban a birtokügyek tárgyalásánál ⁶⁾ (gazdasági élet).

¹⁾ 1435. II. decr. 5. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226. l.

³⁾ 1351. évi decr. IX., X., XX.IV cikk.

⁴⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 222—223. l.

⁵⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226 l.

⁶⁾ 1435. II. decr. 17. cikk.

Az egyház szerepe a bíráskodásban :

Az egyes peres eseteknél, törvénykezési cselekmények eszközlésére — iktatások, tanuvallatások, perbehívások esetében, — „hiteles bizonyosságoknak” káptalani és konventi emberekül, az egyes káptalanok, konventek ne küldjenek egészen egyszerű embereket, hanem a káptalanokból kanonokat, vagy legalább is egyházi javadalmakkal és tisztségekkel ellátott egyéneket, a konventekből pedig áldozár szerzeteseket.

Miután az ilyen kiküldöttek az egyes pertárgyakban — birtokba való iktatások, határjárások, birtokok szemügyre vétele, közös tanuvallomások — kiszállottak, meg kell esküdjene, hogy a dolgokban igazságosan fognak eljárni és igaz jelentést fognak tenni.

Hasonlóképen azon királyi emberek is, kik fennti ügyekben eljárnak, midőn eljárásukról jelentést tesznek, a káptalan, vagy konvent előtt esküdt kötelesek tenni.

Amelyik egyházi ember esküje ellenére hamis jelentést tesz, vagy hamisan jár el, az ilyen ha van javadalma, veszítse el azt, ezenfelül, ha van javadalma, ha nincs, örökös fogságra vettesék.

Ha világi ember jár el hamisan, akkor hamis eskü bűnténye miatt, főbenjáró büntetésben részesítendő és összes javai elvesztésében marasztalendő el.

Az a nemes, kit valaki nevét (t. i. a nemesét) magában foglaló királyi levél, vagy más szokásos levél felmutatásával, a káptalan, vagy konvent bizonyosága mellé királyi emberül kér fel és ezt elvállalni nem akarja, a vármegye ispánja által haladéktalanul behajtandó 3 márka bírsággal súlytandó. ¹⁾

I. Lajos 1351. évi törvénye ²⁾ és ennek átírásában Zsigmond 1397. évi temesvári törvénye kimondotta, hogy káptalani és konventi bizonyságok csak olyanok lehetnek, kik ugyanabban az egyházban tisztséget viselnek. Ha az ilyen bizonytságot a nemesek saját lován vitték ki, akkor napjára 2, (kettő) ha a maguk lován, akkor napjára 1 (egy) garast kell neki fizetniök. ³⁾

Az 1435. évi II. decretum azonban már úgy intézkedett hogy a káptalanok, vagy konventek bizonyságául kiküldött egyének, akár a saját lovukon szállanak ki, akár a peres felek viszik ki őket, naponként 12—12 nagyobb dénárt kapjanak, de még mindig a peres felek élelmén és költségén kell őket, lovaikkal és cselédjeikkel együtt, elvinni és hazaszállítani. ⁴⁾

¹⁾ 1435. II. decr. 8. cikk.

²⁾ 1351. decr. 21. 22. 23. cikk.

³⁾ Tmsv. gy. Knausz : i. m. 226. l.

⁴⁾ 1435. II. decr. 10. cikk.

A királyi ember, akit idézés, vagy tanuvallatás eszközlése végett visznek ki, csak abból a megyéből való lehet, ahol lakik az a fél, akit idéznek, vagy aki ellen a tanuvallatás történik; a káptalanok bizonyosságát szintén a legközelebbi káptalanból kell kivinni.¹⁾

Tanuvallatások (inquisitiones) csak a király, nádor, vagy udvarbíró levele alapján történhetnek. Az illető megye, vagy kerület nemesait össze kell gyűjteni és ezeknél kell nyilvánosan tudakozódni.²⁾

Határjárásoknak, (reambulationes metarum) birtokban való beiktatásoknak, (statutiones) szemügyre vételeknek (revisiones) a szomszédosoknak és határosoknak jelenlétében kell történniök, akik oda törvényesen megidéztetnek. Az ezekről kiállított káptalani, vagy konventi levelekbe be kell sorba írni a szomszédok és határosok neveit, hogy a hamisságot és csalárdságot annál jobban ki lehessen kerülni.³⁾

A fentiekben tárgykörük szerint való csoportosítással láthatók a Zsigmond törvényeiben előforduló pertárgyak és peres eljárások, valamint azok a büntetések, melyek megtorlásoként, Zsigmond törvényhozásában, a bünt követték.

De a bírák is bűnhődtek, ha nem teljesítették lelkiismeretesen, igazságosan bírói tisztüket.

A bírák büntetése:

A törvényhozás szigorú pártatlanságot, lelkiismeretes igazságosságot követelt a bíraktól. Azért rendeli el, hogy a bárók, bírók és általában azok, kik a király kegyéből igazságszolgáltatói tisztséget viselnek, azokkal szemben, akik nekik különben is alá vannak rendelve, igazságtalanságot, méltatlanságot el ne kövessenek, se helyetteseik által el ne követtessenek.

Ha ilyenek történnek, azok, akik kárt, sérelmet szenvedtek, a valót az illető megye káptalanja, vagy konventje és szolgabírája által puhatoltassák ki. A szolgabírák a sértett, károsult félnek az illető bírák, igazságszolgáltatási tisztekkel szemben szolgáltatassanak igazságot, vagy pedig ugyancsak ők terjeszték az ügyet, a káptalannak, vagy konventnek az egész tényállást ismertető levele útján, a király, nádor, vagy udvarbíró elé, hol az ügy végleges elintézését nyer.

Ha pedig a bárók, királyi tisztviselők bírói tisztüket úgy teljesítik, hogy ellenük a bírói tisztük alá rendelt közönség panaszt emel, a király a szolgabírák, megyei nemesek, kápta-

¹⁾ Temesv. gy. Knauz: i. m. 226. l.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 226. l.

³⁾ 1435. II. decr. 9. cikk.

lan, vagy konvent írásba foglalt állításai alapján, személyesen, vagy királyi megbízott útján fog igazságot szolgáltatni. ¹⁾

Ezek csak általános alapelvek, de a törvény tételesen is kifejezi ²⁾, hogy a megyei ispánok hivatalvesztés terhe alatt kötelesek elintézni a hozzájuk fellebbezett ügyekben ³⁾ vétségük neméhez mért büntetés terhe alatt kötelesek az összes bírák a területükre ment levelesítetteket elfogni, megbüntetni. ⁴⁾ Hatalmaskodás tényében is — amint fentiekben látható volt — elmarasztalhatók, ⁵⁾ illetve elmarasztaltatnak, ha okot szolgáltatnak reá. Káptalani, konventi kiküldöttek javadalmuk elvesztése mellett örökös fogsággal bűnhődnek, ha — mint esküjük erre kötelezi — igazságosan nem járnak el küldetésükben, mint hiteles biznyságok. ⁶⁾

Az a nemes, aki a homo regiusi tisztelet, a káptalan, vagy konvent biznysága mellé felkérve, nem fogadja el, 3 márkát fizet, ⁷⁾ az a nemes, aki a szolgabírói tisztelet nem fogadja el, 25 márkát. ⁸⁾

Bírói díjak, bírságok :

A törvényhozás a bírói díjakat, bírságokat is szabályozta. Amint láttuk, a peres felek közötti egyezkedés esetén a bíró 3 marka díjat vehetett, ⁹⁾ 50 márkát követelhetett, ha a felek kiegyeztek. ¹⁰⁾ A káptalani, vagy konventi kiküldötteknek napi 2 garas járt, ha saját, 1 garas, ha a nemesek lovával szállították ki ¹¹⁾ Az 1435. évi II. decretum 10. cikkelye szerint azonban a káptalani, vagy konventi biznyságnak a maga, szolgálái, lovai élelmezésén kívül napi 12 denár járt. A megye ispánjának 3 marka járt bírságként azok részéről, kik valakit saját területükön tartóztattak le.

Ezenkívül a törvényhozás kimondotta, hogy mindazon perekben, hol a bírák eddig a pernyertes féltől kilencedet, vagy tizedet szoktak kapni, azt ezután a pervesztes féltől követeljék, mert nem méltányos, hogy az bűnhődjék, akinek igazsága van. ¹²⁾

A megyei ispánok széke előtt lefolyt perek bírságait, az ispánok és szolgabírák egyenlő arányban osszák meg. ¹³⁾

¹⁾ 1435. II. decr. 5. cikk.

²⁾ 1405. II. decr. 10. cikk.

³⁾ 1405. I. decr. 5. cikk.

⁴⁾ 1405. II. decr. 2., 3., 4., 5. cikk.

⁵⁾ 1405. II. decr. 8. cikk.

⁶⁾ 1435. II. decr. 8. cikk.

⁷⁾ 1435. II. decr. 2. cikk.

⁸⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226. l.

⁹⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 222—223. l.

¹⁰⁾ Tmsv. gy. Knauz : i. m. 226. l.

¹¹⁾ 1435. II. decr. 13. és 15. cikk.

¹²⁾ 1405. I. decr. 9. cikk.

¹³⁾ 1435. II. decr. 3. cikk.

A személyes jelenlétében eszközölt letartóztatásokért a bíró, ha őt a birtok ura, vagy maga a földesúr állította be hivatalába, 40 dénárt, ha a község előljárósága, 12 dénárt vehetett munkájáért az elmarasztalt emberen.¹⁾

A törvényhozás gondoskodni akarván a bírságok kivételésének, behajtásának módjáról, kimondotta,²⁾ hogy bírságokat, büntetéspénzeket egy világi sem beszedhet máskor mint azon gyűlések alkalmával, melyeket a nádor, vagy a királytól kinevezett ember tart ez egyes vármegyékben. (congregstiones generales) Kivéve azonban az alábbi nyolc esetet, mikor nevezett gyűlések idején kívül is lehet szedni bírságot:

I.

Ha valamely jobbágy elköltözését kérte és a törvényes földbér letétele, valamint adósságai lefizetése után más birtokra akar költözni, ebben azonban ura megakadályozza és ezáltal jobbágyát megkárosítja, az ilyen földesúrtól a vármegyei ispán és a szolgabírák 3 márka bírságot vehetnek mindannyiszor, valahányszor az illető urat ilyen bűnben bűnösnek fogják találni. Egyszersmind elrendelik, hogy a visszatartott jobbágyot, kárai megtérítése után, összes javaival szabadon engedje. (A szolgabírák nélkül ilyen ügyekben eljárni egyáltalában nem szabad.)

II.

Ha valaki másnak a jobbágyát, aki szabadságot sem nem kért, sem nem nyert, vagy kért ugyan, de nem nyert, szabadságkérése előtt 15 nappal erőszakosan elviszi, az ilyen 3 márka bírságot fizet a jobbágy erőszakos elhurcolásáért és ugyancsak 3 márka bírsággal kényszerítse a vármegye ispánja az illetőt arra, hogy az erőszakkal elvitt jobbágyot visszaadja.

Szintén 3 márka bírsággal kényszerítse az ispán azt az urat a jobbágy visszaadására, ki valakinek titokban elszökött jobbágyát magához fogadta.

III.

A széksértő 25 márka bírságot fizet.

IV.

Aki tolvajt, latrot, vagy más gonosztevőt fogott el és azt

¹⁾ 1435. II. decr. 16. cikk.

²⁾ 1435. II. decr. 7. cikk.

fogságából szándékosan szabadon bocsátja, a vármegye ispánja részére a gonosztevő díját fizesse.

V.

Ha a kamaranyereséget valahol nem fizetnék pontosan, a szolgabírák a késedelmesek ellen állítsák ki a bírságleveleket, minek megtörténte után a vármegye ispánja a szolgabíróval hajtsa fel azt a nem fizető községen, 3 márka bírsággal.

VI.

Ahol a dézsmákat megfizetni vonakodnak és még az egyházi tilalomnak az egyes püspöki megyékben és községekben szokásos kihirdetése után is megmaradnak álnokságukban egy hónapig és ennek elteltével sem fizetik ki a dézsmát, az ilyen helyeken a decimatorok megkeresésére a vármegyék ispánjai és azok helyettesei hajtsák fel és fizessék ki a dézsmát azok részére, akiket megillet, a maguk részére behajtandó 3—3 márka bírsággal.

VII.

Mindazon nemesektől 3—3 márka bírságot hajthat be a vármegyei ispán és a szolgabíró, kik a királyi levélben kitett 3 márka fizetése büntetés terhe alatt gyűlésbe hivatnak, de ott nem jelennek meg, kivéve azokat, kik öregség, betegség, özvegyesség, vagyoni tehetetlenség címén kimentik elmaradásukat.

VIII.

Az ország rendes bírái, egyháziak és világiak kötelesek a per teljes befejezése és végítéssel való ellátása után, az előttük lefolyt ügyben befolyt bírságokból először az ellenfelet kielégíteni, azután behajthatják az ő bírói jutalékukba eső részt.

Levelek díja :

Zsigmond törvényhozása megállapította tételesen a bírósági levelek, hiteles okmányok díját, hogy — amint mondja — jövőre minden kétség és felmerülhető vita e téren kikerülhető legyen. Szabályozta úgy a káptalanok és konventek, mint a kisebb és nagyobb kancellária által kibocsátott, kiadott okmányok díjazását, külön jegyezvén meg, hogy azokból a pénzekből, miket a káptalanok és konventek előtt szoktak fizetni, a káptalan, vagy konvent nem vehet kilenced, vagy tized részt,

csak azokból a pénzekből és csak az elhelyezésre okot szolgáltató fél rovására, melyeket a felek egyenetlenkedése következtében helyeztek el az ő sekrestyéjükben, vagy letéti helyiségükben.

Kiemeli egyszersmind a törvényhozás azt is, hogy a levélváltásokban és minden fizetésben olyan dénárokat kell érteni, melyekből 100 egy aranyforintot tesz ki és ér, ha valaha kisebb dénárok forgalomba jönnének, azokat ugyanazon arányban nagyobb és ugyanannyit érő számmal kell pótolni. ¹⁾

Az 1397. évi temesvári törvényben pedig I. Lajos 1351. évi decretuma átiításában kimondotta Zsigmond törvényhozása, hogy kisebb konventek — névszerint egyet sem említ meg közülük — birtok dolgát illető oklevelek kiállításával hagyjanak fel és pecsétjüknek ne legyen semmi értéke. ²⁾

A törvények beszédes tanúbizonyságaot tesznek a kor erkölcsi viszonyairól. Láthatjuk belőlük, hogy a lopás, rablás, elszaporodott gonosztevők garázdálkodása, útonállás, jogtalan letartóztatások, erőszakols kártételek, a vett sérelmek önhatalmú elintézése, önbíráskodás, a hatalmaskodás különböző nemi, erőszakos birtokfoglalások, patvarkodás, mások jobbagyainak erőszakos elhurcolása nem tartoztak a ritkaságok közé.

A bírák közül pedig némelyek kötelességmulasztásaikkal, az igazságszolgáltatás halogatásával, hatalmaskodásaikkal okoztak bajokat a sértett, kárvallott embereknek.

Jellemző, — mint ez a törvényből kivehető, — hogy még a legelőkelőbb emberek sem tekinthetők menteseknek a korszak egyik-másik bűnétől.

Emellett a katonák a hadjáratok idején, hadbavonulásuk, vagy hazatérésük alkalmával, különböző kártételeikkel, a magántulajdon megtámadásával, hatalmaskodásaikkal, melyek még az egyházakat sem kímélték, zavarták a társadalom nyugalmit és veszélyeztették nem egyszer az élet és vagyonbiztonságát.

Amikről a törvények tilalomképen szólnak, azok meglevő, fennforgó bűnök. Ezek ellen küzd a törvényhozás. Az egyháznak maradt nehéz, de magasztos hivatása, hogy segítségére menve a világi törvényhozásnak, az emberi gonoszságokkal és bűnökkel szemben felvegye a harcot és békességet hirdessen és teremtsen egy magasabb törvény: az Isten törvénye nevében és szolgálatában.

Azok mellett, amiket a törvényből látunk, külön, tételesen is felemlíti Zsigmond törvényhozása, hogy Magyar-

¹⁾ 1435. II. decr. 10., 11., 12. cikk.

²⁾ Tmsv. gy. Knauz: i. m. 220. l.

ország, Zsigmondnak Német- és Olaszországban tett útja, hossz-
szas távolléte alatt, a király jelenlététől megfosztva, a jogsér-
tések, erőszakos kártételek miatt a béke és nyugalom állapo-
tában annyira megzavartatott, hogy visszatérve az országba,
legelső gondja a királynak, hogy a kellő, rendezett és egyenlő
igazságszolgáltatás érdekében, a főpapok, bárók, nemesek
egyértelmű óhajára, tanácsára, közös megbeszéléssel törvénye-
ket hozzon, a megsértett jogrendet helyreállítsa, részben a régi
szokások világosabb meghatározásával, részben új törvények
alkotásával. ¹⁾

¹⁾ 1435. II. decr. bevezetése.

Befejezés :

Most pedig — miután végére értem tárgyamnak — befejezésképen egy futó pillantást akarok vetni annak az embernek pályafutására, kinek kora társadalmi és művelődési viszonyait volt feladatomban — törvényei alapján — megrajzolni és aki abban a munkában, mely a társadalom élete, helyzete javítása körül lefolyt, nemcsak tevékeny részt vett, de egyenesen vezető szerepet vitt.

Zsigmond uralkodása (1387—1437) egyáltalában nem mondható nyugalmasnak. Másfél évtizedbe (1387—1403) került trónjának megszilárdítása, biztosítása. Az ellenzékét azonban hívei segítségével letörte és a trónkövetelőket igényeikről való lemondásra kényszerítette. Ezzel be is fejeződött uralkodásának első, állandó belső zavarokkal teljes fele. Ifjúkori hibáiról, emberi gyengeségeiről lassanként leszokott és a nemzettel is hova-tovább megtudta magát kedveltetni.

Uralkodásának második szakaszában (1404—1437) már üdvösebb tevékenységet fejthetett ki és mindennek előtt az alkotmány továbbfejlesztésére fordította figyelmét.

Abban a nagy, hosszú küzdelemben, melyet az oligarchiával trónja biztosításáért folytatott, a polgári rendben ismerte fel trónjának legerősebb biztosítékát, azért hosszú uralkodása alatt kiváltságokkal, kedvezményekkel ruházta fel a városi polgárságot, sőt az országos rendiség jogával is megajándékozta, miáltal a polgári elemet az állam életében országos jelentőséghez jutatta.

Törvényhozó gyűléseken, (congregatio generalis) vagy a főpapok és bárók tanácsával, beleegyezésével hozott törvényekkel rendezte a már nagyon fejlődő állami, társadalmi élet összes kérdéseit. Figyelme mindenre kiterjedt, de különösen az igazságszolgáltatás és a hadügy kérdései foglalkoztatták. Mindkettővel evidens érdeket akart szolgálni: az egyikkel megtartani az országot békében, a másikkal megvédelmezni azt a sok külső ellenséggel szemben. Mert sok háborúja volt: a melléktartományokkal, törökökkel, Velencével, a huszitákkal.

Emelte a magyar korona fényét a német-római császársággal, (1410) a cseh királysággal. (1419)

Mint rangban első európai uralkodó, mint az egyház ügyeinek legfőbb világi védelmezője, nagy buzgóságot fejtett ki az egyházszakadás megszüntetésében (konstanci zsinat 1414—1418), majd a szakadár husziták leverésében, később megbékítésében (bázeli zsinat 1431—1449) és ezzel az egyház dogmatikus egységének helyreállításában.

Talán II. József prototypusának lehetne mondani Zsigmondot, annyi jó szándék és minden iránt való érdeklődés vezette. Hasonlít a három századdal későbbi II. Józsefhez abban is, hogy művelt, több nyelvet beszélő, a klasszikus tudományok, művészetek iránt érdeklődő, azokban jártas ember volt.

Tragikuma azonban nem a II. József tragikuma volt. Zsigmond tragikuma abban áll, hogy törekvéseinek nem feleltek meg azok az eredmények, melyeket elért.

Mint kezdetben könnyelmű, szeszélyes, kiforratlan jellemű ember elveszítette a magyar nemzet szeretetét és ha uralkodása második szakaszában meg is szerezte magának a magyar nemzet tiszteletét és egész Európa szemében tekintélyt vívott is ki magának, a vallain nyugvó feladatok özönében minduntalan új dolgokba fogott, vagy kellett fognia, azért sokszor kapkodóvá lett és így inkább csak kezdeményező, mint alkotó lehetett.

Uralkodása első felében legyőzte a trónja elleni irányzatokat, a férfi és öregkor tapasztalataiban tanulságokat szerezve, lett úgy Csehországnak törvényesen is elismert királya (1436-tól), mint lett — ami még ennél is nehezebbnek látszott — Magyarországnak tiszteletben álló, törvényes uralkodója, uralkodása második felében.

Mint az egyház egységének helyreállítója, egyetemes történelmi jelentőségű feladatot oldott meg. Nőtt azokkal a feladatokkal, melyek vállaira neheztedek, melyeknek — osztályrészül jutván — hordozója, viselője lett, de mégsem tudta a személye iránti tiszteletet népei szívében a szeretetig emelni: fiatal korában Magyarországon nézték idegennek, német-római császársága idejében a németek vették rossz néven tőle Magyarország iránti előszeretetét.

II. Józsefnek összes eszméi elbuktak a gyakorlatban, mert kihívták maguk ellen a történelmi múltat és a nemzeti

érzést. Zsigmond azonban legalább kezdeményező, későbbi nagy alkotások lerakója lehetett. Abban pedig egészen különbözött II. Józseftől, hogy idegen származása dacára is jó magyar volt, aki nem csak nyelvét tudta egészen jól nemzetünknek, de ismernie kellett annak lelkét is, mert „ha választani kellett — amint mondotta — Magyar- és Németország között, inkább Magyarországot válassza, mert ott lesz mindig elegendő kenyere és bora” — és ezzel megszeretnie, mert itt akart nem csak élni, de halottaiban Szent László lábainál. Váradon megpihenni.

Nagyban különbözött abban is II. Józseftől, hogy a nemzet régi szabadságát, nemzeti jogait megsemmisíteni nem csak nem akarta, de a Sárkányrend tagjait — egyebek mellett — az ország régi szabadságának, jogainak megvédésére és azoknak újakkal való gyarapítására kötelezte.

Udvara német-római császársága alatt is megőrizte magyar jellegét és második házassága folytán családi összekötései is Magyarországhoz kapcsolták, bár Cillei Borbála egyfelől feslett életével, mely Váradon való elzáratását is maga után vonta, másfelől a trónöröklés kérdését Zsigmond akaratával szemben való aknamunkájával (Ulászló, lengyel király támogatása), amely még az agg király életét is veszélyeztette, sok szomorúságot és aggodalmat okozott Zsigmondnak.

Zsigmonddal emelkedett a kicsiny, szerény kezdetből kiindult Luxenburg család a legnagyobb hatalomra. Hatalmának súlypontját Magyarország képezte.

Császársága, cseh királysága, ezek megszerzésére irányuló törekvései, vagy más ügyek sokszor húzamosan, néha évekig tartották távol Zsigmondot Magyarországtól. Így a nikápolyi csata után, majd a cseh királyság és a német római császári korona megszerzése után való jártában, leghosszabbban a konstanci zsinat idején, — 1413—1419-ig — aztán a bázeli zsinat alkalmával.

Hosszabb időig lévén kénytelen külföldön tartózkodni, nem szentelhetette minden idejét Magyarországnak. Ő volt az első magyar király, aki a német-római császári méltóságot viselte és talán az utolsó az összes német-római császárok sorában, aki ezen méltóságban nem csak dísz, de kötelességet látott.

Bár a magyar nemzet királyát ért megtiszteltetés által magát is megtisztelve érezte és örömmel fogadta azt, mégis a

király gyakori távolléte miatt, Zsigmond német-római császárságának több kárát, mint hasznát látták.

Másfelől azonban a magyar államférfiaknak, kik közt első helyen Kanizsai János, e kor legkiválóbb diplomatája említhető, alkalom nyílt, hogy gyakrabban érintkezve a nyugat-európaiakkal, látókörüket szélesebbé tegyék, valamint a Nyugattal való érintkezés, összeköttetés kulturális téren sem maradhatott hatás nélkül.

TARTALOM:

Bevezetés:

Mi a társadalom? A társadalom célja. Társadalomtörténet- művelődéstörténet. A művelődéstörténet írásos forrásainak forrásértéke. A törvények, mint elsőrendű források. Zsigmond törvényei általában. Zsigmond törvényeinek alkotmánytörténeti értékelése, a törvények szerkezete és tartalma. . . . 3—16 l.

I.

Föld- és néprajzi viszonyok:

Föld- és néprajzi adatok Zsigmond törvényeiben: 17—21 l.

II.

A király és udvara:

A király címe: „*Dei gratia*” uralkodik és királyi tisztét „*ex regiminis nostri regalis officio*” gyakorolja. A király a legfőbb törvényhozó, ő legfőbb bíró, legfőbb kegyúr, legfőbb hadúr. A király joga a szent korona földjének adományozása.

A király udvaráról nem szólnak a törvények. Zsigmond székhelye: Buda: Ismeretes az a fényes udvartartás, melyet Zsigmond vitt. Az udvarhoz tartoztak az udvartartás vezetői, élükön a főudvarmesterrel, az országos ügyeket intéző főtisztek, királyi kamarások, udvarnokok, királyi apródok, a királyi kancelláriában és kápolnában alkalmazott jegyzők és titkárok, lovagrendek. Zsigmond korában már három lovagrend szerepel. Ide tartoztak az udvarban élő tudósok. A királynénak külön udvartartása volt. Az udvar fényét emelték az ott gyakran megjelent külföldi fejedelmek. Az udvar életére, az udvartartás fényére, költségeire világot vetnek azok az udvari ünnepélyek, lovagjátékok, vadászatok, melyeket az egyes külföldi fejedelmek látogatásakor rendeztek és amelyeknek színes leírása maradt ránk. 22—27 l.

III.

Egyházi társadalom:

Érsekségek, püspökségek, érsekek, püspökök, apátságok, prépostságok, káptalanok, konventek. Az egyházi rend az állam szolgálatában, az egyház hivatása. Zsigmond viszonya a pápasághoz. Az 1404. évi pozsonyi decretum meghozatalának oka, a decretum tartalma és jelentősége. Az egyházi vagyon és védelme. Papi javadalmak, dézsma és más egyházi jövedelmek. A dézsma behaj-

tásának módja, a főpapság jövedelmének lefoglalása hadi célokra a temesvári országgyűlésen. Az egyházi bíráskodás. Az egyház szerepe a világi bíráskodásban. 28—36 l.

IV.

Világi társadalom :

A fő- és köznemesi rend kialakulása az Árpádkorban. A világi társadalom rendjei Zsigmond idejében :

I. Főrendek (barones. proceres). Kiváltságaik, címeik, a legtekintélyesebb főurak Zsigmond törvényeiben, főúri méltóságok, a törvény a bárókat is kötelezi, terheik, kötelességeik.

II. Köznemesek (nobiles, milites, servientes). Eredetük, címük, nevük. Jogilag egyenlők a bárókkal, de gazdaságilag és ennek következtében társadalmilag és politikailag nagy a különbség köztük. Nemesi kiváltságok. Nobiles az állam életében, Electi nobiles, Nobiles a megyékben, Nobiles a hadseregben. Nemesi osztályok a nobiles rendjén belül : taxás nemesek, praedálisták, ármálisták.

III. Városi (polgári) rend. A városok nagyobb jelentőségre való emelkedésének kezdete. A városok jelentőségének felismerése, a városok támogatása az Anjouk és Zsigmond által. A városok rendiségének kérdése. A városok a törvényhozásban. A városi polgárok terhei Zsigmond törvényeiben, a városi bíráskodás.

Rendeken kívül állók : A jobbágyság (jobbágiones, villani, rustici, coloni). Nevük, eredetük, helyzetük, a jobbágyság terhei, a jobbágyság szabad költözködése, a földesúri bíróság. Miből látható a legjobban a Zsigmond korabeli jobbágyság helyzete ? Zsigmond kora társadalmának főváza ? 37—55 l.

V.

Alkotmány, törvényhozás :

Alkotmány : Magyarország Zsigmond törvényeiben látható alkotmánya :

Törvényhozás : Zsigmond törvényeit javarészből congregatio generálisokon, részint a főpapokkal és bárókkal hozza. A congregatio generales alatt lesznek az alkotmány rendes elemeivé. Milyen indokokból származtak Zsigmond törvényei ? A törvényhozás tagjai : a király, a főpapok, bárók személyes jelenléttel, a nobiles és a városok képviseltetés úján. Az országgyűlés összehívása, helye, tárgyalási módja, a hozott törvények írásba foglalása, a király által való hitelesítése. 56—66 l.

VI.

Hitélet, szellemi művelődés :

A hitélet kérdésében csak Szűz Mária, a szentek tisztelete, az eskü szerepe, szentsége, a hamis eskü büntetése, a simónia egy fajának tartott eljárás eltiltása, az egyházak vagyonának, különösen pedig a templomoknak a hatalmaskodásokkal szemben való védelme és néhány ünnepről való megemlékezése található fel Zsigmond törvényeiben.

A szellemi művelődés kérdéséről nem szólnak a törvények. 67—69 l.

VII.

Kormányzat és belügyi közigazgatás :

A kormányzást és belügy közigazgatást Zsigmond korában ugyanazok végzik, akik az igazságszolgáltatást, az állam nem ismer még más feladatot, mint a jogrend biztosítását. Azért a kormányzás, közigazgatás csak az igazságszolgáltatás folyamánya és nem külön állami köztevékenység, de azért van néhány tisztán közigazgatási szerv is.

A kormányzás, közigazgatás szervei : Irányító közegek : a király és királyi tanács. Valóságos szervei a kormányzásnak, közigazgatásnak, mint rendelkező, ellenőrző hatóságok : a nádor, udvarbíró, tárnokmester, bán, vajda. Végrehajtó közegek : a megyék. A megyei tisztikar. A megye végrehajtó szerepét úgy a kormányzásban, mint a közigazgatásban részint tisztviselői által, részint a megyegyűlésén gyakorolja. A megyei tisztviselők a kormányzás szolgálatában : az egyházi, ipari, kereskedelmi, adó és pénzügyi élet, jobbágyság élete, letartóztatások, hadügy terén. A vármegyei gyűlés szerepe a közigazgatásban. A belügyi kormányzat többi szervei : városok, mezővárosok, falvak földesurak, közbirtokosságok, Ezek szerepe. A közigazgatás más tisztviselői : harmincadosok, adó, dézsmaszedők, kirívók, királyi pénzváltók, királyi kamarás, aranyművesek, sókamárások. vámszedők. Ezek hatásköre. A tisztviselők fizetésének kérdése. Erdély, Horvátország, Dalmácia, Szlavónia közigazgatásáról nem szólnak a törvények. 70—76 l.

VIII.

Külügy-hadügy :

I. Külügy : Külügyi adatok Zsigmond törvényeiben. A Zsigmond korabeli külügyi helyzet főbb vonásaiban.

II. Hadügy : A hadügy Zsigmond 1397. évi temesvári törvényében, az 1433. évi „Bandériale Regestrum”-ban és az 1435. évi I. decretumban. . . 77—98 l.

IX.

Pénz és adóügy :

Az utolsó Árpádok és a magyar interregnum évei alatt a pénz elértéktelenedett, az ország különböző részeiben más és más pénznemek és idegen pénzek jöttek forgalomba. I. Károly az ország pénzügyeit egységesen rendezte.

Zsigmond törvényeiben látható pénzek és azok értéke. A pénz forgalma és a pénzügyi törvények elleni kihágások büntetése. A királyi kincstár rendes jövedelmei : *lucrum camerae*, harmincad, városok, a kereskedelmi és pénzügyi törvények megszegése miatt a kincstár részére elvett árúk, pénzek, magszakadása miatt a kincstárra szálló birtokok, elkobozott javak, *dica*, *subsidium*.

A megyei adó egy neme. Magánvámok (*tributa dominorum*). Illetékek, kilenced, tized. Egyéb földesúri járandóságok a jobbágyság részéről : *terragium*, *birragia*, *collecti*, *datio*. 99—107 l.

X.

Gazdasági élet:

Östermelés, ipar, kereskedés:

A városok, várak jelentősége a gazdasági élet szempontjából. Östermelés: birtokügyek, magszakadás, leánynegyed. Ipar, kereskedelem: Mértékek, a hazai kereskedők részére szabad a kereskedelem. Külföldi kereskedők a kereskedelmi életben. Kereskedelmi tilalmak, a csempészet eltiltása, a tilalom ellenőrzése, megszegésének büntetése, a kereskedelmi törvények áthágásának büntetése a vonatkozó ügyekben. Kereskedelmi kedvezmény az élelmiszerek szállításánál. A só használatának kérdése. A külföldi só használatának eltiltása, a tilalom ellenőrzése, megszegésének büntetése. A belföldi só kezelése. 108—114 l.

XI.

Családi, társadalmi szokások:

E tárgyról a törvények alig szólnak valamit. Az özvegyi hitbér, jegyajándék, a leánynegyed. Magszakadás esetén egy, a megyegyűlés által kirendelt közrendű nemes gondolja a magvaszakadt birtokot a királyi kuria döntéséig. Ha a nemes leánya birtoktalan emberhez megy feleségül, bizonyos feltételek alatt férje a leánynegyed örököse, különben a leánynegyed jogát csak pénzben követelheti. A leányfűtés. Hadbavonult előkelők néhány nemeset hagynak otthon birtokaik felügyeletére, udvaruk méltóságának fenntartására. Ékszerek viselése, a női tisztaság, becsület és magántulajdon védelme. 115—116 l.

XII.

Bíráskodás, a kor jellemzése:

Az igazságszolgáltatás kérdése Zsigmond törvényeiben. Az ország rendes bírái, bírói közegek. A bírák kinevezési, választási módja. A szolgabírák választása. Az igazságszolgáltatás alapelvei; kárt, sérelmet szenvedő felek keresete. Bírói fórumok: földesúri, városi, megyei bíróság, királyi kuria, a király személyes jelenléte, ezek hatásköre. Generale iudicium, proclamata congregatio, a Szent Istvánnapi törvényt napok. Ügyvédek, védők. Pertárgyak, bírói eljárások az egyes fórumokon: Latrok, gonosztevők elfogása, megbüntetése, levelesítése, hatalmaskodások. Jogtalan letartóztatások, birtokpercek. Az egyház szerepe a bíráskodásban. A bírák büntetése. Bírói díjak, bírságok. Levelek, hiteles okmányok díja. Erkölcsei állapotok. 117—136 l.

Befejezés:

Zsigmond uralkodásának jellemzése 137—140 l.

Sz 1/91:

B

24647